

LAIŠKAS REDAKTORIUI

PETRAS PLUMPA

Ko gero ne vienas mūsų jaučia nemažą nusivylimą, prisiminęs, kaip prieš keletą metų "labiau negu aušros panaktiniai" laukėme laisvės, kad galėtume garsiai prabilti į tautą. Iš tiesų visu balsu prabilo politikai, skelbdami demokratiją kaip išganymą; suklego ekonomistai, piršdami laisvąją rinką kaip rojų; sugaudė tremtiniai, kad apsaikutų, "kokius mes kruvinus kelius tesėjom Vorkutoj, Karagandoj, Kolymoj". Visur atgyja tikintieji - krikščionys ir pagonys, ortodoksai ir protestantai. Šiame visuotinių vertybių turguje niekas nenori būti paskutinis, todėl negaili energijos nei balso.

Veikia ir katalikai, nors pasigirti gražiais rezultatais vargu ar gali. Turėdami per šimtmečius tauton įaugusias katalikiškas tradicijas, gana tankų bažnyčių tinklą ir keletą šimtų kunigų, šiame atgimimo pavasary turėtume obėlimis žydėti, o iš tikrųjų vegetuojame. Su nemažu vargu eina mūsų leidiniai, negalintys pasigirti dideliais tiražais. Nesulaukiame skaitytojų entuziazmo - gal ne tik dėl to, kad neturėjome sąlygų išsiugdyti savų žurnalistų, bet ir dėl kitų leidinių "sukrikščionėjimo": net komunistiniai laikraščiai pradėjo spausdinti Šv. Rašto ištraukas, kunigų straipsnius ir religinius eilėraščius. Tokiame fone pačių katalikų spauda, savaimė suprantama, stengiasi būti dar "krikščioniškesnė", dar labiau "kvepėti zakristija". Eiliniam sovietizuotam ar sekuliarizuotam skaitytojui to jau per daug...

Visai blogi katalikiškos spaudos ir jaunimo santykiai. Dabartinis jaunimas norėtų savo gyvenime suderinti egoizmą su Dievu, amoralumą su religija, magiją su krikščionybe. Nematydamas tokios perspektyvos katalikiškuose leidiniuose, jis verčiau pasirenka spaudinius, kurie atliepia jo poreikius. Tai tikras jaunimo dvasinės būklės barometras, ir deja, mūsų bejėgiškumo barometras...

Katalikiška spauda pašaukta ieškoti krikščioniškų kelių į gyvenimą. Neužtenka Šv. Raštą perspausdinti ar praeities šventųjų gyvenimus aprašinėti. Dažnas šiaandienis žmogus išauklėtas racionalumo dvasia, todėl krikščioniškai gyvensenai pagrįsti jam neužtenka Šv. Rašto ar Bažnyčios autoriteto: jis nori esminius principus suvokti protu, o tik po to jais vadovautis. Apskritai jis jau išaugęs iš to gerų vaikų amžiaus, kuomet nuoširdžiai tikima tėvais ar autoritetais ir paisoma jų reikalavimų. Tai lyg smalsus, gudrus ir smaguriaujantis paauglys, labiau už viską vertinantis fiziologinius ir psichologinius malonumus. Tiesa, jais persisotinęs, jis pasiilgsta dvasingesnių vertybių, tačiau krikščioniškąją etiką jam sunku priimti. Jis tiesiog negali suprasti, kodėl, pavyzdžiui, nesimėgauti seksu, jeigu tai yra žmogaus prigimties dovana? Kodėl neabortuoti neplanuotų vaikų, jeigu tai neprieštaruja įstatymams? Kodėl neužsiiminėti magija, jeigu tai įdomu? Ir t. t. Tuo tarpu jaunieji katalikai trokšte trokšta mokyklose, laikraščiuose ar žurnaluose rasti šiuolaikinį guru - išmintingą, drąsų mokytoją, kuris nekištų galvos į smėlį, susidūręs su seksu, satanizmu, spiritizmu, ufonautais ar sektantais. Deja, tokių guru labai trūksta ne tik parapajose, bet ir visose mokyklose bei organizacijose: nė viena jų negali pasidžiaugti maitinama gyvosios Sekminių Dvasios. Kodėl? Gal ir dėl to, kad į savo

ratus visus įsuko išorinio veikimo mašina, gaminanti kiekį, o ne kokybę, raidę, o ne dvasią, davatkas, o ne krikščionis. Esame labai gobšūs, norėdami po katalikišku skėčiu priglobti kuo daugiau žmonių, bet nelabai sielojamės, kad po juo šalta ir vėjuota. O juk Evangelijos tiesas ir Bažnyčios mokymą gyvybiškai svarbu išverstį į šiandieninio gyvenimo žodžius ir veiksmus. Antraip jaunimas tomis tiesomis tiesiog nesugebės vadovautis.

Artimo meilės dvasia ragina ne tik saugoti nuo ligų, bet ir gelbėti jau susirgusius. Profesionalių dvasios gydytojų kol kas neturime. Geriausiu atveju gali išgirsti pabarimų ar paauginavimų, o dažniausiai - pasiūlymų apie tai išvis nekalbėti, kad nesužadintus nereikalingo smalsumo. Bet juk pasaulyje tas smalsumas jau seniai sužadintas! Tūkstančiai jaunuolių užsiiminėja spiritizmu, mezga ryšius su šėtonu, išmėgina visas seksualinės praktikos formas, dar paskanindami alkoholiu ir narkotikais.

Pasirinkę ignoravimo ar neigimo taktiką, katalikai praranda Atpirkėjo Dvasią, nors kryžių bei kitus išorinius Atpirkimo ženklus ir toliau vartotų. Didžiųjų misionierių patirtis rodo, kad religinės priemonės be žmogaus pasiaukojimo ir aktyvumo neveiksmingos, kaip ir talentai, užkasti į žemę.

Gerų evangelizavimo vaisių nebūna nė tada, kai Kristus vynuogyno darbininkai imasi iš politinių tribūnų mėgėjiškai tvarkyti politiką ir ekonomiką, nelyginant psichiatrai gydantys išvaržą. Atrodo, lyg Kristus būtų juos įgaliojęs rūpintis jaučių ir vežimų gausumu, o ne prekiautojų teisingumu, padorumu ir pakantumu. Kai religinis autoritetas perkeliamas į profaninių dalykų muge, labai nesunku save paversti klounu, o pačią religiją - flintuojančia sene. Juk evangelinė Dvasia atėjo į pasaulį ne tam, kad vis taikytųsi prie nuolat besikeičiančių aplinkos pavidalų, bet kad priartėtų prie mūsų gyvenimo esmės ir ją sudieventų. Evangelija yra amžinai gyva ir džiugiai naujiena, tegul tik jos skelbėjai evangeliškai gyvena ir atveria savo sielas Dvasios dovanų srautui. Deja, tarp tų dovanų nėra charizmos, kuri šaukte šauktų, už ką dabar reikia balsuoti, kas daugiau sudės kiaušinių ar užaugins lašinių.

Kai regiu tokią katalikiškosios veiklos sekuliarizaciją, kyla didelė pagunda pabūti naiviu pamokslautoju ir priminti sau pačiam (kiti juk gali išsižeisti), kad krikščioniškos veiklos vaisingumą lemia mūsų pozicija Dievo ir žmogaus atžvilgiu. Jeigu sugebame jautriai balansuoti tarp tų dviejų polių, tampame tarpininkais tarp Dievo ir žmonių, Jo meilės skleidėjais. Palinkimas tik į Dievą virsta fanatizmu; palinkimas tik į žmones lengvai įvelia į piktą politinę, ekonominę ar tautinę kovą, į aistringą buitinio rojaus statybą. Daugeliui Vakarų civilizacijos pertekliuje įkalintų katalikų jau nebebūdinga alkti ne vien duonos. Ar ne iš čia ir polinkis gėdytis net Jėzaus vardo? Kai kas norėtų, kad tokiu drovumu apsigaubtų ir Lietuvos katalikiška spauda, atseit, išsivadudama iš tradicinio dievotumo, nes atviras religingumas esąs tolygus butaforijai. Žodžiu, liaukimės minėję Jėzaus vardą, ir iškart suliepsnosime meile!..

Džiaugiuosi, kad tokių liūdnų minčių nesukelia pirmieji "Naujojo židinio" numeriai. Gyvename istorijoje dar nepatirtą laikotarpį, todėl gatavų receptų mums neišrašys nei Rytų, nei Vakarų išminčiai. Šiandienio gyvenimo rebusus turime spręsti patys, išlaikydami reikiamą pusiausvyrą tarp Dievo ir žmogaus. Tai sunki užduotis, įpareigojanti nuolat budėti protu ir širdimi. Gal tam pasiryžusieji ir bursis prie Jūsų židinio?

1991 m. liepa

DAILE HERMAS
APOLOG

APOLOGIJA

JUSTINAS KANKINYS

2. Nuoseklumas reikalauja, kad tie, kurie yra tikrai pamaldūs bei pamilę išmintį, gerbtų ir mylėtų tik tai, kas teisinga, atsisakydami pripažinti pirmtakų įsitikinimus, jeigu jie nėra geri; ir ne tik nesekti ką nors neteisingai darančiais ar skelbiančiais liepia sveikas protas, bet visokiais būdais, net pirm savo gyvybės rūpesčio, tiesos mylėtoji būtinai pasirinkti sakyti ir daryti tik tai, kas teisinga, nors ir grėstų mirtis. Jūs juk visur girdite save vadinant pamaldžiais ir filosofais, ir teisybės sergėtojais, ir švietimo mylėtojais; paaiškės, ar iš tiesų tokie esate. Ne pataikauti mat norėdami jums šiuo raštu ir ne pelnyti palankumo, bet reikalaudami kruopščiai ir nuodugnai apsvarsčius nuspręsti, kreipiamės į jus ir ne tam, kad vadovaudamiesi išankstiniu nusistatymu ar prietaringų žmonių valia, ar neapgalvotu skubotumu, ar iš seno nusistovėjusia bloga šlove, paskelbtumėte nuosprendį prieš save pačius. Mes mat esame įsitikinę, kad nuo nieko negalime patirti skriaudos, nebent būtume užklupti darančys blogą darbą ar pasirodytume esą nedori; jūs tegalite nužudyti, bet pakenkti - ne.

5. Kaip gi čia yra? Dėl mūsų, tvirtinančių, jog nedarome nieko pikta ir netikime bedievyse, nesiiimate jokio tyrimo, bet aklos aistros ir blogųjų demonų botago raginami išsyk baudžiate nė nesusiimąstydami. Tad tebus pasakyta teisybė: kai senovėje blogieji demonai, įgiję regimą pavidalą, ir moteris prievar-

taudavo, ir berniukus tvirkindavo, ir rodydavo žmonėms baisenybes, idant juos apstulbintų, šie neperprasdavo protu tų dalykų, bet baimės apimti ir nežinodami, jog tai blogieji demonai, vadindavo juos dievais ir kiekvieną tokiu vardu, kokį anas demonas pats sau buvo davęs. O kai Sokratas teisingu samprotavimu ir nuosekliai pabandė tai išskelti į šviesą ir atitraukti žmones nuo demonų, demonai per žmones, besidžiaugiančius tuo, kas bloga, padarė taip, kad jis kaip bedievis ir šventvagis buvo nužudytas, skelbiant, jog jis įvedęs naujas dievybes; taip pat ir su mumis yra elgiamasi. Ir ne tik tarp graikų per Sokratą tai buvo Logo atskleista, bet ir tarp barbarų padaryta to paties Logo, įsikūnijusio ir tapusio žmogumi, pavadintu Jėzumi Kristumi, kuriuo patikėję mes taip darančius demonus ne tik negerais vadiname, bet blogais ir prakeiktais, kurie prie dorybės siekiančių žmonių nesiartina su panašiais darbais.

6. Dėl to mes vadinami bedieviais; mes ir sutinkame esą bedieviai tų vadinamųjų dievų atžvilgiu, bet jokių būdu ne to teisingiausiojo teisybės, skaistybės ir kitų dorybių Tėvo, blogiui svetimo Dievo; jį ir nuo jo atėjusį Sūnų, išmokusį mus to, ir kitų paskui sekančių ir į jį panašių angelų kariuomenę, ir pranašiskąją Dvasią mes gerbiame ir parpuolę garbiname, gododami protu ir tiesa, ir kiekvienam trokštančiam išmokti to, ko mes esame išmokyti, be pavydo perteikdami.

JUSTINAS (m. apie 165) - svarbiausias II a. apologetas, visuotinės Bažnyčios šventasis. Kilęs iš Palestinos pagonių šeimos. Domėjosi įvairiomis antikinės filosofijos mokyklomis, tačiau nėviena jo nepatenkino. Atsitiktinai sutiktas scenolis paraginęs susipažinti su Šv. Raštu, o drauge ir su krikščionybe. Ją pažinęs ir patyręs maldos reikšmę dvasinei brandai Justinas visą gyvenimą paskyrė tikėjimui ginti. Po ilgų kelionių įkūrė filosofijos mokyklą Romoje, tačiau netrukus už krikščionybės išpažinimą buvo nubaustas mirtimi. Jau Tertulianas jį titulavo Filosofu

ir Kankiniu.

Iš žinomų aštuonių jo veikalų išliko tik trys: dvi Apologijos ir Dialogas su žydu Trifonu. Tie raštai, nors ir netobulos kompozicijos bei nerangaus stiliaus, tebėra įdomūs, nes juose dėstoma krikščioniškoji filosofija "yra asmeniškos gyvenimo raidos, savarankiško pasirinkimo ir dvasinio apsisprendimo rezultatas" (Ians von Campenhausen). Čia spausdinamus pirmos "Apologijos" fragmentus iš sen. graikų k. vertė Mindaugas Strockis.

Medalionas su kryžiumi. V a. Mozaika. Šavei Siono šventykla (Izraelis).

11. Ir jūs, girdėdami, kad mes laukiame karalystės, įtariate, kad daug nesvarstydami kalbame apie žmogiškąją, nors mes kalbame apie dieviškąją, tai matyti kad ir iš to, jog jūsų klausinėjami prisipažįstame esą krikščionys, nors žinome, kad prisipažinusiam numatyta mirties bausmė. Juk jeigu lauktume žmogiškos karalystės, tai neprisipažintume, kad nebūtume nužudyti, ir mėgintume slapstytis, idant pasiektume to, ko tikimės; tačiau mūsų vilūms kryptant ne į dabartį, nesikremtame žudomi, ypač kad vis tiek teks mirti.

12. O ramybei palaikyti mes esame geresni jūsų padėjėjai ir sąjungininkai už kitus žmones, nes mokome, kad nei piktadarys, nei gobšuoelis, nei pasalūnas, nei dorybingasis negali pasislėpti nuo Dievo ir kad kiekvienas eina į amžiną bausmę arba išsigelbėjimą pagal

savo darbų nuopelnus. O jei visi žmonės tai žinotų, niekas net smulkmenose nesirinktų blogo darbo, žinodamas eisias per ugnį į amžiną pasmerkimą, bet visokiais būdais valdytųsi ir pasipuoštų dorybe, idant kartu su geraisiais patektų pas Dievą ir išvengtų kentėjimų. Tie, kurie nusikalsdami bando slėptis nuo jūsų įvestų įstatymų ir bausmių, ir žinodami, kad jūs žmonės ir kad nuo jūsų galima pasislėpti, nusikalsta, jei sužinotų ir įsitikintų, kad nuo Dievo nieko negalima paslėpti, ne tik darbų, bet ir sumanymų, bent dėl tos grėsmės būtų visiškai padorūs, - su tuo ir jūs sutiksite. Bet atrodo, lyg bijotumėte, jog visiems dorai besielgiant nebeturėsite ką bausti; tačiau tai pritiktų budeliams, o ne geriems valdovams. Mes įsitikinę, kad ir tai, kaip jau esame sakę, kurstoma blogųjų demonų, tų pačių, kurie reikalauja aukų ir garbinimo

iš neprotingai gyvenančių žmonių; tačiau nemanome, kad jūs, kurie rūpinatės pamaldumu bei filosofija, galite padaryti ką nors neprotinga. O jei ir jūs, panašiai kaip kvailiai, papročius vertinate labiau už tiesą, darykite, ką galite: tiek pat gali valdovai, gandus vertinantys labiau už teisybę, kiek ir plėšikai dykumoje. Kad jums nepasiseks, skelbia Logas, už kurį nežinome jokio karališkesnio ir teisingesnio valdovo po Dievo Tėvo. Mat kaip visi vengia paveldėti skurdą ar kančias, ar tėvų neslovę, taip ir visko, ką tik draustų pasirinkti Logas, protingas žmogus nepasirinks. Kad viskas taip ir bus, sakau, išpranašavo mūsų mokytojas, visa ko Tėvo ir Valdovo Dievo Sūnus, skirtas jo pasiuntiniu (αποστολος), Jėzus Kristus, nuo kurio ir mes pavadinti krikščionimis. Mes esame įsitikinę viskuo, ko jis mus išmokė, nes matome, jog iš tikrųjų viskas įvyko taip, kaip jis buvo iš anksto išpranašavęs; o juk tai Dievo darbas - pasakyti iš anksto, ir viskas taip ir įvyksta, kaip buvo pasakyta. Čia jau būtų galima sustoti ir nieko nebepridurti, įsitikinus jog teigiame teisybę ir tiesą; vis dėlto suprasdami, jog nelengva paklydimo apimtai sielai tučtuojau pasikeisti, nusprendėme šį tą pridurti (nors tiesos mylėtojams įtikinti jau ir to pakanka), žinodami, jog nėra neįmanoma, kad parodžius teisybę, klaida pasitrauktų.

13. Taigi, kad mes nesame bedieviai, - garbindami visa ko Tvėrėją, nereikalaujantį nei kraujo, nei nulicijimų, nei smilkalų, kaip esame išmokyti, ir skelbiame, kiek įstengdami šlovindami jį maldos bei padėkos žodžiais už visa, kuo gyvename, ir manydami, kad tėra viena jo verta tarnystė - tai, kas jo duota mums kaip maistas, ne ugnimi naikinti, bet pasilikti sau arba pasiūlyti stokojantiems, o jam dėkoti žodžiu - iškilnėmis bei giesmėmis už sukurtas prielaidas mūsų gerovei, už sukurtą įvairovę bei laiko tėkmę; ir siūsdami jam prašymus vėl atgimti amžinybėje per tikėjimą juo, - kas iš protingų žmonių nesutiktų su tuo? Įrodysime

ne tuščiai garbiną mūsų mokytoją, viso to išmokusį ir tam gimusį Jėzų Kristų, nukryžiuotą prie Poncijaus Piloto, Tiberijaus Cezario laikais buvusio Judėjos prokuratoriumi, sužinoję, kad jis tikrai esančio Dievo Sūnus, ir laikydami jį antroje vietoje, taip pat pranašiskąją Dvasią, laikydami ją trečioje vietoje. Antrą vietą po nesikeičiančio ir amžinojo Dievo, visa ko Tvėrėjo, atiduodami nukryžiuotam žmogui, kaip tik dėl to mes kaltinami beprotybe, tačiau neišmanant tame glūdinčios paslapties, kurią suprasti mes jus raginame aiškindami.

46. Idant kas nors, netikusiais samprotavimais siekdamas atitraukti žmones nuo mūsų mokymo, nesakytų, jog mums teigiant Kristų gimus prieš šimtą penkiasdešimt metų Kvirino laikais, o savo mokymą skelbus, kaip sakome, kiek vėliau, Poncijaus Piloto laikais, reikėtų daryti išvadą, esą visi anksčiau gyvenę žmonės nekalti, užbėgdami už akių abejonėms, išaiškin-sime ir tai. Mes esame išmokyti, kad Kristus yra Dievo pirmagimis, ir paskelbėme, kad jis yra Logas, kuriame dalyvauja visos žmonių giminės. Taigi tie, kurie gyveno pagal Logą, yra krikščionys, nors ir buvo laikomi bedieviais, kaip tarp graikų Sokratas ir Heraklitas, ir į juos panašūs, o tarp barbarų Abraomas ir Ananijas, ir Azarijas, ir Misaelis, ir Elijas, ir daugelis kitų, kurių darbus ar ydardus suminėti, kaip žinome, būtų ilgas darbas, todėl dabar susilaikome. Tad anksčiau gyvenusieji, kurie nesilaikė Logo, buvo nedori ir Kristaus priešai, ir žudikai tų, kurie Logo laikėsi; o pastarieji, laikėsi ir besilaiką Logo, yra krikščionys ir lieka bebaimiai bei nesujaudinami. Dėl kokios priežasties iš Logo galios pagal visa ko Tėvo ir Valdovo Dievo valią jis gimė kaip žmogus iš mergelės, ir buvo pavadintas Jėzumi, ir nukryžiuotas bei miręs prisikėlė ir pakilo į dangų; iš viso to, kas tokiomis gausiais žodžiais čia pasakyta, mąstantis žmogus sugebės suprasti:

ROJAUS OBUOLIUKAI

Raudonuoja
Ant tako prikritę
Rojaus obuoliukai -
Tiesiog po kojom,
Ir niekas jais nesidomi,
Nesurenka,
Net paukščiai nelesa -
Mažas ir rūgštus
Buvusio rojaus
Prisiminimas.

OBELYS

Obelys man tėvą primena:
Sodininkas buvo:

Genėjo jas,
Kaupė, skiepijo,
Kirminus keikė.

Rudenį obuoliukus rinko,
Rūpestingai suklupęs šlapioj žolėj.

Obelys ir vėl sode pražydo,-
Ar pažįsta jos,
Kai glosto svetima ranka?
Ar ilgisi senojo sodininko,
Kuris suprato jas?
Kuris išeidamas
Jas peržegnojo
Ir paliko
Dievo valiai.

Paliko ir mane.

VIEŠINT ŠIAPUS

ONA MIKAILAITĖ

MOTINOS PRISIMINIMAS

Raudonos tulpės
Virpa vėjyje -
Šaltas pavasaris.

Tavęs prisiminimai
dygsta manyje
iš lėto -
per maža saulės -
o Tavo šiluma
atklęsta į mane
iš taip toli,
iš taip toli.

TĖVO AKIMIS

Išblukusio melsvumo
ežerėliuos -
Tėvo akimis
stebiu šviesos
suspindusius kardus:
ant sūčio plakas
vėliava - ji ta,
dėl kurios
jisai išėjo iš namų,
ir ta pati,
dėl kurios parėjo.

Tėvo akimis
regiu šiandien
šią aušrą;
užgesę akys
tyli, ašaroju aš
drauge su lengvu lietumi,
tebekeliaudama

iš šiapus į anapus
ašarų pakalnės.

TEATEINA

Teateina Tavo karalystė
Vienai valandėlei,-
Tegu žydi.
Ir žiedai
balti, raudoni
Teužkrinta ant manęs,-
Ant lūpų, ant akių
ir ant širdies,
Kad nieko pikto
Neregėčiau;
Kad nieko pikto
Negirdėčiau;
Kad nieko pikto
Nepaliesčiau...

Ir gelbėk mus nuo pikto,
Gelbėk mus.

DIEVDIRBIO RUDUO

Pirma diena

Drožlėm
Ir sausais lapais
Nurupu ir aš,
Ieškodamas
Juoduos kamienuos
Naujo veido,
Nuplaukusio sapnuos
Prieš daugelį naktų.
Ar pirštai tiek atbukę jau,

Jog neužčiuopia,
Ką akys net išblukusios
Dar regi?

Antra diena

Ateini
Ir ateini,
Ir ateini
Visais takais
Ir vieškeliais,
Trimituodamas,
Traliuodamas -
Švytėjime,
Žerėjime klevų -
Ir dunda žemė,
Plyšta skliautai,
Kupini Tavęs šviesaus.
Tik debesis
Užstoja vis
Tavąjį veidą.
Ak, iki kolei?..

Trečia diena

Medy matau
Dar vieną angelą
Palaiminti laukus,
Medy -
Dar viena motina
Sūnaus raudoti.
Medy -
Dar vienas Jėzusas
Iš naujo mirti
Kryžkelėj naujoj.
Medy išgelbėjimas.
Medžiu išgelbėtas
Esmi.

NAUJA ARISTOTELIO KALBA

DARIUS ALEKNA

Nepaprastos svarbos įvykis atsitiko pačioje praėjusių metų pabaigoje, kuomet knygynuose pasirodė ką tik iš spaudos išėję Aristotelio "Rinkiniai raštai"¹. Dar keli tekstai ne tokį jau tvirtą Lietuvos filosofijos augalėlį susicjo su derlia senųjų graikų išpurenta europinio filosofavimo dirva. Pirmą kartą lietuviškai galime skaityti galbūt svarbiausią Vakarų filosofijos tekstą - "Kategorijas", galime studijuoti brandų 10 knygų Aristotelio traktatą "Nikomacho etika". Praverčia ir perspausdinti "Poetika" bei "Apie sielą". Sklandant ir skaitant šią knygą į galvą ateina įvairiausių minčių, kurias norėtusi pieštuku užrašyti aptariamiosios knygos įvado, tekstų ir komentarų parašėse. Galbūt malonus skaitytojas leis jas čia išdėstyti?

I

Sunku rasti žodžių ir palyginimų, kuriais būtų galima tinkamai pašlovinti Aristotelį - tvirtą ir ramų jo mąstymo būdą, didingą metafizikos sistemą, gausių mokslinių tyrinėjimų pastabumą ir tvarkingumą. Pačiais šviesiausiais Viduramžių laikais, XIII a., aiškumą ir tikslumą mėgę to meto žmonės Aristotelį vadino tiesiog Filosofu, kaip kad Vergilijų - Poetu. Gyvybingumu plaukę Renesanso laikai, nors ir dažnai pasišaipydavę iš blyškių mokytojų scholastų veidų, vis dėlto paliko Filosofą aukštinantį nepaprasto grožio ir prasmingumo kūrinį - Rafaelio "Atėnų mokyklą". Apšvietos amžius Goethes lūpomis lygino Aristotelio filosofiją su tvirčiausiu pasaulio statiniu - Egipto piramidėmis. XIX a. filosofiškosios vokiečių tautos rankomis pašlovino Aristotelį fundamentaliu pirmuoju moksliniu

visų jo raštų leidimu, paruoštu Prūsų karališkosios mokslų akademijos, kuriai anuomet vadovavo Friedrich Schleiermacher². Ir XX a. čia ne paskutinis. Pirmą kartą pasistengta į Aristotelį pažvelgti pirmiausia neieškant įtakų vėlesniesiems mąstytojams ir nemėginant išprausti jį kad ir į labai protingas filosofinės minties tėkmės schemas, bet stengiantis suprasti jo filosofiją taip, kaip ją kūrė, į ją galėjo žiūrėti pats Aristotelis ir jo amžininkai. Iki tol atrodžiusi didingai sustingusi Filosofo minties piramidė XX a. pasirodė nevienalytė, rodanti vykus kitimų, atspindinti Aristotelio požiūrį įvairiais jo minties brendimo tarpsniais (Werner Jaeger, Sir David Ross³). Kaip pašlovinis Aristotelį ateinantis amžius?

XX a. pabaigoje lietuvių kalba turime kelis margai išverstus Aristotelio traktatus ir dar keletą fragmentų⁴. Kaip su jais atrodome ilgaamžėje aristotelizmo tradicijoje?

"Neleisiu atėniečiams nusidėti filosofijai antrąjį kartą"⁵ - taręs Aristotelis po Aleksandro Didžiojo mirties 323 m. pr. Kr., *ἀσέβεια* (bedievybe) kaltinančių ir ant Makedonų dvaro dantį griežiančių atėniečių vejamas iš savo įkurtosios Likėjaus mokyklos. Netrukus ir pasimiręs (322-321 m. pr. Kr.) Eubojos Chalkidėje. Aristotelio mokykla toliau varė jo paties pradėtą darbą ir buvo garsi tuo, kuo garsus buvo ir pats Aristotelis paskutiniais savo darbo Likėjejume metais - konkrečiais moksliniais tyrinėjimais. Pirmieji ir seniausieji peripatetikai (Teofrastas, Eudemas) buvo, dabar sakytume, mokslininkai. Taip dirbta Likėjejume

DARIUS ALEKNA (g. 1964) - filologas, VU klasikinės filologijos katedros dėstytojas. 1988 m. baigė Maskvos Michailo Lomonosovo Universiteto filologijos fakultetą.

¹Aristotelis. *Rinkiniai raštai* / Iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius, Marcelinas Ročka, Vosylis Sezmanas. Sudarė Antanas Rybelis. Redagavo Ramutė Rybelienė. - V.: Mintis, 1990.

²Aristoteles. *Opera* / Ed. Academia Regia Borussica. - Berolini, 1831-1870. - Vol. 1-5.

³Jaeger W. *Aristoteles: Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*. - Berlin, 1923; Ross W.D. *Aristotle*. - 1923.

⁴Žr. paaiškinimus, p.407.

⁵Žr. 617 fragmentą.

iki pat 70 m. pr. Kr., kuomet vienuoliktąją mokyklos galva tapęs Andronikas Rodietis paruošė pilną Aristotelio raštų leidimą. Tik tada buvo "atrasta" Aristotelio filosofija. Pats Andronikas jau komentuoja Aristotelio logikos traktatus, VI a. pavadintus "Organonu", ir tuo užkrečia visą mokyklą. 198-211 m. pr. Kr. Atėnuose mokytojavęs ir net antruoju Aristotelium pramintas Aleksandras Afrodisietis paskutinis iš peripatetikų komentuoja mokyklos įkūrėjo raštus. Visi kiti Aristotelį komentavę vėlyvojo Antikos pasaulio filosofai jau buvo platonikai. Ypač čia svarbus garsusis Plotino mokinys Porfirijus (233-305), parašęs *Ἰσαγωγὴ* (įvadą) į "Kategorijas" ir jų komentarą. Nuo to laiko iki pat mūsų dienų "Kategorijų" leidimus ir vertimus dažnųsyk pradeda šis puikus platonizmo ir aristotelizmo suderinimo problemas kelias logikos traktatas.

V a. Atėnuose vėl suklesti neoplatonizmas, čia sušvitęs puikiais Proklo komentarais Platono "Timėjui". Proklo mokiniu buvęs paslaptinis Amonijus (*Ammonius*) V a. pabaigoje neoplatonizmą perkėlė į Aleksandriją. Čia pastarojo mokiniams tapo garsusis Simplikijus ir Jonas Filoponas Gramatikas (*Johannes Philoponos Grammaticus*). Tiek mokytojas, tiek ir mokiniai komentavo Aristotelį. Yra išlikę beveik visi Simplikijaus komentarai, Amonijaus ir Jono Filipono - tik fragmentai. Jonas Filiponas pirmasis pradėjo kritikuoti kai kurias krikščionių mokslo neatitinkančias idėjas (pvz., pasaulio amžinumą). Būtent čia Aristotelio filosofija pereina iš Antikos į Viduramžius, čia baigiasi antikinių komentatorių eilė.

Į Arabus Aristotelis pakliuvo per neoplatonikų komentarus. Taip jau atsitiko, kad grynų Aristotelio arabai niekuomet ir nepažinojo. Derindamiesi prie grynai monoteistiško savo tikėjimo, arabai Aristotelio metafiziką dar papuošė ir Plotino metafizikos vainiku. Neatsitiktinai arabų pasaulyje atsirado ir du Aristotelium klaidingai anuomet priskirti darbai: 1) "Aristotelio teologija" - krikščionių vienuolio siriškai parašytas ir iš Plotino "Eneadžių" ištraukų sudarytas kūrinėlis, apie 840 m. išverstas į arabų kalbą ir visų laikytas originaliu Aristotelio kūriniu; 2) "Liber de causis" - XII a. arabiškai parašytas Proklo "Institutio theologica" komentuojantis veikalas; tai grynas monoteizmas, dėstoma Aristotelium visiškai nebūdinga pasaulio sukūrimo idėja. Tačiau jau šv. Tomas Akvinielis įtikinamai įrodė, kad šis traktatas tikrai ne Aristotelio.

Bet grįžkime prie pačių arabų. Jau tiek Al-Kindi (IX a.), tiek ir Al-Farabi (X a.) savo filosofijose rodo minėtąjį aristotelizmą ir neoplatonizmo mišinį. Garsusis Ibn Sina (*Avicenna*, 980-1037), galima sakyti tuo pačiu santykiu derina Aristotelio parafrazės ir Plotino emanacijos mokslą. Avicenos Aristotelio interpretacija labai nepatiko Ibn Roschd (*Averroes*, 1126-1198). Lotynų scholastų vadintas *Commentator*, jis taip žavėjosi Filosofu, kad įsitikinęs manė, esą Aristotelis buvęs Apvaizdos pašauktas mokyti žmones tikrosios filosofijos. Be abejo, Averojus turėjęs atstatyti tikrąjį Avicenos iškraipytą Aristotelio mokslą. Tam jisai parašė tris komentarų sąvadus: "Mažuosius komentarus" (trumpa analizė), "Vidutiniuosius komentarus" (išsamus Aristotelio tekstų aiškinimas) ir "Didžiuosius komentarus" (kuriuose toliau plėtojo Aristotelio mokslą). Išvertus Averojaus raštus į lotynų kalbą (XIII a.), iš lotynų averojininkų susidarė įtakinga ir savo "dviejų tiesų" teorija ilgai Bažnyčios vadovams nerimo kėlusio mokykla.

Antikos neoplatonikų tradiciją sydinuti Platono ir Aristotelio mokslą tiesiogiai paveldėjo Rytų krikščionybė. Čia galima kalbėti tik apie įvairių autorių didesnį ar mažesnį palankumą pirmam arba antram. Grigalius Nisietis, Nemesijus, Pseudo-Dionisijus, Jonas Damaskietis aiškiai pirmenybės palmę atiduoda Platonui. Gal tik vienintelis Konstantinopolio patriarchas mokytojas Fotijus Aretietis (IX a.) palankesnis Aristotelium.

Vienas didžiausių Vakarų krikščionybės mokytojų šv. Augustinas apie Aristotelį žinojo tik tiek, kad šis buvęs *vir excellentis ingenii et eloquio Platoni quidem impar, sed multos facile superans*⁶, ir laikė jį *haeresin seu sectam* įkūrusiu platoniku. Labiausiai Vakarų krikščionybėje Aristotelium nusipelnė ne veltui "Europos mokytoju" vėliau pramintas Boetijus (480-524/525). Šis stebėtinai aiškaus mąstymo talentą turėjęs romėnas išsilavinimą buvo gavęs Atėnuose ir galbūt Aleksandrijoje. O turėjo jis nepaprastą sumanymą: į lotynų kalbą išversti visą Aristotelį ir visą Platoną ir vienos kalbos bė vienodos terminijos pagrindu suvienyti abi didžiąsias filosofijos sistemas. Tačiau Boetijus savo plano įvykdyti nesusėpėjo. Paliko jis tik "Kategorijų" su Porfirijaus "Įvadu" ir "De interpretatione" vertimus ir jų komentarus. Būtent šie logikos tekstai, vėliau mokyklose vadinti *ars vetus* arba *logica vetus*, pažindino su Aristelium Vakarų krikščionybės

⁶*De civ. Dei*, VIII, 12.

šviesuomenę iki pat XII a. pradžios, kai Jokūbas iš Venecijos 1124 m. išvertė likusias "Organono" dalis (vadinta *ars nova, logica nova*). Šiek tiek vėliau tuometinės Vakarų krikščionybės pakraščiuose (Ispanija, Sicilija) prasidėjo didysis vertimo darbas. Čia būtų galima paminėti daugelio vertėjų vardų, bet turbūt labiau įsidėmėtina, kokį Aristotelį gavo pažinti lotyniškai skaičiusi šviesuomenė: suncoplatonintą ir arabų plačiai komentuotą (vertimas iš arabų) ar grynąjį (vertimas iš graikų)? Toledo mieste, kur vyskupaujant arkivyskupui Raimondui (1126-1151) atsirado ilgai veikęs vertimo centras, Aristotelis verčiamas iš arabų kalbos: Gerardas iš Gremonos (Tolede dirbo nuo 1134 iki mirties 1187) verčia arabų aristotelininkus. Jonas Ispanas čia lotyniškai išvertė Avicena, Dominikas Gundissalinus - Avicenos, Algazelio, AlfArabio, Avicbrono veikalus. Tolede taip pat dirbo ir Mykolas Škotas, Hermanas iš Vokietijos. Tačiau netrūko vertimų ir tiesiog iš graikų kalbos: jau 1210 m. Paryžiaus universitete skaitomas Aristotelio "Metafizikos" vertimas. Kaip parodė XX a. tyrinėjimai, Aristotelio vertimai iš graikų kalbos dažnųsyk būdavo ankstesni už jo vertimus iš arabų kalbos. Šiaip ar taip, Vakarų dvasia nenurimo tol, kol galutinai neišsivertė visų anuomet žinomų Aristotelio veikalų tiesiai iš graikų kalbos. Daugiausia čia nusipelnė geras šv. Tomo bičiulis Vilhelmas iš Moerbeke, gimęs apie 1212 ir miręs 1286 m. Korinto arkivyskupu. Būtent jis peržiūrėjo ankstesnius Aristotelio veikalų vertimus iš graikų kalbos, naujai iš originalo išvertė anksčiau verstus iš arabų kalbos tekstus bei kai kuriuos Aleksandro Afrodisiečio, Simplikijaus, Jono Filopono bei Temistijaus komentarus ir visa tai išleido.

Renesanso galiūnai šaipėsi iš scholastų, esą pastarieji vergiškai laikėsi kiekvieno Aristotelio žodžio. Sunku pasakyti, kuriam amžiui labiausiai tiktų šis tvirtinimas, bet mažiausiai - XIII a. Aristotelium buvo žavimasi, jis buvo, dabar sakytume, madingas tarp to meto intelektualų, bet, antra vertus, Bažnyčia viešai draudė jo mokslą. 1210 m. Bažnyčios susirinkimas Paryžiuje, pirmiausia galvoje turėdamas Paryžiaus universitetą ir grasindamas ekskomunika, uždraudė viešą ir privatų Aristotelio "gamtos filosofijos" (greičiausiai čia taip vadinama "Metafizika") dėstymą ir komentavimą. 1215 m. draudimą pakartojo popiežiaus pasiuntinys Robertas iš Courcon. 1231 m. Grigalius IX draudimą patvirtino, nors kartu paskyrė teologų komisiją (Vilhelmą iš Auxerre, Steponą iš Provins ir

Simoną iš Authic), idant šie "pataisytų" draudžiamąsias Aristotelio knygas. Kadangi šitai reiškė, kad iš esmės šios knygos neprieštarauja krikščionių mokslui, tai ir popiežiaus draudimo mažai kas paisė. Draudimą dar kartą pakartojo popiežius Inocentas IV Tulūzoje 1245 m., bet jau tuomet buvo neįmanoma sustabdyti visuotinio Aristotelio mokslo plitimo, ir nuo 1255 m. visi žinomi Aristotelio darbai dėstomi Paryžiaus universitete. 1263 m. Urbonas IV pakartoja 1210-ųjų draudimą, nors turi gerai žinoti, jog arkivyskupas Vilhelmas iš Moerbeke tuo metu verčia draudžiamuosius Aristotelio raštus. Šiuo paskutiniuju draudimu, matyt, buvo mėginama sulaikyti jau ne Aristotelio mokslą, bet plintantį averozizmą. Kaip ten bebūtų, bet draudimais nicko nelaimėta, ir jau Urbono V legatas 1366 m. Paryžiuje reikalavo, kad kandidatai į menų licenciatų gerai išmanytų visus žinomus Aristotelio veikalus.

Aristotelio atradimas XII a. pabaigoje buvo ne mažiau svarbus pasaulio istorijos įvykis, nei, tarkim, Amerikos atradimas XV a. Tik ką išversti į lotynų kalbą Aristotelio raštai turėjo naujumo ir netikėtumo spalvą. Kalbos barjeras, nuo šv. Augustino laikų skyręs Vakarų nuo subtilios ir gilios graikų filosofijos, šįsyk, matyt, pasitarnavo didžiulei Vakarų pažangai: graikų tradiciją paveldėjusi Rytų krikščionybė, kur Aristotelio "atradinėti" nereikėjo, kur jo raštai visuomet būdavo lengvai pasiekiami bibliotekose, liko ištikima neoplatonizmui. Drąsi ir šios žemės tikrove pasitikinti Vakarų krikščionybės dvasia pasuko Aristotelio tiesos pripažinimo keliu. Ji smarkiai išplėtė Viduramžių šviesuomenės akiratį ir privertė apie daug ką naujai susimąstyti. Aristotelio veikalai pateikė plačią ir turtingą filosofijos sistemą, metodologiškai nepriklausomą nuo krikščionių teologijos. Viduramžių mąstytojams teko suvokti, kad Aristotelio surastoji tiesa nepriklauso ir nuo Apreiškimo, jeigu ji pasiekiamą pagoniui graikui ir islamą išpažįstantiems jo komentatoriams (čia matyti ir vėlesnės Renesanso epochos ištakos). Be kita ko, Aristotelio mokslas siūlė būdus gamtai tyrinėti ir teikė plačią gamtos mokslų enciklopediją. Kartu Aristotelio sistemoje buvo ir iš esmės su Bažnyčios mokslu nesuderinamų dalykų: pasaulio amžinumo idėja, neaiškiai išsakyta ir nepriimtina pažiūra į sielos nemirtingumą, krikščionių įsitikinimų neatitinkančys Dievo ir pasaulio ryšiai. Tradicionalistiškai nusiteikę žmonės turėjo už ką peikti Aristotelį, o labiau sustiprinus persekiojimus gal ir būtų pavykę sulaikyti aris-

Vilniuje 1610 Viešpaties metais”¹⁰. Dominikonai ir sunkiu Lietuvos filosofijai metu (XVIII a. pab. - XIX a. pr.) ištikimai gina savo pažiūras. Ne, Aristotelis ir Tomas Akvinietis nėra pasenę - tvirtina Lietuvos dominikonų provincijolas Dominykas Daunoravičius, 1774 m. Vilniaus dominikonų mokykloje skaitomą kursą pavadinęs “Mąstymo ir jutimų senoji ir naujoji filosofija, darniai sudaryta rinktiniais naudingais klausimais iš senųjų ir naujųjų filosofų doktrinų, suderinta su Aristotelio principais, paskui su dieviškojo angeliškojo Tomo Akviniečio, penktojo Bažnyčios daktaro, pažiūromis. Pritaikyta aiškinamojo metodo stiliui ir jaunuomenės protams žavėti...”¹¹. Dominikonų filosofas ir teologas Erazmas Bobrovskis sujauktame to meto pasaulyje griežtai laikosi savo ordino pažiūrų ir Vilniaus (1804-1818), Paparčių (1813-1814), Raseinių (1814-1815) dominikonų mokyklose skaitomus filosofijos kursus pavadina “Pagrindiniai filosofijos teiginiai. Parengti remiantis Aristotelio bei kitų, tiek senųjų, tiek ir dabartinių, filosofų principais, suderintais su angeliškojo Bažnyčios daktaro, dieviškojo Tomo Akviniečio pažiūromis...”¹².

Tačiau naujais atradimais ir išdidžiu pasitikėjimu savimi apsvaigę bei dėkingumą pamiršę XVIII a. pabaigos žmonės tęsia dar Renesanso laikais pradėtą prieš Aristotelį nukreiptą vaju. Nuo pajuokų pereita prie kritikos ir taisyčių. Neaplenkė šie vėjai ir Lietuvos. Benediktas Dobševičius 1761 m. išleistame logikos kurse¹³ imasi derinti “senųjų” ir “naujųjų” laikų teorijas. Dar daugiau nuveikė pijoras Kazimieras Narbutas, 1765 m. išleidęs “Eklektiškosios filosofijos paskaitas”, kur neužmiršta pakritikuoti “scholastų ir peripatetikų”¹⁴. Tas pats autorius 1769 m. Vilniuje lenkų kalba išleidžia knygą “Logika, arba mąstymo ir daiktų apgalvojimo mokslas, pagal kurį kiekvienas visuomet turi prieiti tiesą ir išvengti klaidų”¹⁵. Prie šios knygelės vertėtų šiek tiek stabtelėti, nes ji gražiai parodo to meto požiūrį į Aristotelį. Antrame skyrelyje “Filosofijos istorijos apybraiža” apie Aristotelį sakoma:

12 skirsnis. [...] Aristotelis parašė daug knygų, bet jos buvo *smarkiai apgadintos* [čia ir toliau

pabraukta mano - D. A.]. [...] Tiranijus Gramatikas ir Andronikas Rodietis, gavę juos iš bibliotekos valdytojo, *liepė daugelio rankomis perrašyti, o sugadintas vietas prirašyti savo nuožiūra*. [...] 16 skirsnis. Viduramžiais visos mokyklos mokė Aristotelio filosofijos. Mat arabai, turintys į savo kalbą išverstus (*nors labai blogai*) Aristotelio veikalus, užvaldę Ispaniją, įkūrė čia savo mokyklas. Paskui Aristotelio filosofija, išversta iš arabų kalbos į lotynų kalbą, paplito bemaž visose Europos mokyklose - iš to kilo scholastinė arba peripatetinė kryptis. Ji egzistavo labai ilgai - iki pat XV a. pabaigos. Iš Romos kilęs Lorencas Vala, vokiečių Rudolfas Agrikola, ispanas Liudvikas Vivas pradėjo *nurodinėti scholastinės filosofijos klaidas*. 17 skirsnis. Tačiau iš kitų išsiskyrė prancūzas Pjeras de la Ramė, parašęs pastabas apie Aristotelio filosofiją, kuriose *atskleidė aiškias klaidas ir nusimetė peripatetinės filosofijos jungą*; už tai jis buvo Paryžiaus gyventojų nužudytas. Paskui anglas Bekonas Verulamietis ir Tomazas Kampanela pradėjo išsamiau nagrinėti šią temą, *kad atvertų kitiems akis ir atskleistų visuotinį suklydimą*.

Belieka pridurti, kad rašydamas logikos vadovėlį, Narbutas neranda reikalo net paminėti, kad tas pats Aristotelis yra logikos mokslo pradininkas.

Antiaristotelizmas tuo metu Lietuvoje buvo populiarius. Romantizmo įkvėptas tikrai renesansiškos prigimties Vilniaus universiteto profesorius Gotfrydas Ernestas Grodeckas 1806 m. paskelbia straipsnį, kritikuojantį Aristotelio meno kaip tikrovės pamėgdžiojimo teoriją¹⁶. Didelis gamtininkas, bet labai vidutiniškas filosofas Vilniaus universiteto rektorius Janas Sniadeckis 1822 m. kritikuoja Aristotelio silogizmo teoriją¹⁷. Mąstydami apie XVIII a. pabaigos “klaidų taisytojų ir visuotinio suklydimo atskleidėjų” maištą prieš Aristotelį ir tomizmą, dar galime prisiminti, kad Vilniaus akademiją į Vyrniausiąją Lietuvos mokyklą reformuoti apsiėmusi Edukacinė komisija visiškai panaikino filosofijos dėstymą ištisus 30 metų: iki 1803 m. svarbiausioje Lietuvos mokykloje filosofija nebestudijuojama. Manychiau, kad prieš tradiciją ir už

¹⁰Traktatų lietuviški vertimai imami iš: *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai*. - V., 1980. - T.1. - P.55.

¹¹*Ibid.*, p.77.

¹²*Ibid.*, p.91.

¹³*Ibid.*, p.80.

¹⁴*Ibid.*, p.219.

¹⁵Dėkui prof. Romanui Plečkaičiui, šią knygelę dabar turime ir

lietuviškai: Narbutas K. *Raštai*. - V., 1989.

¹⁶Thomas Twining o *pozyji za sztukę nasladowczą uwazanę*. // Dziennik Wileński. - 1805. - T.3. - Nr.8. - S.415-427; 1806. - T.4. - Nr.10. - S.67-77; Nr.11. - S.206-217.

¹⁷*Treše nauki Aristotelėsa i dawnych dialektikow o syllogizmę* // Piśma rozmaite Jana Sniadeckiego. - Wilno, 1822. - T.4. - S.483-492.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

BIB. O.

ARISTOTELIS POLITICORVM

LIBRI VIII

*Cum perpetua DANIELIS HEINSII
in omnes libros Paraphrasi.*

Accedit accuratus rerum Index.

Bibl. magna.

LUGDVNI BATAVORVM,
Ex Officinâ ELZEVIRIANA.

ANNO MDLXXI.

*Labojis viltis. 100 Jėly, Lono 1881. Ime Lėvijos 18
picle 1881. A.S.C.*

Aristoteles. Politicorum Libri VIII... - Lugduni Batavorum, ex officina Elzeviriana, 1621. Titulinis puslapis. VU MB.

"mokslą" nusiteikusi Edukacinė komisija pasielgė visiškai nuosekliai.

Nelengva aristotelizmo siūlą atvesti iki mūsų dienų - jis daug kur trūkinėja, ypač XIX a. Bet Lietuvoje yra mokyklų, išsaugojusių nepertraukiamą aristotelizmo ir tomizmo tradiciją. Kauno Vytauto Didžiojo universitete vėl galime aiškiai matyti Aristotelio liniją: prof. Pranas Kuraitis, prof. Pranas Dovydaitis, prof. Stasys Šalkauskis, prof. Vosylius Sezemanas. Pavyzdžiui,

¹⁸Grucė R. *Filosofuoti yra būtina* // Katalikų kalendorius žinynas, 1989. - K.; V., 1989. - P.102.

¹⁹Vilniaus universiteto istorija. - V., 1977. - T.2. - P.261.

²⁰Didelis susidomėjimas kultūros filosofija ir pedagogikos teorija Lietuvoje sutampa su neohumanizmo sąjūdžiu, pirmiausia vokiečių klasikinėje filologijoje, kurį įdėmiai stebėjo ir Lietuvos intelektualai: žr. Dausa K. *Graikiškasis žmogus*. (Apie W. Jaegerio veikalą "Paideia.

dėstydamas filosofijos istorijos kursą, prof. Kuraitis skyrė dvi knyptis: Platono ir Aristotelio¹⁸. Prof. Sezemanas, nors ir puikiai išmanė įvairias modernišką logikos gudrybes, universitete dėstė tradicinę Aristotelį gerbiančią logiką¹⁹.

Kaip ir reikėtų laukti, prieškarinio Lietuvoje populiariesnis buvo Platonas - daugiau vertimų, daugiau jam skirtų straipsnių. Tačiau pirmiausia Kuraičio, Dovydaičio ir Kazio Dausos pastangomis ir Lietuva dalyvavo pasaulio aristotelininkų sąjūdyje: dabar sunku ir įsivaizduoti, tačiau savo recenzijomis ir anotacijomis anuomet tuoj pat būdavo atsiliepiama į naujus tokių garsių autorių, kaip W. Jaeger²⁰, A. Antweiler, S. Aicher²¹ ir kitų veikalus. Per 20 pirmosios Nepriklausomybės metų spaudoje suskaičiuotume 8 Aristoteliumi skirtus straipsnius. Per 50 pastarųjų okupacijos sukeltos nuosmukio metų jų būtų 4. Gal aptariamieji "Rinkiniai raštai" pradės naują Lietuvos aristotelizmo barą? Juo labiau, kad šios knygos Sudarytojas teisingai pastebė: "Lietuvių kalba leidžiami Aristotelio "Rinkiniai raštai" pristato tik nedidelę jo gausios kūrybos dalį ir, deja, ne pačią svarbiausią. Žinoma, tikslingiausia būtų pateikti skaitytojui Aristotelio "Metafiziką" "(p. 406-704). Ir kartu su Sudarytoju taip norėtusi viltis, kad neteks labai ilgai laukti "pasiryžėlio ir pasišventėlio, drįstančio imtis versti "Metafiziką" į lietuvių kalbą" (p. 407).

II

Į mūsų skaitomą knygą įeina įvairūs traktatai, versti bent kelių vertėjų. Tiksliausias ir, be abejojimo, labiausiai nusipelnęs pagyrimo - prof. Jono Dumčiaus vertimas ("Kategorijos", "Nikomacho etika"). Marcelino Ročkos vertimą būtų galima pavadinti eksperimentiniu: tam tikrus savo požiūrius ir nuomones, kartais, beje, teisingus, jisai primeta Aristotelio tekstui ("Poetika"). Vosylius Sezemanas, būdamas geras logikas ir filosofas, Aristotelį verčia "filosofiškai", t.y. verčia ne žodžių ir sakinių prasmes, bet tartum perpasakoja filosofinius Aristotelio svarstymus. Pateiktuosius apibūdinimus skubu paremti pavyzdžiais.

Die Formung des griechischen Menschen" (Bd. 1. Berlin, 1934) // Vairas. - 1935. - Nr.12. - P.465-468; taip pat to paties autoriaus ir K. Barkausko šiuo klausimu paskelbtus straipsnius "Lietuvos mokyklos" (1928-1930) ir "Tautos mokyklos" (1930) numeriuose.

²¹Žr. Prano Dovydaičio recenzijas: Lietuvos mokykla (1912-1920). - Nr.2. - P. 328-333; Logos. - 1935. - Nr.2. - P.159-160.

Skaitant ir tikrinant prof. Dumčiaus vertimą, beveik nieko negalima jam prikišti. Tėra tik vienas dalykas, dėl kurio būtų galima ginčytis. Bet ir čia jau ne vertimo, o interpretacijos reikalas. Kaip reikėtų versiti Aristotelio *ousia*? Tolesnieji svarstymai nepaneigia prof. Dumčiaus vertimo, bet, mano nuomone, daro jį aiškesnį ir suprantamesnį.

Itaque usum Aristotelicum nominis ousia plene persequi esset ipsam Aristotelis philosophiam exponere, - visiškai teisingai pastebi "Index Aristotelicus" autorius Hermann Bonitz²². Išties, *ousia* Aristotelium vienas pamatinių terminų. Kasdiene reikšmė šis žodis senovės graikams reiškė "nuosavybę, turtą" (lotyniškai *substantia* irgi turi tokią reikšmę, kaip ir angliškai *a man of substance*). Šią neterminologinę reikšmę gausiai vartoja ir Aristotelis²³. Pirmoji filosofinė šio žodžio reikšmė (plačiai vartojama ir Platono) - "buvimas" *to eivai*, priešinant ją "tapsmui" (*γενεσις* Dumčius 15a13-1514 verčia "atsiradimas"). Šią reikšmę parodo toks Aristotelio sakiny: "Tapsmas yra dėl buvimo [i.e. buvimo pasekmė], o ne buvimas dėl tapsmo"²⁴. Inkime "buvimo" dalį, jį "apribokime" ir turėsime mus labiausiai čia dominančią *ousia* reikšmę - "esybė", dar siauriau - "būtybė" (*to on, to aplos on*). Būtent ši esybė yra "pirmoji būtis, kurios atžvilgiu sakomi visi kiti teiginiai". Ji yra individualizuota būtis. "Pirmoji esybė būdinga kiekvienam [daiktui], ji nepriklauso [kam nors] kitam, žiūrint gi apskritai ji yra bendrybė"²⁵. Į pasaulį žvelgdamas žmogus susiduria su šiomis esybėmis, jos yra suvokiamos (*ousia aisthētes, substantiae sensibiles*). Toliau apie jas mąstydamas, Aristotelis mato jas esant sudėtomis (*συνδητος ousia*), iš medžiagos (*υλη*) ir pavidalo (*ειδος*): "esybė yra medžiaga, ir pavidalas, ir tai, kas iš jų [sudėta]"²⁶. Kartais tą patį *ousia* terminą Aristotelis vartoja ir medžiagai (*causa materialis*), ir pavidalui (*causa for-*

malis) vadinti.

"Kategorijų" 5 skirsnyje Aristotelis kalba ir apie "antrines esybes" (*δευτεραι ousiai*). Simplifikujus tvirtina, kad skirti pirmines ir antrines esybes pamokęs pitagorininkas Architas²⁷. Kas yra šios "antrinės esybės"? Galėtume jas laikyti tam tikra prigimtimi, leidžiančia daiktą mąstyti. Šioji "antrinė esybė" leidžia daiktą priskirti kokiam nors rūšiai ir giminei. Antrinė esybė yra būtent tai, ką mes lietuviškai vadiname "esme" (lot. *essentia*, pranc., angl. *essence*)²⁸. Šias dvi reikšmes išskėlė Avicena, jo atliktas skyrimas įsigalėjo XIII a. filosofijoje, ypač tomistinėje: *substantia* ir *essentia*, esybė ir esmė esą griežtai skirtini dalykai.

Tad visus šiuos dalykus prisiminę, dabar jau galime pagalvoti apie prof. Dumčiaus siūlomą vertimą (2a11-19):

Esme pirmine, tikriausiai ir tinkamiausia prasme yra vadinama toji, kuri nepasakoma apie jokią subjektą ir neglūdi jokiam subjekte, - pavyzdžiui, tam tikras žmogus, tam tikras arklys. Antrinėmis esmėmis yra vadinamos tos, kurioms kaip rūšims priklauso vadinamosios pirminės esmės - ir tos rūšys, ir jų giminės. Pavyzdžiui, paskiras žmogus priklauso "žmogaus" rūšiai, o tos rūšies giminė yra "gyva būtybė".

Ουσια δε εστιν η κυριωτατα τε και πρωτως και μαλιστα λεγομενη, η μητε καθ'υποκειμενου τινος λεγεται μητ' εν υποκειμενω τινι εστιν, οιον ο τις ανθρωπος η ο τις ιππος, δευτεραι δε ουσια λεγονται, εν οis ειδεσαι και πρωτως ουσια λεγομεναι υπαρχουσι, ταυτα τε και τα των ειδων τουτων γενη, οιον ο τις ανθρωπος εν ειδει μεν υπαρχει τω ανθρωπω, γενος δε του ειδους εστι το ζων.

²²S.v. *ousia*, 49-50.

²³E.g. 1120b 7,9: "Apie dosnumą kalbame atsižvelgdami į turimus *isēklūs*, nes dosnumas - ne dovany gausumas, bet to, kuris duoda, nuostata, o ši duoda pagal turimus *isēklūs*" (Dumčiaus vertimas).

²⁴M. 1045b29.

²⁵M. 1038b10.

²⁶M. 1035a2.

²⁷E-1b fragmentas.

²⁸Dėl tikslių lietuviškų terminų žr. LKŽ: "esybė", "būtybė", "buvimas, egzistencija" (P. Kuršaitis). "Dievas yra esybė dvasiškoji" (S. Vaišnoras, *Margarita theologica*, 1600 m.). "Tos trys asabos yra vienas Dievas ir viena esybė dieviška" (S. Daukantas). "Kas drįstų sakyti, kad nėra esybių aukštesnio laipsnio ir už prakiltųjų žmogų?" (Vydūnas). "Mintis yra proto esybė, kuri skiriasi savo būseną nuo

pasaulio daiktų būsenos" (S. Šalkauskis). LKŽ pažymima, kad "esmė" - tai neologizmas, o žodžio reikšmė apibrėžiama taip: "svarbuma, esencija". "Viso to dalyko man esmė terūpi" (Jablonskis). "Kiekvienos esybės esmė yra skirtinga" (S. Šalkauskis). "Aš pradėdu kalbėti iš esmės" (J. Tumas). Pagal Sirvydą *existentia*; *subsistentia* verčia atitinka "Būtis, būtybė, esybė, būklė, sunčius"; *usia, essentia, natura*: "Esybė, prigimimas, prigimtis". Perdėm painiai ir ne visai tiksliai terminą *substantia* aiškina TŽŽ: "savaime esanti būtis esmė, kintančių tikrovės reiškinių vienovės pagrindas". Pirmoji apibrėžimo dalis labiau tiktų Dievui apibūdinti, antroji - būčiai. Žodis *essentia* ten teisingai verčiamas "esmė". Taip pat priduriama: "Aristotelio filosofijoje - pastovių būties savybių visuma". Reikia manyti, kad čia galvoje turima *δευτεραι ousiai* antrinė "esybė" arba "esmė".

Šią vietą siūlyčiau versti šitaip:

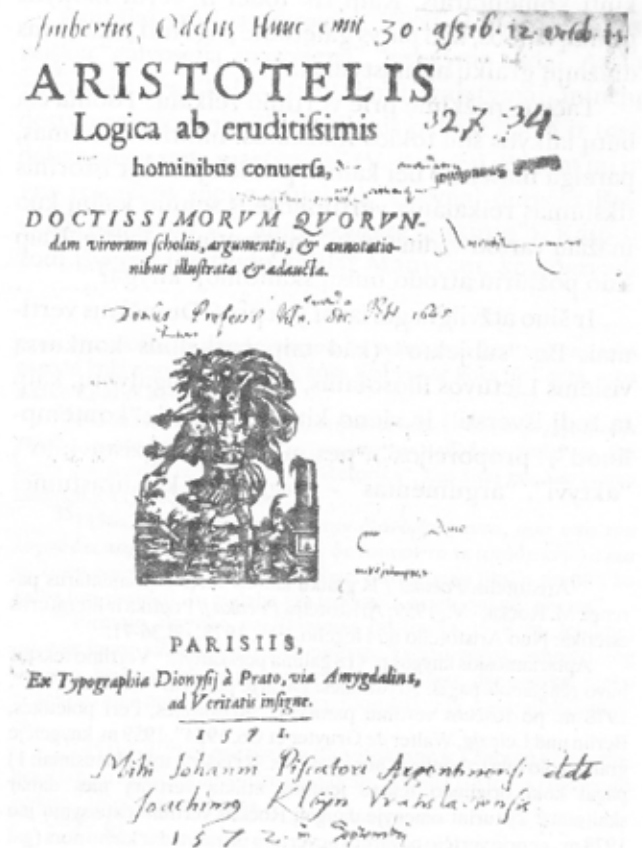
“Esybe tiksliausiai, pirmiausiai ir geriausiai vadinama tai, kas nei apibūdina kokį nors subjektą, nei yra kokiame nors subjekte, pavyzdžiui, tam tikras žmogus arba tam tikras arklys. Antrinėmis esybėmis [arba - esmėmis] vadinamos [tokios] esybės, kurios kaip rūšys apima vadinamąsias esybes, taip pat [apima] ir tų rūšių gimines, pavyzdžiui, tam tikras žmogus priklauso žmonių rūšiai, o šios rūšies giminė yra “gyva būtybė”.

Kokia šio taisymo prasmė? Kaip matome, Aristotelis vartoja tą patį žodį abiemis dalykams pavadinti. Šias dvi reikšmes tiksliai išvelgė, aprašė ir išskėlė šv. Tomas Akviniėtis. Būtent jis (pusantro tūkstančio metų po Aristotelio) aiškiai atskyrė *substantia* ir *essentia*, esybę ir esmę. O ką šiandien daryti vertėjui? Galima pirmąjį arba antrąjį terminą išplėsti ir taikyti abiemis reikšmėms perduoti, arba galima juodu vartoti pakaitomis (tuomet sutomintume Aristotelį). Prof. Dumčius išplėtė “esmės” reikšmę, aš gi manyčiau, kad abiemis atvejams labiau tiktų “esybė”. Žodis “esybė” lietuvių kalboje yra nuo seno vartojamas ir pabrėžia būtiškąją, ontologinę daikto pusę. Versdami “esybe”, Aristotelio logiką susiejame su metafizika. Tačiau turime ir žodį “esmė”, kuris labai tinka *δεύτεραι οὐσίαι* versti. Bet jeigu ir galime tą patį žodį “esybė” vartoti ir pirmuoju, ir antruoju atveju (čia Porfirijaus ir Boetijaus komentarams sureikšminus abiejų esybių skirtumus, prasideda garsieji Viduramžių ginčai dėl universalijų, t.y. dėl antrinių esybių būtiškumo), tai išplėsdami žodžio “esmė” reikšmę tik padidintume netvarką lietuvių filosofijos terminijoje. Tad nutarę vartoti žodį “esybė”, dabar turėtume pataisyti daug kur (5 skirsnyje ir toliau) prof. Dumčiaus “esmes”, nebent tik kartais skliausteliuose prirašydami šį žodį ten, kur aiškiai kalbama apie “antrinę esybę”. Vertėtų apsvarstyti ir dar vieną prof. Dumčiaus siūlomą vertimą: (4b 25): “erdvę” (*τόπος*). “Erdvė” lietuviškai reiškia “erčia, ertmė, plotas, platumas, tuštuma” (LKŽ, s.v.). Būtent tokios erdvės Aristotelis ir nepripažino, kritikavo visus (e.g. Demokritą), kurie mėgino kalbėti apie tuštumą ir erdvę²⁹. Dar norėtųsi pataisyti “kiekis” (4a 11, 12, 14, 23), kur graikiškai yra *ἀριθμός* - “skaičius”. Tai bene ir visos apie prof. Dumčiaus vertimą galimos

pasakyti pastabos.

Sykiu žvelgiant į visus vertimus iškyla, mano supratimu, išsamesnio svarstymo reikalinga problema: kaip apsieiti su gausybe Aristotelio vartojamų mokslo ir filosofijos terminų? Žinia, Aristotelis buvo pirmasis mokslo ir filosofijos sistemintojas. Ši viena svarbiausių jo mąstymo išdėvų graikų kalbai ir visai vėlesnei įvairiomis kalbomis kurtai Europos filosofijos tradicijai pelnė nemaža terminų, be kurių ir mėgstas naujenybes šių laikų galvojimo būdas iš esmės apsieiti negali. Tad kaip kitose kalbose elgiamasi su Aristotelio įvestaisiais terminais? Lotynai juos veik visus išsivertė, lotyniškuoju rūbu Aristotelio terminai ir po šiai dienai yra romanų (taip pat anglų) kalbose. Bepigu vertėjui į šias kalbas versti Aristotelio raštus: lotyniški sąskambiai jų ausies nerėžia, nes visiškai atitinka šių kalbų dvasią. O ką daryti kitoms, pvz., lietuvių, rusų, vokiečių kalboms? Išsilavinimas dažnai primeta vertėjui

Aristotelis Logica... - Parisiis, ex typographia Dionysij a Prato...., 1571.
Titulinis puslapis. VU MB.

²⁹Ph. 214a14; f.202 1514b11.

lotyniškąjį atitikmenį. Tačiau šiai lengviausiai išeičiai būtina atsispirti. Stengėsi juk mūsų raštijos pradininkai Simonas Vaišnoras, Konstantinas Sirvydas (v.n. 26). Ne jau šiandien galėtume mesti šį darbą?

Yra ir kita priežastis - istorinio tikslumo, kurio laikantis reiktų vengti lotyniškų vertinių. Vienas dalykas yra versti kokį nors vokiečių, kuris neišveria nepasididžiavęs, esą mokąs lotynišką filosofijos terminus. Visai kas kita graikų filosofijos klasika. Čia reiktų išsaugoti tam tikrą tekstų "naivumą". Graikai neturėjo po ranka svetimų kalbos žodžių ir sudėtingiausiems dalykams nusakyti vertėsi savo kalbos išgalėmis. Vartodami lotynišką vertinius, istorinės tiesos požiūriu mes sukeliame painiavą. Be abejojimo, čia gryno principo (kaip ir visur) nuosekliai laikytis nepavyks, tačiau ar nevertėtų stengtis? O prisimenant graikų filosofijos tekstus, galima pastebėti, kad juos skaitant ir verčiant susiduriama su didelių apmąstymų vertu dalyku: kiek patiems graikams koks nors žodis yra atitrauktas filosofijos terminas, kiek jis - metafora, o kiek - tiesiog paprastas konkretų daiktą žymintis žodis? Vargu ar įmanoma visus atspalvius išversti ir paaiškinti komentarais. Kaip tik todėl ir verta mokytis graikų kalbos, kad patys galėtume įsigilinti į skaidrius didžiųjų graikų apmąstymus.

Tačiau grįžkime prie vertimo reikalų. Tobula čia būtų laikytis štai tokios nuostatos: minties aiškumas, pareiga mąstymo bei kalbos puoselėjimui ir istorinis tikslumas reikalauja vertimuose iš senųjų kalbų kuo mažiau vartoti vadinamųjų "tarptautinių" žodžių. Kaip šiuo požiūriu atrodo mūsų skaitomoji knyga?

Ir šiuo atžvilgiu geriausi yra prof. Dumčiaus vertimai. Be "subjekto" (kad taip paskelbus konkursą visiems Lietuvos filosofams, idant šie sugalvotų, kaip tą žodį išversti!) ir vieno kito "objekto", "kontempliuoti", "proporcijos", "pesimistinio", "egzistavimo", "aktyvi", "argumentas" - vargiai dar ką surastumei

per visas "Kategorijų" ir "Nikomacho etikos" knygas. Neblogai čia pasirodo ir Ročka: "imitacinis", "imituoti", "apriorinis", "vulgarus", "fabula", "forma", "kompozicija" - bene ir viskas. Kur kas geriau skamba graikiški terminai: nors ir būdami netikę mūsų kalbos atžvilgiu, jie išsaugo istorinį tikrumą, ir todėl čia tinka "charakteris", "silogizmas", "metafora", "etinis", "patetinis" etc. Sezemano vertimas šiuo požiūriu prasčiausias: nesimčiau ir išskaičiuoti visų "substancijų", "predikatų", "potencijų", "aktualybių", "formų", "materijų", "intelektų", "diskursyvus", "pasyvus", "racionalus", netgi "emanacija". Atrodo, Sezemanas verčia ne į lietuvių kalbą, o į kažkokį tarptautinį filosofų žargoną.

Matyt, čia kalta filologų savimyla (ir nesenų laikų atsargumas), kad iš visų Aristotelio raštų populiariausia Lietuvoje buvo "Poetika": 3 kartus perspausdinta³⁰, vis taisyta ir tikslinta, beje, į gerą pusę. Pirmajame leidime Ročkos fantazijų gerokai daugiau nei antrajame. Laisvų vertėjo interpretacijų dar mažiau aptariamajame doc. Eugenijos Ulčinaitės peržiūrėtame tekste. Nemėginsiu čia pataisyti visų netikslumų, perdėm sunkus darbas iki galo atlikti, o ir skaitytojui nepakeliamai nuobodus. Čia gal tik pamėginsiu pataisyti vieną kitą nesusipratimą.

Skaitant nagrinėjamąją "Poetiką", į akis krinta iš vertimo nesuprantama sąvoka "mąstymas". "Kadangi tragedija imituoja tam tikrą veiksmą, o tą veiksmą kuria tam tikri veikėjai, kurie neišvengiamai turi vienokį ar kitokį charakterį ir nevienodai mąsto (mat šiais požiūriais vertiname žmonių veiksmus), tai iš to išplaukia dvi veiksmų priežastys: mąstymas ir charakteris, dėl kurių veikėjams sekasi arba nesiseka"³¹. Šioje vietoje žodis "mąstymas" (*διάνοια*) dar beveik tinka ir yra suprantamas. Neaiškumai prasideda vėliau: "Trečioje vietoje yra mąstymas. Juo aš laikau

³⁰ Aristotelis. *Poetika* / Iš graikų kalbos vertė ir komentarus parengė M. Ročka. - V., 1959; Aristotelis. *Poetika* // *Poetika ir literatūros estetika*: Nuo Aristotelio iki Hegelio. - V., 1978. - P.36-71.

Aptariamąsios knygos p. 418 galima perskaityti: "Vertimo tekstas buvo rengiamas pagal: Aristoteles. *De arte poetica*. - Lipsiae, 1915". 1978 m. po Ročkos vertimu parašyta: "Aristoteles, *Peri poietikes*, Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter et Co, 1934". 1959 m. knygelėje graikiškojo teksto leidimas nepažymėtas. Iš čia kyla tokie klausimai: 1) pagal kokį originalo teksto leidimą atliktą vertimą mes dabar skaitome? 2) turint omenyje daugelį Ročkos vertimo pataisymų jau 1978 m., ar prie vertėjo pavardės nevertėtų prirašyti dar kieno nors (gal prof. Vandos Zaborskaitės) pavardę? 3) atsižvelgiant į nemenkus pataisymus 1990 m. leidime, ar neturėtume ir doc. Ulčinaitės laikyti

"Poetikos" vertėja?

³¹ 1449b36 - 1450a3: *ἐπει δὲ πράξεως ἐστὶ μίμησις, πρᾶττεται δὲ ὑπὸ τινῶν πρᾶττόντων, οὓς ἀνάγκη ποίους τινὰς εἶναι κατὰ τὸ ἦθος καὶ τὴν διάνοιαν (διὰ γὰρ τούτων καὶ τὰς πράξεις εἶναι φασιν ποιᾶς τινος), πέφυκεν αἷτια δύο τῶν πράξεων εἶναι, διάνοια καὶ ἦθος. καὶ κατὰ ταύτας καὶ τυγχάνουσι καὶ ἀποτυγχάνουσι πάντες. Smalsiems skaitytojams skubu parodyti, kaip nuo 1959 m. keitėsi M. Ročkos vertimas: "Kadangi tragedija imituoja tam tikrą veiksmą, o to veiksmo imitaciją atlieka tam tikri veikėjai, kurie neišvengiamai yra vienokie ar kitokie savo charakteriu ir loginiu mąstymu (mat, šiais požiūriais kvalifikuojame žmonių veiksmus), tai išsina, kad yra dvi natūralios priežastys, kurios nustato atliekamų veiksmų pobūdį, būtent, loginis mąstymas ir charakteris; taigi veikėjas pasiekia sėkmės, kai šiais*

sugebėjimą kalbėti iš esmės ir atsižvelgiant į situaciją³². Kokia prasme mąstymas yra sugebėjimas kalbėti? “Priešingai, mąstymas pasireiškė ir ten, kur tik įrodinėjama, kad tas dalykas yra arba jo nėra, arba kur išsakoma kokia nors bendra idėja”³³. O čia jau vertėjui nesuprantamas žodis *διανοια* verčia jį gudrauti, ir prigalvoti tai, ko nėra: “mąstymas pasireiškė (?)”. Dar labiau rūpi išsiaiškinti skaitant “mąstymui” skirtą “Poetikos” 19 skirsnį: “Klausimai, liečiantys mąstymą, turėtų būti nagrinėjami retorikos veikaluose, nes jie labiau pritinka šiai tyrinėjimų sričiai”³⁴. Ar retorika yra psichologijos, ar logikos mokslas, kad jos tyrinėjimų sričiai priklausytų “mąstymas”? Atrodo, kad jau pats laikas išsiaiškinti, ką lietuviškai reiškia šis žodis. Mąstymas yra: 1) procesą reiškiantis daiktavardis nuo “mąstyti”, i.e. “galvoti, protauti, svarstyti”: “Intensyviu mąstymu galima išvystyti mąslumą” (Šalkauskis), 2) “sugebėjimas samprotauti, žmogaus ypatybė mąstyti”: “Mąstymas yra psichinis vyksmas, kuriuo pažįstame esamus tarp daiktų ir jų reiškinų santykius” (trš); 3) “mintis”: “Idant jį mylėtume iš čielos širdies, iš visų mąstymų” (braš) (žr. LKŽ).

Svarbiausias Aristotelio mintį paaiškinantis tekstas būtų šisai: “Mąstymui priklauso tai, kas turi būti išreikšta žodžiu, o jo atskiri uždaviniai - įrodyti, atmesti kitokią nuomonę, sukelti aistras [...]”³⁵. Nejaugi lietuvių “mąstymas” nors kiek panašus į duotąjį apibrėžimą? Beje, nesuprantamasis *διανοια* vėl klaidina vertėją ir verčia jį išsisukinėti, žodžiui *μέρη* (dalys) sugalvoti neįmanomą reikšmę “uždaviniai” (*βυτήεργα*). Ką galų gale reiškia šis tikrai painus ir sunkus lietuvių kalbą išversti žodis *διάνοια*?

požiūriais imituoja veiksmą, ir nepasiekia, kai to nepadaro” (1959, p.48). Iš esmės visas “Poetikos” tekstas jau buvo pertaisytas 1978 m. leidimui: “Kadangi tragedija imituoja tam tikrą veiksmą, o tą veiksmą kuria tam tikri veikėjai, kurie neišvengiamai turi vienokį ar kitokį charakterį ir nevienodai mąsto (mat, šiais požiūriais kvalifikuojame žmonių veiksmų), tai iš čia išplaukia dvi veiksmų priežastys: mąstymas ir charakteris. Tai dėl to veikėjams sekasi arba nesiseka” (1978, p.42). Pažodinis šios ištraukos vertimas būtų toks: “Kadangi [tragedija] yra veiksmo pamėgdžiojimas, [jos veiksmas] vyksta per tam tikrus veikėjus, kurie būtinai turi būti vienokio ar kitokio būdu ir galvosenos (dėl pastarųjų ir įvairius veiksmus vadiname vienokiais ar kitokiais), [tai] iš prigimties kyla dvi veiksmų priežastys - galvosena ir būdas, dėl kurių visiems ir sekasi arba nesiseka”.

³²1450b4-7: *τριτον δε η διανοια. τουτο δε εστι το λεγειν δυνασθαι τα ενοντα και τα αρμοιότητα, οπερ επι των λογων της πολιτικης και ρητορικης εργων εστιν*: “trečia - svarstymai. Šitai yra sugebėjimas sakyti [tai, kas] esminga ir [tai, kas] dera; tokią pat užduotį turi ir politinės bei retorinės kalbos”. Ročka visai netikusiai verčia antrąjį šio sakinio dalį: “iškalboje visa tai pasiekiamą politika ir retorika” (??).

³³1450b11-12: *διανοια δε, εν οις αποδεικνυοι τι ως εστι η ως ουκ*

Į šią problemą tenka pažvelgti iš tolėliau. Ką Aristotelis nori pasakyti, meną vadindamas mėgdžiojimu? Verta, beje, prisiminti, kad meno kaip tikrovės pamėgdžiojimo teoriją pirmasis išklė Platonas. Taigi norima pasakyti: menas tikrovės atžvilgiu yra ant-rinis, menas-būtis yra mažiau, nei tikrovė-būtis³⁶. Būtent iš to plaukia Platono priešiškusis menui. Kitaip meną vertina Aristotelis: menas esąs netoli nuo filosofijos³⁷. Išties Aristotelio *μιμησις* būtų galima statyti greta jo *δευτεραι ουσιαι*: ir viena, ir kita yra tam tikrais būdais suvokimui pateiktas tikrovės “substratas”, jos “esmė”. Kalbėdamas apie įvairius meno (daugiausia - tragedijos) “technologijos” dalykus, Aristotelis peržengia šią tikrovės-meno ribą. Tai mes puikiai matome, išsižiūrėję, pavyzdžiui, į *ηθος* sąvoką. Viena vertus, *ηθος* yra “tikrovės žmogaus būdas, charakteris”. Specialiai jam aprašyti ir tyrinėti skirta e.g. “Nikomacho etika”. Antra vertus, *ηθος* yra “dramos veikėjo būdas, charakteris”. Kokiomis meninėmis priemonėmis jį kurti, kokie čia reikalavimai ir uždaviniai - jau poetikos rūpestis³⁸. Nereikia užmiršti, kad abiems reikšmėm Aristotelis vartoja tą patį žodį, ir čia vertėjo reikalas išversti taip, kad ryšiai tarp etikos ir poetikos būtų nesunkiai įžiūrimi.

Panašiai yra ir su *διανοια*. Viena vertus, šis žodis reiškia “galvosena, mąstysena”, “mąstymo būdą”. Antra vertus, jis yra “kalba išreikšiami svarstymai, minčių dėstymas, mąstymai” [cf. “Senis pakėlė galvą ir tęsė dabar balsu savo mąstymus” (V. Krėvė)]. Būtent tai ir yra retorikos meno objektas. Lotynai *διανοια* išsivertė į *sententia* (cf. angl. *sentence* “sakinys”). Kaip ši žodį išversti į lietuvių kalbą? Manychiau, kad *διανοια*

εστιν, η καθολου τι αποφανονται: “o svarstymai [yra tai] kas arba parodo kokį nors [dalyką tokį], koks [jis] yra ar koks [jis] nėra, arba išsako ką nors bendro”.

³⁴1456a34-36: *τα μενον περι την διανοιαν εν τοις περι ρητορικης κεισθω τουτο γαρ ιδιον μαλλον εκεινης της μεθοδου*: “taigi tai, kas liečia svarstymus tebus sudėta į “Retoriką”, nes šitai kur kas labiau būdinga jos tyrinėjimų sričiai”.

³⁵1456a36-b2: *εστι δε κατα την διανοιαν ταυτα, οσα υπο του λογον δει παρασκευασθηναι. μερη δε τουτων το τε αποδεικνυει και το λυειν και το παθη παρασκευαζειν*: “Svarstymų tikslas yra tai, ko kalba turi pasiekti. Jų gi dalys yra įrodinėti, neigti, sukelti aistras”.

³⁶Pirmojo skyrelio paaiškinimas (atsiradęs 1978 m. leidime) *μιμησις* imasi aiškinti visai kita plotme. Tačiau reikia pabrėžti, jog teiginys, kad menas yra tikrovės pamėgdžiojimas, dar visiškai nieko nepasako apie meno “kūrybiškumą, filosofiskumą, natūralistiškumą” etc.

³⁷1451b5-7: “[...] poezija yra filosofiskesnė ir kilnesnė už istoriją, nes ji labiau atskleidžia bendruosius dėsningumus, o istorija - pavienius įvykius” (Ročka vertimas).

³⁸Žr. §15.

pirmąją reikšmę reiktų versti "galvosena", "mąsty-sena", o antrąją - "svarstymai"³⁹.

Norėtųsi pataisyti dar vieną kitą Ročkos vertimo netikslumą:

1. *opos* (1449b23) yra "apibrėžimas" (*definitio*), o ne "aptartis", ypač 6 skirsnyje, kur apibrėžimų mėgėjas ir meistras (o duoti apibrėžimą Aristoteliniui buvo mokslo tikslas ir jo esmė) apibrėžia tragediją.

2. *γλωττα* (1457b1, *passim*) yra ne "tarmybė", o "retas žodis". Priešingu atveju galime perskaityti tokį keistą Aristotelio teiginį: "barbarizmai susidaro iš tarmybių, bet reikia jausti saiką vartojant šiuos žodžius" (1458a30). Tačiau ir

3. *βαρβαρισμος* čia (ir kitur, e.g. 1458a26), beje, nėra "barbarizmas", o "nesuprantama kalba".

Baigti Ročkos verstos "Poetikos" aptarimą norėtųsi pagyrimu: svarbiausią tragedijos dalį *μυθος* vertėjas tikrai tiksliai išverčia literatūrologų žodžiu "fabula". Tai tikrai fabula (cf. angl. *plot*), tikslesnio lietuviško žodžio neturime. Apskritai imant, su Aristotelio "Poetika", skaitant šį vertimą, bendrais bruožais susipažinti įmanoma.

Traktato "Apie sielą" vertimo aptarimą pradėkime gana įdomiomis sudarytojo pastabomis (p. 432-433). Sužinome, kad nagrinėjamąjį traktatą "išvertė žymus Lietuvos filosofas Vosylius Sezemanas, grįžęs iš tarybinio lagerio", kad "šio darbo jis, kaip ir daugelis kitų Lietuvos inteligentų, iškentusių lagerius ir tremtį, ėmėsi verčiamas materialinių sunkumų". Toliau skaitome, kad Sezemanas nebuvo įgudęs vertėjas, ir "šiuo darbu jis debiutavo vertimo baruose". "Nors V. Sezemano vertimą peržiūrėjo klasikinės filologijos specialistas doc. Benediktas Kazlauskas, tačiau šandien, kritiškesne akimi palyginę jį su originalu, rastume nemaža taisytinių vietų." Šiam leidimui "Apie sielą" tekstą dar kartą peržiūrėjo "Vilniaus universiteto docentė, klasikinės filologijos specialistė Eugenija Ulčinaite". Visa tai rodo, kad rašydamas apie Sezemano vertimą Sudarytojas jaučiasi nelabai patogiai. Sezemanas - autoritetingas filosofas, puikus logikos

bei gnoseologijos gudrybių žinovas. Tačiau jo Aristotelio "Apie sielą" vertimas - blogas. Taktiškasis Sudarytojas tad ir ieško visokių išlygų bei pateisinių.

"Tačiau puikiai išsimokslinęs filosofas darbą atliko kompetentingai. Tai ne tik Aristotelio traktato vertimas, bet ir savotiška studija apie Aristotelio filosofiją." Išties Sezemano komentarai, pirmojo leidimo straipsnis ir sudarytasis sąvokų žodynelis verti kuo didžiausio pagyrimo. O ir pats vertimas, kad ir dažnai nusikalsta filologų *ακριβεια* (kruopštumo) principui, filosofinę Aristotelio mintį dažniausiai perteikia teisingai. Tad skaitydami šį vertimą, susiduriame su įdomiu reiškiniu, į kurį vertėtų giliau įsižiūrėti: filosofinis vertimas. Kadangi Sezemanas prastas filologas, jo pavyzdys ypač raiškus ir vertėjams pamokantis. Doc. Ulčinaite, "atlikusi V. Sezemano vertimo teksto loginę analizę, priėjo prie tokių išvadų: 1) tai yra tikslus ir kartu laisvas, interpretacinis vertimas; 2) tikslindamas mintį bei sąvokų prasmę, vertėjas kartais vartoja aprašomąjį metodą, pridėdamas nuo savęs teiginių ar sąvokų komentarą". Pirmoji išvada reikštų, kad Sezemanas, išsaugodamas (kaip jam atrodo) filosofinę Aristotelio mintį, su jo žodžiais ir sakiniais elgiasi kaip tinkamas⁴¹. Antroji išvada liudija, kad Sezemanas, daug dėl autorystės teisių nesvarstydamas, į Aristotelio tekstą įdeda savo žodžių ir paaiškinimų⁴². Joks filologas negalėtų šitokių dalykų pakęsti, neįmanoma, pavyzdžiui, įsivaizduoti, kad taip būtų galėjęs versti prof. Dumčius. O filosofui, kaip matome, tai nėra kas nors baisaus. Jis verčia "esmę"⁴³. Čia iškyla senas klausimas: kaip versti? Ar išsaugoti vadinamąją "pagrindinę mintį", drauge paaukojant niuansus, išlygas ir sakinio sąrangos tiesą? Bet ar tokiu atveju tekstas "neapvagiama"? (Tokia prancūzų ir anglosaksų vertimo tradicija) Ar laikytis kuo arčiau originalo, verčiant "viską", tačiau kartais užtemdant prasmę ir svyruojant ties nusikaltimo kalbai, į kurią verčiama, riba (tokia vokiečių vertimo tradicija)? Į šiuos klausimus pagal savo gabumus ir talentą kiekvienas vertėjas pats sau atsako. Sezemanas ėjo gana supaprastintu pirmuoju

³⁹ LKŽ s.v.: *svarstyti* "tariantis vertinti, nagrinėti".

⁴⁰ Tad vėlgi ar nereikėtų minimojo vertimo autoriais laikyti ne vien Sezemaną, bet ir Kazlauską bei Ulčinaite?

⁴¹ Žr. 45.

⁴² 408b25-27 Sezemanas verčia: "Kaip ir mąstymas, meilė arba neapykanta, diskursyvus protavimas yra ne proto būsenos, o to konkretaus subjekto, kuris jį turi ir kiek jį turi". *το δε διανοεσθαι και φιλειν η μισειν ουκ εστιν εκεινον (sc. του νου) παθη, αλλα τουδι του εχοντος*

εκεινο, η εκεινο εχει: "O mąstymas, kaip ir meilė ar neapykanta nėra [proto] būsenos, bet to [būsenos] kuris jį [sc. mąstymą] turi tiek, kiek turi". Matome, kad Sezemanui be "konkreto subjekto" (čia jis visai tiktų, jeigu būtų uždarytas į laužinius skliaustelius) iš nežinia kur atsiranda nežinia ką veikiantis "diskursyvus protavimas".

⁴³ Antra vertus, sunku įsivaizduoti, kad filosofas Sezemanas "Kategorijų" 5 skirsnio *ομοια* būtų galėjęs išversti "esmė".

keliu.

Esama ir daugiau vertų paminėti Sezemano vertimui skirtų Sudarytojo svarstymų. Kodėl Sezemanas pasirinko versti būtent šį Aristotelio traktatą? "Greičiau-siai šį pasirinkimą lėmė pragmatiniai dalykai ir ideologinė to meto situacija: į antiką buvo žiūrima kaip į ideologiškai neaktualią ir neutralią epochą, o jos žymiausias filosofas Aristotelis buvo traktuojamas kaip pažangus mąstytojas, t.y. artimas materializmui. Taigi šia prasme Aristotelis buvo patogus filosofas, o jo traktatas "Apie sielą" parankus vertėjui dėl nedidelės apimties." Manychiau, kad tokia nuomonė teisinga tik iš dalies⁴⁴. Atrodytų, kad taip plačiai ir išsamiai mąstymo (logika - gnoskologija - psichologija) problemas svarstęs filosofas Sezemanas Aristotelio "Apie sielą" vertė neatsitiktinai. Norėčiau įsivaizduoti, kad Sezemanas dažnai sau kartodavo pirmuosius "Apie sielą" žodžius: "Laikydami, kad žinojimas yra gražus ir garbingas dalykas ir kad kai kurie [mokslo] yra vertingesni arba savo tikslumu, arba kilnesniu ir labiau stebėtiniu savo [objektu, turiniu], - dėl šių abiejų [priežasčių] sielos tyrinėjimą pelnytai galėtume dėti tarp svarbesniųjų. Atrodo, kad ir visai tikrybei [suprasti] jos pažinimas daug ką prideda, daugiausia gi - gamtai: siela yra tarsi gyvių pradai"⁴⁵. Manychiau, kad šie žodžiai galėtų būti daugelio Sezemano darbų epigrafu.

Bet grįžkime prie vertimo. Nesileidžiant į taisyms (o veik kiekviename sakinyje atsirastų ką patikslinti), apibendrintai vis dėlto būtų galima pasakyti, kad skaitant Sezemano išverstą Aristotelio "Apie sielą", plataus vertėjo filosofinio išsilavinimo dėka su Aristotelio sielos teorija susipažinti galima.

III

Norėtusi padėkoti Sudarytojui ir visiems čia prisidėjusiems už darbus vargus ir kartu aptarti dar keletą knygos mažmožių. Čia ne viskas visiškai aišku. Labiausiai neaišku, kuomet mėgini suprasti, koku principu vadovaujantis Aristotelio raštų knygoje po "Kategorijų" dedama "Nikomacho etika", o "Apie sielą" atsiduria pačioje pabaigoje. Tai neatitinka nei chronologinės, nei tradicinės *Corpus Aristotelicum* sekos.

⁴⁴Tai greičiau atspindi nuotaikas paties garbiojo Sudarytojo Antano Rybelio, daugelį metų "Minties" leidykloje ieškojusio ir "praktišinėjusio" geras knygas, jeigu tik pavykdavo įrodyti, kad vieno ar kito filosofo raštai bent jau "ideologiškai neutralūs".

⁴⁵402a1-7: *Τῶν καλῶν καὶ τιμῶν τὴν εἶδησιν ὑπολαμβάνοντες, μᾶλλον δ' ἔτερον ἑτέρας ἢ κατ' ἀκρίβειαν ἢ τὴν βελτιονων τε καὶ θαν-μασιωτέρων εἶναι, δι' αἰφότερα ταῦτα τὴν τῆς ψυχῆς ἱστορίαν ἐνλογως αὐτὴν ἐν πρώτοις τιθεῖμεν. δοκεῖ δὲ καὶ πρὸς ἀληθινὰν ἰστορίαν ἢ γνώσιν αὐτῆς μεγᾶτα συμβαλεῖσθαι, μάλιστα δὲ πρὸς τὴν φωνὴν ἐστὶ γὰρ οἷον*

Pastarosios, matyt, ir būtų reikėję laikytis. Tuomet vertimai būtų išdėstyti šitaip: "Kategorijos", "Apie sielą", "Nikomacho etika", "Poetika". O dabar, atrodo, raštai išrikiuoti pagal pirmosios vertėjų pavardžių raidės vietą abėcėlėje. Keistas principas.

Knygoje esama dar kurių-ne-kurių nenuoseklumų, todėl pradeda rodytis, kad "Rinktiniai raštai" - ne viena, o tarsi kelios į vieną vietą surištos knygos. Kažkodėl nesuvienodintas skirsnių žymėjimas: tai arabiški, tai romėniški skaitmenys, tai puslapio kairėje, tai tarsi rašant naują skyrių. Prie "Apie sielą" skyrelių numerių palikti komentuojantys vertėjo pavadinimai. Šito nėra prie kitų traktatų skirsnių, tad ir pagrindiniame tekste nereikėjo jų palikti⁴⁶. Visoje knygoje skyriai žymimi laikantis vokiečių tradicijos. Tik "Nikomacho etikos" skyreliai nurodomi pagal anglosaksų madą. Tai irgi naudojimąsi knyga apsunkinantis nenuoseklumas.

Komentarai irgi knygoje labai įvairūs. Geriausi (tikrai moksliniai), be abejo, Sezemano. Palyginti su ankstesniaisiais leidimais, naujai papildyti "Poetikos" komentarai. Beje, komentarai visada geriausiai parodo epochos dėmesį ir požiūrį į vieną ar kitą autorių. Ateities tyrinėtojas, remdamasis aptariamiosios knygos komentarais, galės padaryti išvadą, kad XX a. viduryje ir antroje pusėje Lietuvoje beveik niekas nesidomėjo Aristotelio logika ir etika, poetika buvo skaitoma ir šiek tiek svarstoma, o po nemenko žinovo Sezemano mirties Aristotelio sielos teorija nesusilaukė jokio dėmesio.

Tačiau didžiausias nuostolis Aristotelio veikalams suprasti - mūsų aptariamojoje knygoje nesantis *Index rerum*. Gaila, kad neatsirado, kas jį sudaro. Matyt, ir labiausiai norint to nebūtų buvę imanoma padaryti: perdėm jau margai įvairių autorių išversta.

Baigiant šios nepaprastai svarbios knygos nagrinėjimą, norėtusi dar kartą ją pasidžiaugti. Nepaisant visų netikslumų, galime didžiulis labai reikalinga ir naudinga knyga. Norėtusi tikėti, kad ji atgaivins susidomėjimą Aristotelium, pratęs ne tik Aristotelio raštų vertimo, bet ir jo filosofijos bei įtakos vėlesniesiems laikams tyrinėjimų tradiciją Lietuvoje.

ἀρχὴ τῶν ζῴων. Sezemanas verčia šitaip: "Pripažindami žinojimą gražiu bei vertingu dalyku, vis dėlto vienai jo sričiai galime teikti pirmenybę prieš kitą ar dėl nagrinėjimo gilumo, ar dėl to, kad jos objektas yra daug reikšmingesnis. Dėl šių abiejų priežasčių būtų teisinga sielos tyrinėjimui skirti vieną iš pirmųjų vietų. Be to, atrodo, kad sielos pažinimas labai padeda tiesą surasti ir ypač gamtą pažinti. Juk siela, rodos, yra visko, kas gyva, pradai".

⁴⁶Labai jau norint išsaugoti Sezemano žodžius, minimumuosius pavadinimus buvo galima perkelti į komentarus.

ŽYDAI LIETUVOJE

RIEMER ROUKEMA

Žydai Izraelį visada laikė pažadėtąja žeme. Kaip sakoma Pradžios knygoje (*Pr 12, 1-3, 13, 14-17 etc.*), pažadas buvo duotas jų protėviui Abraomui. Bet Izraelio tauta kelis kartus buvo išvaryta iš savo žemės. Krikščionybės eros pradžioje labai daug žydų savo noru gyveno ne tėvynėje, o Romos imperijoje. Kai 70 m. ir vėliau, 135 metais po Kr., romėnai sugriovė Jeruzalę, daugelis išlikusių gyvų miestiečių pasklido po Viduržemio jūros šalis.

Dėl šios priežasties Viduramžiais Europoje gyveno daug žydų. Ypač gausu jų buvo Ispanijoje, Portugalijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Lenkijoje; šiek tiek gyveno ir Lietuvoje. Dažniausiai žydai užsiimdavo prekyba ar verslais, nes neturėdavo žemės, kurią galėtų dirbti.

Žydai liko ištikimi sandorai, Dievo sudarytai su Abraomu ir Izraeliu. Jie skaitė pirmąją mūsų Biblijos dalį, vadinamąją Senąją Testamentą, taip pat kitas knygas; paminėsiu tik Talmudą - didžiulį religinių traktatų, svarstymų, pasakojimų bei keleto šimtmečių rabinų komentarų rinkinį. Žydai gieda psalmes, kaip ir krikščionys, bet nelaiko Jėzaus Kristaus Viešpačiu ir Išganytoju. Jie tebelaukia Mesijo, ir dauguma netiki, kad Mesijas (Kristus) buvo įsikūnijęs Jėzujė.

Kadangi žydai nėra krikščionys, pastarųjų dvasiniai vadovai dažnai juos kritikavo ir puolė. Galima būtų valandų valandas nagrinėti tuos nesutarimus, bet čia tik trumpai apibūdinsiu Kryžiaus žygių laikus.

RIEMER ROUKEMA (g. 1956) - olandų teologas, evangelikų reformatų dvasininkas. 1979 m. baigęs Amsterdamo laisvąjį universitetą (*Vrije Universiteit Amsterdam*), 1980 m. už mokslinį darbą apie Origeną gavo teologijos daktaro laipsnį. Šiuo metu dirba pastoracinį darbą vienoje Amsterdamo bažnyčių.

1990 m. susipažinęs su evangelikų reformatų kunigu diakonu Juliumi Norvila, priėmė jo kvietimą atvykti į Lietuvą skaityti paskaitų. Su kalvinistišku uolumu pasirengęs kelionei, dr. Riemeris Roukema nepagalėjo jai pusės savo atostogų, gaunamų kas ketveri metai.

Kaip tik tada, kai kryžiuočiai pakilo kovoti su musulmonais turkais Palestinoje, krikščionių priešiškus žydams regimai sustiprėjo: žydai buvo kaltinami Jėzaus nužudymu. Šis kaltinimas tapo keršto motyvu dabar gyvenantiems žydams, lyg tie savo rankomis būtų nukryžiaavę Jėzų. Kaip biblinį pateisinimą krikščionys, greta kitų tekstų, citavo Evangeliją pagal Matą (*Mt 27, 25*): *Jo kraujas tekrinta ant mūsų ir mūsų vaikų*. Todėl nuo 1100 m. Prancūzijoje ir Vokietijoje sugriauta daug sinagogų ir nužudyta žydų.

1348 m., kai milijonus žmonių gyvybių Europoje nusinešė "juodoji mirtis" - bausis maras, žydai buvo apkaltinti užnuodiję šulinius su geriamu vandeniu. Visose nelaimėse jie tapo atpirkimo ožiais. Šitoks žydų persekiojimas tęsėsi ilgus amžius. 1492 m. jie ištremti iš Ispanijos, o 1496 m. teko rinktis Portugalijos žydams: apsikrikštyti ar išvykti iš šalies. Daugelis jų nusigavo į Otomanų imperiją, t. y. musulmonišką Turkiją, kur buvo mielai priimti. Panašus likimas ištiko ir Austrijos bei Bohemijos žydus: ir jiems teko bėgti iš tėvynės.

Lenkija ir Lietuva ilgą laiką priimdavo žydus. Atrodo, žydai gyveno Lietuvoje jau 1388 m., kai kunigaikštis Vytautas suteikė jiems specialių privilegijų (yra žinoma, kad vienam žydui jis dovanojo du kaimus). Karalius Jogaila žydų nelabai mėgo ir jais nepasitikėjo, tačiau apdovanojo juos tokiomis pat

Lankydamasis Lietuvoje drauge su žmona Mincke Crous (pagal išsilavinimą - irgi teologe), 1991 m. gegužės-birželio mėn. Kauno evangelikų reformatų bendruomenei jis skaitė ciklą paskaitų teologijos, Lietuvos religinės sanklodos istorijos ir šiandienės krikščionybės temomis.

Juliaus Norvilos dėka galime supažindinti skaitytojus su viena iš keturių Lietuvai skirtų šio ciklo paskaitų. Tekstą iš anglų k. vertė Rasa Asminavičiūtė.

privilegijomis, kaip ir kitus užsieniečius. Trakuose apsigyveno karaimai - rytietiška jūdaištų atmaina. XIII a. dalis karaimų iš Bizantijos imperijos persikėlė į Krymą ir gyveno ten drauge su totoriais. Didysis kunigaikštis Vytautas pakvietė totorius bei karaimus apsigyventi Lietuvoje; pastarieji sudarė priešakinius būrius, ginančius Lietuvą nuo Vokiečių ordino užpuolimų. (Karaimai nesilaikė Talmude išdėstytos pagrindinės jūdaištų krypties - rabinizmo.)

Tais laikais žydai į Lietuvą keliavo ir iš Rytų, ir iš Vakarų; iš Rytų, kartu su armėnais ir totoriais, jie vyko prekybos sumetimais, iš Vakarų - gelbėdamiesi nuo pogromų Vokietijoje.

Lenkiją žydai, matyt, pasiekė anksčiau, negu Lietuvą. Yra žinoma, kad jie, kaip ir lenkai, nukentėjo nuo totorių antpuolio 1241 m. Tai rodo, kad jau XIII a. žydų ten gyventa. Romos katalikų Bažnyčia priešinosi žydams rododom svetingumui, bet diduomenė juos priėmė palankiai: žydai skatino verslų vystymąsi, garantavo sėkmingą ekonomikos raidą. Tiesa, prieš žydus pasisakė ir vokiečių prekybai, laikydami juos pavojingais konkurentais. Visi kaltinimai žydams, sklidę po Vakarų Europą - šulinių nuodijimas, šventovių išniekinimas, ritualinės žmogžudystės, - pasiekė ir Lenkiją, tad ir čia buvo

deginamos sinagogos ir žudomi žydai.

Lietuvoje padėtis, matyt, buvo kiek geresnė, bet iš pradžių žydų čia gyveno gana nedaug. Vis dėlto 1495 m. kunigaikštis Aleksandras išleido įsaką išvyti žydus iš Lietuvos. Sakoma, jog jis baiminosi prozelitizmo, o jūdaištai buvę prasismelkę į dvarą, Bažnyčią bei diduomenės sluoksnius (iš tiesų aprašytas ne vienas atsivertimo į jūdaištumą atvejis). Tačiau žydai vylėsi išvejami neilgam, todėl kraustėsi tik į Lenkiją. Jų viltys pasiteisino: Aleksandras, 1501 m. vainikuotas Lenkijos karaliumi, 1503 m. grąžino Lietuvos žydams jų teises bei valdas. Apskritai, skirtingai nei daugelyje Vakarų šalių, Lietuvoje ir Lenkijoje žydai turėjo itin daug teisių bei privilegijų. Karalius Žygimantas Senasis, paskui ir jo įpėdiniai patvirtino žydų privilegijas prekybos bei religijos srityse, suteikdami jiems tam tikrą nepriklausomybę. 1549 m. Žygimantas Augustas užlejo žydams mokesčių: vienas auksinas žmogui per metus (tiek pat, kiek mokėjo totoriai ir čigonai).

Kai žydus imta tremti iš kitų šalių, jų kiekis Lietuvoje bei Lenkijoje smarkiai išaugo. Atvykę iš Portugalijos, Ispanijos, Vokietijos žydai susimaišė su tautiečiais, jau gyvenusiais Lietuvoje ir Lenkijoje. Atvykėliai iš Vakarų buvo turtingesni, ir jų buvo kur kas daugiau, negu vietinių. Greitai įsigalėjo atvykėlių papročiai bei

Vilniaus getas. Mėsinių gatvė, namas Nr. 5.
XX a. pirmą pusę. Fotografija.

Žydas dirba nuo tamsos iki tamsos turgavietėje; vakare, tirštėjant sutemoms, jis dreba ir sako sau: "O vargas man! Aš vos nepamiršau vakaro maldos!" Ir jis skuba namo, kalba malda, nesuprasdamas, ką taria jo lūpos - ir vis dėlto, sakau aš jums! - visi angelai nuo jo maldos suvirpa! Mat svarbiausia yra ketinimas, širdies ir minčių tyrumas. Todėl nustokite sielvartavę ir liūdėję; žmogus turi gyventi džiaugdamasis, kupinas pasitenkinimo, visada laimingas dėl to, ką turi...

Pagal hasidizmą, Dievą galima garbinti ne tik maldomis ir Toros įsakymų laikymusi, bet ir paprasčiausiais kasdieniais veiksmais - valgymu, gėrimu, bet kokių darbu. Peikiamas rūpestis dėl nuodėmių ir pragaro bausmės: jaudintis dėl to yra nuodėminga. Izraelis Baalšemas Tovas mokė, kad yra trys svarbiausios dorybės: džiugesys, nuolankumas (arba kuklumas) ir entuziazmas (arba įkarštis). Nors jis suprato, kaip sunku vargingiems žydams tinkamai kalbėti maldas, bet religinio gyvenimo pagrindu laikė malda, o ne Toros studijavimą, kuris tuo metu buvo ypač vertinamas. Žmogus, nuoširdžiai paaukojęs savo gyvenimą maldai ir šventumui, kaip moko hasidizmas, vadintas *cadiku* (teisuoliu): tai lyg tarpininkas tarp kitų žmonių ir Dievo. Kadangi ne kiekvienam hasidui pavykdavo pasiekti nuolatinio bendravimo su Dievu, žmonės buvo raginami ieškoti *cadiko* ir klausyti jo.

XVIII a. hasidizmo judėjimas palietė kone pusę Rytų Europoje gyvenusių žydų. Tik vienoje šalyje kilo pasipriešinimas šiam atgimimo judėjimui: ta šalis buvo Lietuva. Kaip matėme, hasidizmo atsiradimą didele dalimi sąlygojo daugelio Rytų Europos žydų sunkios gyvenimo sąlygos ir persekiojimai. Tačiau Lietuvoje, palyginti su kitomis šalimis, žydai gyveno lengviau (arba greičiau atsigaudavo po antpuolių), tad galėjo gauti geresnį išsilavinimą; todėl Lietuvos žydai ir neįjutė tokio stipraus dvasinio atgimimo poreikio. Apskritai hasidizmas Lietuvoje neprigijo, išskyrus adaptuotą jo variantą, kurį sukūrė rabinas Šneuras Zalmanas iš Lydos (1748-1813). Nuodugnai išstudijavęs Talmudą, jis karštai persiėmė hasidizmo idėjomis ir suprato, jog paprastos *cadikų* pasakojamos istorijos bei alegorijos, taip mėgstamos bemokslų Lenkijos žydų, neturės pasisekimo Lietuvoje. Todėl jis sukūrė labiau teorinę hasidizmo sistemą, kuri buvo pavadinta *habad* (*hochmah* - išmintis, *binah* - supratimas, *daat* - žinojimas). Į šią sistemą jis įtraukė Toros

studijas bei įstatymų laikymąsi, tačiau drauge išlaikė hasidišką misticizmą, pabrėžė *cadikų*, atpirkimo ir malonės įrankių, reikšmę, bet drauge perspėjo, jog nedera juos sudievinoti.

Tačiau Lietuvos žydams labiau būdingas itin neigiamas ir priešiškas požiūris į hasidizmą. 1772 m. Vilniaus žydų bendruomenės taryba, sužinojusi egzistuojant mažą hasidų grupelę, išleido įsaką ją išvaikyti. Vilniuje gyveno įtakingiausias ir geriausiai išsimokslinęs hasidizmo oponentas - Elijas ben Solomonas Zalmanas (1720-1797), dar vadintas Vilniaus Gaonu. Vaikystėje jis stebino nepaprastais gabumais ir daugiausia mokėsi savarankiškai. Suaugęs niekada neatidarydavo savo kambario langų ir skaitė tik žvakių šviesoje, kad niekas netrukdytų. Tiktai šabo ir religinių švenčių dienas jis praleisdavo su žmona ir vaikais. Visą gyvenimą jis paaukojo Talmudo (ne tik babiloniškojo, bet ir Jeruzalės, o tuo metu tai buvo gana neįprasta) bei kitų hebrajų raštų studijoms, parašė šių knygų komentarus, dalijosi žiniomis su kitais garsiais mokytais vyrais. Žydų bendruomenė, labai didžiudamasi tokiu mokslingu nariu, mokėjo jam kas savaitę tam tikrą pinigų sumą ir padengdavo namų ūkio išlaidas, tačiau jis nenorėjo dalyvauti bendruomenės gyvenime. Hasidizmo plitimą Gaonas sutiko taip priešiška, kad visomis jėgomis kovojo prieš jį ir net patarė bendruomenės tarybai išleisti draudžiantį įsaką. Jis atsisakė kalbėtis su hasidų atstovais (tarp jų buvo ir Šneuras Zalmanas), besistengiančiais įrodyti, kad hasidizmas ne taip labai prieštarauja tradiciniam judaizmui, kaip įsivaizdavo Gaonas. Pastarasis buvo įsiutkinęs, jog hasidų judėjimas nuodėmingas ir eretiškas, ypač dėl jų mokymo apie Dievo imanentiškumą (visur esimą), dėl *cadikų* garbinimo ir regimo Toros įsakymų nepaisymo.

Hasidizmui priešiškas judėjimas hebrajiškai vadinamas *mitnaggedim* ("priešininkai"), ir šiuo žodžiu dažnai būdavo apibūdinami Lietuvos žydai. XIX a. *mitnagedimo* šalininkai įsteigė daug garsių Talmudo mokyklų (*yeshivot*). Tuo metu kuklesnis hasidizmo variantas, sukurtas Šneuro Zalmano, patraukė daug mažiau šalininkų ir tik Lietuvoje.

Mūsų amžiuje *habado* pasekėjai sudaro galingą organizaciją, vadinamą *Lubavich Hasidim*. Jų tikslas - grąžinti pasauliečius žydus į judaizmą (organizacijos centras yra Niujorke).

Tai tik keletas puslapių iš ilgos judaizmo istorijos Lietuvoje. Tačiau negalima nutylėti katastrofos, kuri

krikščionišką Biblijos interpretaciją. Kritikuodamas krikščionių tikėjimą, jis daugiausia rėmėsi Simonu Budnu.

XVI a. ir XVII a. pirmoje pusėje žydai pasklido po visą Lietuvą ir Lenkiją, visur statydami sinagogų ir mokyklų. Daugelis nuodugnai studijavo Torą ir Talmudą, pelnydami kitų žydų pagarbą. Pagrindiniu Talmudo studijų centru tapo Liublinas. Buvo parašyta daug hebrajiškų knygų apie mistiką bei įstatymą. Kartais žydus sukrėsdavo antisemiiniai pogromai, bet šiaip jie gyveno gana ramiai.

Tačiau 1648 m. Lenkijos ir Lietuvos žydus ištiko katastrofa. Ortodoksų tikybos Ukrainos kazokai, vadovaujami Bogdano Chmelnickio, sukilo prieš Lenkijos valdymą. Lenkų bajorai tikrai žiauriai engė Ukrainos valstiečius, samdydami žydus savo pagalbininkais - mokesčių rinkėjais. 1648 m. gegužės mėnesį kazokai nukreipė savo įniršį prieš lenkų bajorus ir jiems talkinančius žydus. Lietuvos ir Lenkijos žydams prasidėjo ypatingai sunkūs laikai. 1654 m. carinė Rusija įsibrovė į rytinius Lenkijos rajonus. Ten gyvenę žydai buvo ištremti arba išžudyti. Manoma, kad nuo 1648 ir 1658 m. Lietuvoje ir Lenkijoje neliko mažiausiai 100 000 žydų. Daugelis jų paliko šalį ir bėgo į Vokietiją ar Nyderlandus. Pasilikę Lenkijoje ir Lietuvoje žydai dažniausiai netekdavo turto, netgi namų ir asmeninių daiktų. Lenkijoje buvo blogiau, negu Lietuvoje; atrodo, Lietuvoje žydams būdavo ne taip sunku grįžti prie ankstesnio gyvenimo.

Kaip tik tuo metu ypač karštai pradėta laukti Mesijo. Žydai bandė paaiškinti kazokų žvėriškumus, vadindami juos "Mesijo kančiomis", t. y. jo atėjimą pranašaujančiais gimdymo skausmais (plg. *Rom 8, 22*). Ir štai, išgirdęs apie žudynes Lenkijoje, žydas mistikas (kabalos žinovas) Šabetajias Cevis iš Smirnos pasiskelbė esąs Mesijas. Iš pradžių (1648 m.) niekas juo nepatikėjo, bet 1665 m. Natanui iš Gazos patvirtinus, kad tai tiesa, pranašas vėl parciškė: "Aš esu jūsų Mesijas Šabetajias Cevis". Daug sujaudintų Lenkijos žydų tuo patikėjo: metė darbą ir nieko daugiau neveikė, tik laukė Mesijo. Vilniuje džiūgaujantįs laukiančių procesijas užgriuvo pogromai. 1666 m. Lenkijos karalius uždraudė žydams viešai demonstruoti religinius lūkesčius. 1666 m. rugsėjo mėnesį, patekęs į nelaisvę Stambulo sultonui ir jo verčiamas, Šabetajias Cevis perėjo į islamą; tai suglumino daugumą jo pasekėjų. 1676 m. jis mirė tremtyje Al-

banijoje. Tačiau Lenkijoje ir toliau veikė slaptos šabetistų draugijos; jų nariai skatino žydus laikytis pasninko ir atgailauti už nuodėmes, nes atpirkimas esąs jau čia pat. Rabinai nepritarė šiam judėjimui, bet smulkios grupelės išsilaikė ilgiau negu 100 metų. Suprantama, išliko didžiulis žmonių troškimas išsivaduoti iš skurdaus kasdienio gyvenimo. Paprastas rabinas, išstudijavęs Talmudą, nebegalėjo šiems nelaimingiesiems pagelbėti: jie ilgėjosi kažko daugiau.

Trokštamos vilties ir dvasingumo žmonėms atnešė *hasidų* ("dievobaimingųjų") judėjimas. Jis kilo Rytų Europoje po nusivylimo apsimetėliu mesiju Šabetajiu Ceviu; faktiškai esama ryšio tarp hasidų ir šabetistų grupelių. Įtakingiausiu lyderiu tapo Izraelis Baalšemas Tovas. Jis gimė 1700 m. Lenkijos pietryčiuose, Okupe (Podolė). Vaikystėje dažnai pabėgdavo iš mokyklos į miškus, į gamtą, kur stipriai išgyvendavo Dievo buvimą. Jau suaugęs studijavo kabalą - žydų mistinį mokymą. Jis reguliariai išgyvendavo religinę ekstazę. Sulaukęs 36 metų, tapo *BaalSemu* (Dievo vardo mokytoju), tai yra žmogumi, kuris gydo, daro stebuklus, išvaro piktašias dvasias, nes žino slaptuosius Dievo vardus. Izraelis Baalšemas keliavo po Lenkiją ir Ukrainą, lydintas didelės sėkmės. 1745 m. Mendzibožėje (Podolė) jis įkūrė *bet hamidraš* - studijų namus, į kuriuos suplūdo daug pasekėjų. Ten ir mirė 1760 m.

Jo mokymo pagrindas - tai Dievo "buvimas visur" (netgi - imanentiškumas). Dievas yra visur, visoje gamtoje, gyvūnuose, žmoguje. Pabrėžiama atpirkimo čia ir dabar galimybė. Visur ir visada žmogus gali rasti ryšį su Dievu. Būtina ne tiek griežtai laikytis įstatymų (įsakymų), kiek tiesiog tūkėti ir pasitikėti Dievu. Izraelis Baalšemas žinojo, kad vargingi nuolankūs žydai dažnai neišgali studijuoti Torą ir deramai melstis, todėl mokė, kad tikrą vertę turi tyra širdis ir džiugesys. Apie jį sklinda daug pasakojimų; dar ir dabar Vakarų Europoje populiarūs (ypač tarp krikščionių!) hasidų istorijos. Geriausias būdas perprasti hasidizmą - skaityti Martin Buber ir Elie Wiesel surinktus pasakojimus. Štai viena iš daugelio istorijų apie Izraelį Baalšemą Tovą. Jis dažnai matydavęs nulenktas žydų galvas ir sielvartingus veidus: jie nepakankamai gerai meldėsi ir mažai mokėsi. Tokiems Izraelis Baalšemas sakydavo:

Liaukitės! Sielvartas yra blogis. Jeigu jūs nepakankamai mokėtės - mokslas nėra svarbiausia! Jeigu meldėtės ne taip, kaip reikia - tikėkite!

Žydas dirba nuo tamsos iki tamsos turgavietėje; vakare, tirštėjant sutemoms, jis dreba ir sako sau: "O vargas man! Aš vos nepamiršau vakaro maldos!" Ir jis skuba namo, kalba maldą, nesuprasdamas, ką taria jo lūpos - ir vis dėlto, sakau aš jums! - visi angelai nuo jo maldos suvirpa! Mat svarbiausia yra ketinimas, širdies ir minčių tyrumas. Todėl nustokite sielvartavę ir liūdėję; žmogus turi gyventi džiaugdamašis, kupinas pasitenkinimo, visada laimingas dėl to, ką turi...

Pagal hasidizmą, Dievą galima garbinti ne tik maldomis ir Toros įsakymų laikymusi, bet ir paprasčiausiais kasdieniais veiksmais - valgymu, gėrimu, bet kokiu darbu. Peikiamas rūpestis dėl nuodėmių ir pragaro bausmės: jaudintis dėl to yra nuodėminga. Izraelis Baalšemas Tovas mokė, kad yra trys svarbiausios dorybės: džiugesys, nuolankumas (arba kuklumas) ir entuziazmas (arba įkarštis). Nors jis suprato, kaip sunku vargingiems žydams tinkamai kalbėti maldas, bet religinio gyvenimo pagrindu laikė maldą, o ne Toros studijavimą, kuris tuo metu buvo ypač vertinamas. Žmogus, nuoširdžiai paaukojęs savo gyvenimą maldai ir šventumui, kaip moko hasidizmas, vadintas *cadiku* (teisuoliu): tai lyg tarpininkas tarp kitų žmonių ir Dievo. Kadangi ne kiekvienam hasidui pavykdavo pasiekti nuolatinio bendravimo su Dievu, žmonės buvo raginami ieškoti *cadiko* ir klausyti jo.

XVIII a. hasidizmo judėjimas palietė kone pusę Rytų Europoje gyvenusių žydų. Tik vienoje šalyje kilo pasipriešinimas šiam atgimimo judėjimui: ta šalis buvo Lietuva. Kaip matėme, hasidizmo atsiradimą didele dalimi sąlygojo daugelio Rytų Europos žydų sunkios gyvenimo sąlygos ir persekiojimai. Tačiau Lietuvoje, palyginti su kitomis šalimis, žydai gyveno lengviau (arba greičiau atsigaudavo po antpuolių), tad galėjo gauti geresnį išsilavinimą; todėl Lietuvos žydai ir neįjutė tokio stipraus dvasinio atgimimo poreikio. Apskritai hasidizmas Lietuvoje neprigijo, išskyrus adaptuotą jo variantą, kurį sukūrė rabinas Šneuras Zalmanas iš Lydos (1748-1813). Nuodugniai išstudijavęs Talmudą, jis karštai persiėmė hasidizmo idėjomis ir suprato, jog paprastos *cadikų* pasakojamos istorijos bei alegorijos, taip mėgstamos bemokslių Lenkijos žydų, neturės pasisekimo Lietuvoje. Todėl jis sukūrė labiau teorinę hasidizmo sistemą, kuri buvo pavadinta *habad* (*hochmah* - išmintis, *binah* - supratimas, *daat* - žinojimas). Į šią sistemą jis įtraukė Toros

studijas bei įstatymų laikymąsi, tačiau drauge išlaikė hasidišką mysticismą, pabrėžė *cadikų*, atpirkimo ir malonės įrankių, reikšmę, bet drauge perspėjo, jog nedera juos sudieivinti.

Tačiau Lietuvos žydams labiau būdingas itin neigiamas ir priešiškas požiūris į hasidizmą. 1772 m. Vilniaus žydų bendruomenės taryba, sužinojusi egzistuojant mažą hasidų grupelę, išleido įsaką ją išvaikyti. Vilniuje gyveno įtakingiausias ir geriausiai išsimokslinęs hasidizmo oponentas - Elijas ben Solomonas Zalmanas (1720-1797), dar vadintas Vilniaus Gaonu. Vaikystėje jis stebino nepaprastais gabumais ir daugiausia mokėsi savarankiškai. Suaugęs niekada neatidarydavo savo kambario langų ir skaitė tik žvakių šviesoje, kad niekas netrukdytų. Tiktai šabo ir religinių švenčių dienas jis praleisdavo su žmona ir vaikais. Visą gyvenimą jis paaukojo Talmudo (ne tik babiloniškojo, bet ir Jeruzalės, o tuo metu tai buvo gana neįprasta) bei kitų hebrajų raštų studijoms, parašė šių knygų komentarus, dalijosi žiniomis su kitais garsiais mokytais vyrais. Žydų bendruomenė, labai didžiudamasi tokiu mokslingu nariu, mokėjo jam kas savaitę tam tikrą pinigų sumą ir padengdavo namų ūkio išlaidas, tačiau jis nenorėjo dalyvauti bendruomenės gyvenime. Hasidizmo plitimą Gaonas sutiko taip priešiška, kad visomis jėgomis kovojo prieš jį ir net patarė bendruomenės tarybai išleisti draudžiantį įsaką. Jis atsisakė kalbėtis su hasidų atstovais (tarp jų buvo ir Šneuras Zalmanas), besistengiančiais įrodyti, kad hasidizmas ne taip labai prieštarauja tradiciniam judaizmui, kaip įsivaizdavo Gaonas. Pastarasis buvo įsitikinęs, jog hasidų judėjimas nuodėmingas ir eretiškas, ypač dėl jų mokymo apie Dievo imanentiškumą (visur esimą), dėl *cadikų* garbinimo ir regimo Toros įsakymų nepaisymo.

Hasidizmui priešiškas judėjimas hebrajiškai vadinamas *mitnaggedim* ("priešininkai"), ir šiuo žodžiu dažnai būdavo apibūdinami Lietuvos žydai. XIX a. *mitnagedimo* šalininkai įsteigė daug garsių Talmudo mokyklų (*yeshivot*). Tuo metu kuklesnis hasidizmo variantas, sukurtas Šneuro Zalmano, patraukė daug mažiau šalininkų ir tik Lietuvoje.

Mūsų amžiuje *habado* pasekėjai sudaro galingą organizaciją, vadinamą *Lubavich Hasidim*. Jų tikslas - gražinti pasauliečius žydus į judaizmą (organizacijos centras yra Niujorke).

Tai tik keletas puslapių iš ilgos judaizmo istorijos Lietuvoje. Tačiau negalima nutylėti katastrofos, kuri

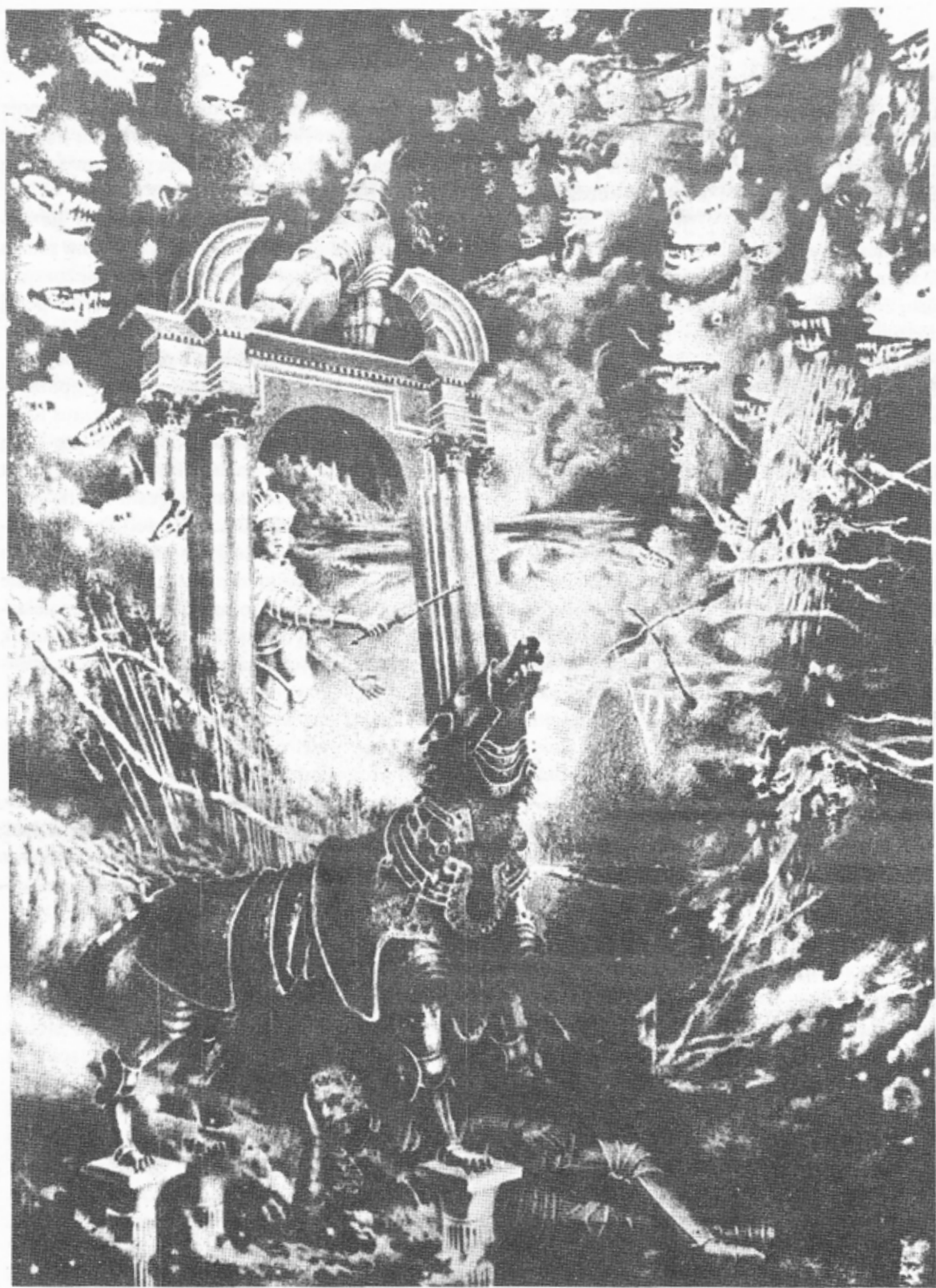
ištiko Lietuvos žydų bendruomenę Antrojo pasaulinio karo metais ir kuri buvo baisesnė už 1648 m. kazokų siautėjimą. Anksčiau Vilnius vadintas Lietuvos Jeruzale arba Šiaurės Jeruzale, panašiai kaip Amsterdamas vadinamas *Mokum* ("Vieta", t. y. Jeruzale). O per pastarąjį šimtmetį žydai beveik išnyko Lietuvoje. Per Antrąjį pasaulinį karą išžudyta daugiau negu 200 000 čia gyvenusių žydų. Sakoma, kad žudynėse vokiečiams talkinę ir lietuviai. Panašus kiekis žydų žuvo ir Nyderlanduose; apskritai Europoje žiauria mirtimi mirė apie 6 mln. žydų. Koks gi įsiūtis buvo apėmęs juos žudžiusius kareivius ir civilius gyventojus?

Nors antisemitizmas atsirado dar iki krikščionybės, tačiau aišku, jog daugelio krikščionių priešiškus žydams neabejotinai tapo viena šių beprecedentinių žudynių priežasčių. Todėl iš naujo imta svarstyti mūsų tikėjimo ir teologijos klausimus. Vakarų Europoje net kalbama apie "teologiją po Aušvico" (Osvencimo). Svarbu suprasti ne tik kaip galėjo krikščioniškosios Europos tautos leisti, kad tai įvyktų, bet ir ar Dievas negalėjo sustabdyti savo tautos žudymo. Kur Osvencime buvo Dievas? Elie Wiesel pasakoja jaudinančią isto-

riją, kaip Dievas įsikūnijo žyde, pakartame vienoje koncentracijos stovyklų. Šiaip ar taip, reikia klausti: kur yra Dievas? Kartais šis klausimas reikalauja naujų atsakymų.

Krikščionims kyla ir kitas klausimas: ar jie neklysta, kalbėdami apie Dievą? Kiek priimtina mums tai, kaip žydai garbina Dievą? Argi mes nežinome, kad Dievas pažįstamas tik per Jėzų Kristų, ir tik per jį galima pasiekti išganymą?

Tačiau neturime pamiršti, kad mūsų, krikščionių, padėtis visiškai kitokia, negu žydų. Mes nepažinome Izraelio Dievo, o Izraelis nepažino Jėzaus Kristaus. Pripažįstame ir sutinkame, kad tik per Jėzų Kristų galime giliausiai pažinti Izraelio Dievą, bet dažnai nusikalstame netinkamu elgesiu ne tik žydų, bet ir daugelio kitų žmonių atžvilgiu. Todėl krikščionys turėtų labai kukliai elgtis su žydais, kurie liko savotiškai ištikimi Dievo sandorai. Apskritai mes turime suprasti, kad pagarba kitoms religijoms neprieštarauja įsitikinimui, jog mūsų tikėjimas yra tikrasis. Juk religinė tolerancija - viena geriausių lietuvių tradicijų.

Giedrius Jonaitis. Gedimino sapnas. 1987. Litografija. 46x33 cm. VU MB raižinių skyrius. Juozo Grikenio reprodukcija.

ΠΑΝ ΜΕΓΑΣ

ANDRIUS JARAS

Sere, nesibaigia barbarų miškai, nesibaigia lietūs, sere, neregėti nei Memelio upės, nei Raganitės pilies bokštų, sere, rūdys įsimitė į jūsų kalaviją, o arbaletas įmirko lyg šimtametės vyno statinės šulas, jau antra savaitė klaidžiojame užburtoje girioje, Mergele Marija ir šventasis Patrikai, negi liksime amžiais klaidžioti sarmatų miškuose, sere, jūsų valia ir pamaldumas bei ledi Evelinos maldos teikia jums stiprybės ir vilties, o nuolankus jūsų ginklanešys neturi kur atsiremti, nes šventasis Patrikas jį užmiršo, nemato per jo nuodėmių rūką, tirštą ir klampų kaip ir aplink tvyrančios miglos, sere, vėl iš už medžio, prisiekiu savo ausimi, žvilgčioja faunas, šlykštus, plaukuotas, nežiūrėkite ton pusėn, sere, ir neerzinkite velnio savo malda, nes jis, tik jis valdo šį pragarą, iš kurio mes jau nebeištrūksime, jaučiu visu savo daug patyrusiu kailiu - teks jam kabėti velnio menėse tarp šitiekos nelaimėlių odų, o gal ir to nebus, gal Belzebulas pames mano šikšną kaip grindų pašluostę ar kilimėlį prie durų, sere, nusipurtykite kauką nuo peties, mažas, žemėtas ir šlykštus jis kiša kanکورėžį jums ausin, sere, aplink strėlinę apsvijio kirmėlė, sunki kaip tūkstantis šėtonų, nebegaliu jos išlaikyti, kažkas tempia žemyn mano ietį... ir ietis smenga į liulančią pelkę tiesiai po mano kojom drauge su šliužu, sere, visos pragaro jėgos nutarė mus sunaikinti ir mudviejų pėdsakais atkurnėjo į šį girių verpetą, ir niekas jau mums nepadės, sere, nereikia, nerūstinkite velnio - jūs sakote, ant šakos tupi Panas, tegu bus ir taip, tegu tirliuoja jis savo dūdele, rudas, plaukuotas it ta beždžionė, kurią rodė cirkininkas Briugėje, sere, jūsų arbaletas dar sveikas ir aš jums duodu jį, tačiau maldauju, pagalvokite, ar verta be

reikalo pykdyti velnią, juk jis čia siuzerenas ir net prakeiktų barbarų sostinė pavadinta velnio vardu, sere, prisiminkite ledi Eveliną, laukiančią jūsų sveiko ir gyvo, sere, arbaletas įmirkęs ir vargu ar šaus taikliai, sere, man rodos, templė atsipalaidavo ir surūdijo geležis, sere, tai ne šauti į pagonį, tas, kad ir prakeiktas barbaras, bet ne pikta dvasia, o iš tojo, kurį jūs vadinate Panu, nežinia ko galima laukti, sere, nereikia, nereikia... švilpia strėlė ir ažuolo lapija sušlama, velnias ar Panas drimba žemyn, jo birbynė lekia kažkur į šoną, arbaletas strėlė kyšo jam iš kaklo ir padaras raitosi priešmirtiniuose traukuliuose, tik... sere... aš išprotėjau, ar tai velnio apžavai... jis plūsta krauju... sere, bet strėlė kiaurai pervėrė kaklą, o virš kaklo... kančios perkreiptas veidas, jūsų veidas, sere... šaudamas į Paną, jūs nušovėte save... sere...

... taip, tai Gladstonų herbas, sako vienas riterių; persisvėręs per balną, aiškiai prisiversdamas žiūri į apmūsojusius kaulus, kyšančius iš po susmegusio antkrūtinio... nulinkusi arbaletas strėlė styro žemėliau žaliom odos dėmėm išmuštos kaukolės, šalia palaikų tįsantis žaltys pakelia galvą ir šnypščia riterių būrio link... pažvelk ten, taria kitas, rodydamas ranka toliau, už keliolikos sieksnių, kur dar vieni palaikai, štai ir jo ginklanešys... O iki Memelio jiems buvo likę keli šimtai žingsnių... Riteriai susižvalgo tarpusavyje.

Tai vėl jis, niūriai sako vienas riterių. Vėl Panas.
[pilį! - trumpai šūkteli vyriausiasis.

ANDRIUS JARAS (g. 1961) - istorikas ir literatas, "Naujojo židinio" nuolatinis bendradarbis. Tyrinėja Lietuvos kultūros istoriją, dirba pedagoginį darbą. Spausdina jo novelę, kurioje nesunku

įžvelgti baltų mitologijos tyrinėtojų (Norberto Vėliaus, Gintaro Beresnevičiaus) įtaką.

Tėve Ambraziejau, jūs abejojate, jūs sakote, man trūksta tikėjimo, mane įvėlė pagonišku prietarų raizgalynė. Patikėkite, tėve, seras Gladstonas ne pirmas. Riteris fon Rozenfogelis prieš metus, šventojo Jurgio dienos išvakarėse, išjojo iš Insterburgo pilies ir niekas jo nematė nei gyvo, nei negyvo, taip, tik jo ginklanešys, kuris po savaitės atsirado Gumbinene, jo akys paskutinės regėjo Rozenfogelį, tačiau jas buvo užgulusi beprotybės migla, ginklanešys šūkiėjo, šokinėjo, blaškėsi gatvėmis, susiėmęs už gerklės abiem rankom, gąsdindamas ką tik atvykusius kolonistus iš Zalcburgo, pilyje jį surišo ir tėvai cistersai veltui mėgino išvaryti jį apsėdusį demoną, putas dribo iš jo burnos, ir jis neatsiliepdavo į žmogaus šneką. Tėvai, prie jo budėję ir meldęsi, pasakojo, kad prieš mirtį jis atgavo sąmonę ar kas iš jos liko po kraupaus nuotykių kažkur giriose tarp Insterburgo ir Raganitės ir papasakojo tėvams, kad riteris Rozenfogelis nusekė girion kanopuotą baidyklę, griežiančią dūdele, ir užklupęs ją sviedė ietį, tačiau pribėgęs prie nukauto siaubūno ginklanešys nustėro: šlykštus barzdotas fauno snukis ėmė keistis, mainytis, nuo jo it luobas luposi žalsva oda, po kuria pasirodė paties Rozenfogelio veidas, o paskui ginklanešys, pamatęs fauną gyvą ir sveiką, tupintį ant šakos ir jam mojančią, visai paklaikęs, ėmęs sekti paskui tą padarą, šokinėjantį nuo šakos ant šakos, pabėgėjęs pirmyn ir grįžtantį atgal, ir taip kelias dienas iš eilės tas vedžiojęs pamišusį ginklanešį, vis pūsdamas prakeiktą savo dūdelę, kol jiedu atklydo prie Gumbineno. Tada faunas išnyko, o ginklanešys buvo atgabentas į pilį.

Gal tai sudirgusios vaizduotės žaislas, gal apžavai, tačiau ginklanešys mirė baisiame sielos aptemime ir žiauriai kentėdamas dvasioje, ir niekas nebeatikrins, kaip ten viskas buvo.

Taip, tėve, vėliau riteriai mėgino ieškoti Rozenfogelio palaičių, tačiau tos prakeiktos girios viską paslėpė, užgožė amžiams. Riteriai sakėsi girdėdavę dūdelę, klaičių jos vinguriavimą, it dygliuota gyvatė saldžiu skausmu spaudžiantį jų įdiržusias širdis, ir iš paskutinių jėgų vos pavilkdami sumedėjusias kojas, užsikimšę ausis sliūkindavę atgal, kuo toliau nuo tos sirenų giesmės.

Nuo anų dienų į girias tarp Insterburgo ir Gumbineno niekas nebekelia kojos, tačiau siaubingąją dūdelę riteriai girdėjo prie pat pilies, o ir Raganitėje, palei Tilzitą ir net anoje Memelio pusėje - Panas tarsi išlydėdavo į reizus traukiančius riterius, tarsi ruošdavosi

vykti į pačią pagonių krašto tirštumą, ir vis dėlto po kelių dienų jį vėl girdėdavo prie Insterburgo, Gumbineno, Tilzito sienų.

Šios žiemos reizas, tėve Ambraziejau, žlugo, žlugo dėl mūsų nuodėmių, ir sumušti Samogitijos gilumoje, išskaidyti riterių būreliai brovėsi atgal per pelkes ir keimsynus burnodami ir keikdamiesi, o ne nusižeminę ir atgailodami. Ar reikia stebėtis, kad jų kelio nelaimino Viešpats, siuntęs jiems išmėginimą pagal jų jėgas ir leidęs jiems varguose pasikliauti Viešpaties malone? Beveik niekas negrįžo. Net pamaldusis seras Gladstonas, kuris visada klievėsi Viešpačiu labiau nei kalaviju, nors ir tam niekada nelcisdavo rūdyti makštyse, net seras Gladstonas nepasiekė Raganitės, nors iki upės jam buvo likę keli šimtai žingsnių - keli šimtai žingsnių, ir jis, įkūręs laužą, po pusvalandžio jau būtų sėdęs į brolių riterių atsiųstą luotą ir saugiai grįžęs į Raganitę.

Taip, seras Gladstonas žuvo: jo palaičius aptikome vakar aname krante. Jo kakle styrojo jo paties strėlė - Gladstono rankos tebespaudė arbaletą - o šalia žolėje rangėsi bjaurus šliužas.

Taip, tėve Ambraziejau, aš manau, kad seras Gladstonas šovė į Paną. Šiaip ar taip, ledi Evelina niekada nebesulauks jo grįžtant, ir tolimosios Normandijos pilies bokšte niekada nebenušvis šeimininko langas.

O vakarais Raganitės pilyje ne tik knechtai, bet ir riteriai pakraupę klausosi dūdelės, vinguriuojančios kažkur netoliese... taip, prie pat Gladstono celės lango.

O jūs ar girdite, tėve Ambraziejau?

Viešpatie, atleisk man mano paklydimą, bet aš negaliu kitaip. Man pavedei Raganitės riterių ir knechtų sielas, o jas dabar apniko sumaištis. Ir manojoje siaučia stingdantys šio nelaimingo krašto vėjai, ir manojoje nėra ramybės. Nenuvokiu, kas tai galėtų būti, nesuprantu - Tu nelcidi man suprasti, o gal tai mano nuodėmių valkius aptraukia man akis. Ir aš gerai suprantu, kad tai, ką dabar rengiuosi daryti, yra nuodėmė, gal didžiulė nuodėmė, bet neišmanau, kaip jos išvengti, nes man pavestas sielas nerimas verčia abejoti Dievo palaima Ordino broliams.

Nesu šventasis ir negaliu nuvyti siaubingojo fauno savo maldomis. Aš, tėvas Ambraziejus, nevertas savo patrono vardo. Mano malda silpna, ir joje daugiau išgąščio nei meilės tvirtumo. Aš tai žinau, Viešpatie, ir

žinau, kodėl dabar braunuosi siauru miško takeliu, vos įžiūrėję vakaro sutemose, aš puikiai žinau, pas ką einu, žinau, ką darau, ir todėl Tavo dešinė teneaplenks manęs, atėjęs Tavo Teismo dienai. Tačiau verčiau aš būsiu baudžiamas už savo paties kaltes ir tik už savo, negu už man pavestų sielų apniaukimą vievatve ir netikėjimu.

Štai ir ažuolas, ta atsiskyrėlio trobelė, stūksanti prie kada jau paliktos, užslopintos ir išzarstytos ugniavietės, kur prieš keturias dešimtis metų vienas mano pirmtakų Viešpaties ženklų užbaigė pagonių žynystės ir niarios stambeldybės laikus Prūsijoje. Ir aš, menkas jo įpėdinis, einu čia, žinodamas, kur einu. Atleisk man, Viešpatie, nors ir nesu vertas atleidimo.

Čia tu, dievus nugalėjusio Viešpaties krivi? Laukiau tavęs, žinojau tave ateisiant. Pakelsiu žiburį aukščiau, kad senos mano akys geriau tave įžiūrėtų, kad suprasčiau, kur tavyje slypi galingojo Viešpaties jėga. Nors ne, tu atrodei paprastas ir pavargęs, o tavo akyse daugiau nerimo nei pasitikėjimo Viešpačiu.

Tai todėl, kad darai nuodėmę, ateidamas pas mane? Bet juk žinai, kad mano dievai traukiasi, kad jie išcina, palieka mane, klūpantį po mediniu kryžiumi, kurį mano pastogėje išvydęs, tu išpleti akis, lyg būtum tikėjęsis, kad tebegarbinu tuos, kurie išėjo, kurių nebėra.

Vieni jų buvo paties Tėvo pasiuntiniai, globoję mus ir rengę mūsų sielas tam laikui, kada ateis Vieno Dievo tikėjimas. Kiti buvo pikti ir mums su jais būdavo nelengva. Treti buvo patys sau, tačiau kartais jiems ko nors prirėkdavo iš mūsų arba mums iš jų. Tavo pirmtakai vien malda ir kryžiaus ženklų išvadavo mus nuo piktųjų, jie pranyko, nugrimzdę į amžinąsias paskandas, iš kurių buvo išnirę amžių pradžioje, kai dangus dar tik skyrėsi nuo žemės. Supratę, kad atėjo laikas, išėjo ir kiti. Tai buvo gaudžios dienos, gailaus ir liūdno atsisveikinimo dienos, kai milžiniški povaizdžiai, šniokščiantys šešėliai sklindė pažeme ar lėtais milžinų žingsniais paskutinįsyk apeidavo mūsų laukus ir girias. Jie tiesė rankas, laimindami mus, nes daugelis mus mylėjo, ir jiems lygiai sunku buvo skirtis, kaip ir mums.

Mes supratome: atcina metas ir pasaulis baigiasi, bet prasideda naujas. O senojo pasaulio globėjai išcina ten, kur jiems skirta, kur jie dar bus reikalingi - tačiau

čia jie nebesugrįš. Todėl tu ir matai Nukryžiuotąjį mano trobelėje, todėl aš Jam ir lenkiuosi, tegu ir su skausmingu gauduliu prisimindamas išėjusius.

Taip, o dabar kalbėk, nes žinau, kad tave atvedė sunkūs rūpesčiai ir neganda.

Vos įžiūrėję švieselę spingsi pro žemėn susmegusios trobelės langą, už jos sienų ošia tanki giria, kurioje šmėkščiojantis šešelis gaudžiai rauda, rodos, nežmogišku, nežemišku balsu, o kartais nuo tos pusės atsklinda verkiantis ir dejuojantis dūdelės skundas. Aklina užsiveria langinės Raganitės pilyje, ir gūžiasi kuore inkščiantis sargybinis, mėgindamas nuslopinti dūdelės balsą, sklindantį iš girios. Riteriai guli lovose nenusirengę, pasidėję šalimais kalavijus, įtemptai klausydami tamsos, kurioje virkauja Pano dūdelė.

Tu kalbėjai ir aš matau, kad susitikote tą, kurio vienas vardų iš tiesų yra Panas. Tu teisingai jį pavadinai. Taip, apie jį žinojo ir tie, kurie mums nuėjus į šiaurę, apsigyveno pietuose. Jie pasivadino graikais? Taip, tai Panas, bet apie jį maž ką galėsiu pasakyti. Žinau, kad jis nemarus, žinau, kad kiekvienas, kuris jį nužudytų, pats virstų Panu ir vis griežtų sielvartingą ilgesio ir atsisveikinimo gaidą.

Jis atsirado pradžių pradžioje, niekas nežino, kada, nes tą akimirka, kai žemė išnirė iš vandens, jis jau buvo. Jis matė kylančius kalnus ir švintančią padangę plaukiančius debesis.

Jis ligi šiol ilgisi tų laikų, kai kiekvienas daiktas atsiradamas virpėjo nuo savo šviežumo ir neįprastumo, kai ant kiekvieno daikto tebešvytėjo Tvėrėjo minties pėdsakas - neapsakomas šiltas spindesys.

Tai buvo laikai, kai ežerai keliaudavo dangumi ir atspėjęs jų vardą leisdavosi žemėn. Tada dar nebuvo mirties, nes po žemę tebevaikščiojo Tvėrėjas, liedamas ir laimindamas savo daiktus. Žmonės, dievai ir žvėrys kalbėjo ta pačia kalba, kurią šiandien mena tik Panas. Tai buvo meilės ir laimės pasaulis ir kiekvienas meilės įvykis šimteriopai atsiliepdavo jame, keliaudamas nuo vienos būtybės prie kitos ir kiekvienoje vis stiprėdamas. Šį pasaulį ir šlovino amžinasis Pano dūdelės balsas.

Tačiau kažkas atsitiko, niekas nebežino, kas, bet

Netauškite niekų, tėve. Komtūras esu aš. Aš čia įsakinėju.

O be to, viskas jau prasidėjo. Knechtai vaikštinėja pagiriu ir vadina fauną šįvakar į Gladstono celę, kur jau laukia laiškas.

Panas atėjo. Mačiau jį lėtai ir atsargiai sėlinant prie pilies - buvo mėnesiena ir aš, prigludęs prie koplyčios lango, nutirpusia širdimi sekiau, kaip ilgos plaukuotos rankos graibėsi skersinių, kaip sunki figūra dingo už lango ir paniro į tamsą. Mano širdis daužėsi, mėginiau melstis, bet malda nutrūkdavo sulig pirmais žodžiais ir negalėjau sumegzti nei jos, nei padrikų išgąstingų minčių, ir visą laiką kovojau su pagunda sušukti, perspėti nelaimingąjį padarą apie gresiantį pavojų, tačiau nesusukau.

Praėjus kelioms akimirkoms po to, kai Panas dingo Gladstono celės lango kiaurymėje, išgirdau smarkų trinkelėjimą - užsitrenkė langinės. Man pasirodė, kad beveik tuo pat metu kažkas sudunksėjo, lyg būtų užsišovusios sunkios durys. Puoliau iš koplyčios ir klupdamas nuskubėjau prie celės.

Dar iš tolo pajutau kažką negera. Komtūro nebuvo matyti. Prie Gladstono celės durų stovėjo keli riteriai, bergždžiai mėginantys jas atidaryti. Virpančioje deglių šviesoje bolavo išblyškę veidai.

Durys neatsidarė. Nieko nepadėjo nei kirvio smūgiai, nei metalinis laužtuvas, kurį atnešė suplukęs persigandęs knechtas.

Nustėręs šliejaisi prie šalto mūro ir mėginiau atsikratyti minties, kad atsitiko kažkas nepataisoma. Tačiau viskas buvo aišku. Riteriai smūgiavo kalavijais, kapojo kirviais, o medinėse duryse neatsirado nė menkausio įbrėžimo, nė mažiausia skiedra nenulėkė į šalį.

Prakeikimas buvo galingas. Komtūras mėgino sugauti Paną. Jo norai išsipildė, bet atsigręžė prieš jį patį. Dabar jis ten, Gladstono celėje, akis į akį su Panu. Esu tikras, komtūras jau pražilo. O kas dedasi jo sieloje, žino vien Dievas. Ir tik Jis žino, kas dedasi už visam laikui užsišovusių skląsčių.

Keli riteriai stovi prie celės durų, bejėgiškai mulcید rankas, švarplėti kalavijai pamesti ant žemės. Deglių

šviesa nejaukiai raudonina duris it pragaro vartus koplyčios freskoje.

Ką daryti, tėve? - klausia kažkas virpančiu balsu.

Ką daryti? - it aidas atsiliepia tėvas Ambraziejus. - Prisiekite Nukryžiuotoju, kad niekam ir niekada neprasitarsite, ką matėte, kad niekam ir niekada nepasakosite, kas dar bus ir ką matysite...

Kalbu jausdamas, kad baisi priesaika, kurios iš jų reikalauju, sunkiausiu akmeniu gula man ant širdies, ir taip sunkios it švino luitas.

Vaikeliai, girdite, kaip už durų prabyla Pano dūdelė? Jos garsas lyg lengvas dūmelis skverbiasi pro vyrius,

Giedrius Jonaitis. Vytautas. 1986. Sausa adata. 6,9x3,9 cm. VU MB raizinių skyrius. Juozo Griekienio reprodukcija.

bet tai ne smilkalo kvapas, tai nuodingi pragaro dūmai, temdantys brolių riterių sielas. Jie neša siaubą ir beprotybę.

Štai žvakė. Vašku užsilipdykite ausis, knechtai teatneša akmenų ir skiedinio, tepaima viską, ko prireiks, nuo statomo priestato pilies kieme. Užmūrysite šias duris, paskui ir koridorių, pasilypėję kopėčiomis, tvirtai užtaisysite langines iš lauko pusės, kad nė vienas garsas, nė vienas kvėptelėjimas niekada nebeišsiveržtų laukan.

Klauskite, vaikeliai. Klauskite manęs ir nesidairykite atgal, nes tai, ką atsigręžę pamatysite, bus siaubinga. Einu koplyčion ir melsiuosi už jus ir už tuos, kurie uždaryti, ir maldausiu Viešpatį, kad visos mūsų nuodėmės kristų ant mano ir vien mano pečių.

Štai vaškas.

Gera būtų užlipdyti ir jūsų akis.

Štai akmenys, štai skiedinys. Pradėkite, vaikeliai. Teatleidžia mums Viešpats.

Koplyčioje spingsi žvakės, aš jas gesinu, palieku tik vieną, virpančią ties Maloningosios Mergelės atvaizdu. Bijausi pažvelgti į savo rankas, suņertas maldai.

Viešpatie, visa ko Kūrėjau! Melsdavausi šioje koplyčioje, prašydamas Tavo paramos brolių reizams ir jų sieloms, maldavau, kad parodytum savo malonę toms varganoms tautoms - Prūsijai, Samogitijai, Lietuvai. Stiprinau širdis, o manojoje nebeliko stiprybės, nes Tu davei man ženklą, o aš jo nesupratau.

Nežinau, ar suprantu jį dabar, šią akimirką. Šventvagiška manyti, kad atspėjai Viešpaties planus ir norus, tačiau taip pat baisu ir neatpažinti Jo ženklų.

Viešpatie, sukūręs pasaulį ir pamilęs mus amžinąja meile, aukos ligi mirties trokštančia meile! Davei mums laisvę, kurios norėjome, tačiau kokia ji man dabar sunki... Leisk nuolatos regėti Tavo ženklus ir vaikščioti keliais, kuriuose jus išvysčiau kas žingsnis. Nenoriu, nebenoriu savo laisvės: aš pamilau Tavo rojiaus takelius, nors ir nematęs jų.

Panas juos regėjo ir vaikščiojo jais, šlovindamas Tave ir Tavo meilę. Jis vienintelis nepasitraukė, nes kiekviename žingsnyje ieškojo Tavo pėdsakų; Tavo meilės aidų jis klausėsi lapų šnarėjime ir podraug su ošiančia giria, čiurlenančiu upeliu ir čiulbančiais paukščiais giedojo himną pirmosioms septynioms dienoms, kurių tyrumą ir skaisčių spindesį mes paniekinome.

Panas mylėjo Tave, ieškojo Tavęs, neužmiršo Tavęs. Ieškojo, nors galėjo Tave regėti, sėdėdamas Tavo sosto papėdėje, ir Tavo spindesį šlovinti Tavo akivaizdoje.

Jis pasirinko, nes Tu jam davei laisvę. Žinau, kad Tu gerbi savo kūrinį laisvę ir jų pasirinkimą. Bet Panas pateko į spąstus, į mūrinį kalėjimą, kuris niekada neatsidarys. Jo giesmė tebeaidi už mūrų, tačiau kas ji be žemės žalumos ir dangaus mėlynės! Jis trokš laisvės, jis jos trokšta, jis turi būti laisvas.

Durys užsitrenkė, langinės aklina užsivėrė. Spąstai įveikė medžiotoją ir žvėrį.

Tačiau aš įsakiau juos užmūryti. Panui tai paskutinė galimybė išeiti į laisvę. Jis išeis.

Koplyčios durys sugirgžda. Aš akimirką stoviu, jausdamas iš pačių sielos gelmių kylančią ilgesio, džiaugsmo ir gaudulio gaidą, kuri kažkodėl man artima ir pažįstama... Aš tvardausi ir einu tyliai.

Broliai triūsia, storas mūras dengia duris, jie baigia užmūryti ir koridorių. Vienas grįžteli, dairydamasis tinkamo akmens, ir ūmai sustingsta. Jo akys išsiplečia, burna persikreipia. Kažką pajutę, pamažu gręžiasi kiti ir nebegali atplėšti akių nuo prasiverusių koplyčios durų.

Atkelkite vartus - mėginu tarstelėti, tačiau mano burna tik sučiulba: tai kalba, kurioje nėra balsių, nesuprantama kalba, bet jie, atrodo, mane suprato.

Vienas brolių strimgalviais lekia žemyn, vartų link, kiti atatupstū traukiasi prie ką tik sumūrytos sienos, leisdami man praeiti. Praeinu pro juos ir nusileidžiu ilgais, vingiuotais laiptais.

Dūdelę prie lūpų pakeliu, jau išėjęs pro pilies vartus.

NEPASAULĖŽIŪRINĖ POLITIKA PASAULĖŽIŪROS ŽVILGIU

Kultūrininko pasisakymas

JUOZAS GIRNIUS

Nepasaulėžiūrinės politikos, vadinasi, pasaulėžiūrinių kovų iš politikos išjungimo mintis pas mus ir sena, ir vis dėlto nauja. Sena, nes ji glūdėjo jau Stasio Šalkauskio 1921-1922 m. "Romuvos" puslapiuose skelbtose politinėse koncepcijose. Ryškinant pasaulėžiūrinių jaunimo organizacijų apolitinį charakterį, taip pat buvo visada akcentuojama, kad pasaulėžiūrinės tiesos skleidimas turi būti nepriklausomas nuo politinio gyvenimo kovų. Kol tačiau politinė diferenciacija vyko pagal pasaulėžiūrinius skirtingumus, pasaulėžiūros ir politikos skyrimas buvo tik *pium desiderium*. Nenuostabu todėl, kad nors politikos nepasaulėžiūriškumo mintis tėra nuosaki pasaulėžiūros nepolitiškumo išvada, nepasaulėžiūrinės politikos mintis pas mus dar daugio vis nepakankamai suprantama. Vieni, teisingai keldami pasaulėžiūros vaidmenį tiek asmeniniame, tiek viešajame gyvenime, baiminasi, kad norima politinis gyvenimas nudvasinti. Antri entuziastiškai sveikina nepasaulėžiūrinės politikos mintį, džiaugdamiesi, kad tuo būdu išlaisvinami nuo pasaulėžiūros susidarymo rūpesčio. Tačiau nei pirmųjų baimė nėra pagrįsta, nei antrųjų entuziazmas nėra teisingas.

Dalyko nesupratimas labiausiai kyla turbūt dėl to, kad lig šiol pasaulėžiūros ir politikos santykių klausimas plačiau buvo plėtotas tik politiniu požiūriu, kai tuo tarpu pasaulėžiūriniu požiūriu jis tebėra beveik nesvarstytas. Šiuo straipsniu ir norima pasaulėžiūros ir politikos santykių problemą paryškinti *pasaulėžiūriniu* požiūriu.

Paliesime keturis klausimus:

1. Kuriuo pagrindu nepasaulėžiūrinės politikos mintis kilo pasaulėžiūriškai apsisprendusiuose žmonėse;

2. Kokia konkreti nepasaulėžiūrinės politikos prasmė pasaulėžiūriniu požiūriu;

3. Kuria prasme ir pati nepasaulėžiūrinės politikos mintis yra pasaulėžiūriškai apspręsta;

4. Kuria prasme politinis nepasaulėžiūriškumas gali būti suderintas su politiko asmeniniu pasaulėžiūriškumu.

NEPASAULĖŽIŪRINĖS POLITIKOS KILMĖ PASAULĖŽIŪRINIUIŠIOSE IDEOLOGUOSE

Mintis nėra tik "grynojo proto" dalykas. Kiekviena mintis yra konkrečios asmenybės išraiška. Ir todėl norint kurią, ypačiai naują, mintį suprasti, tenka ne tik logiškai ją analizuoti, bet ir klausti, *kieno* ji yra.

Kieno yra nepasaulėžiūrinės politikos mintis? Iš kokios asmenybės ji išaugusi? Pirmasai pas mus nepasaulėžiūrinės politikos minties brandintojas buvo mūsų didysis kultūrininkas Stasys Šalkauskis. Žmogus, kuriam kaip tik, pirma negu teikti specialesnius pedagogo ar filosofo titulus, labiausiai dera pasaulėžiūrinio ideologo vardas. Lygiai ir tie asmenys, kurie yra vėliau ėmęsi jo mintis konkrečiau išplėtoti, visų pirma yra ne politikai specialistai, o taip pat kultūrininkai - apsisprendę pasaulėžiūrininkai. Paradoksiška, bet taip yra: nepasaulėžiūrinės politikos mintis iškilo ir subrendo aiškiai pasaulėžiūriškai apsisprendusiuose žmonėse. Šitas faktas liudija, kad politikos atpalaidavimas nuo pasaulėžiūrinių kovų nebuvo padiktuotas paprasto noro išsilaisvinti nuo pasaulėžiūros "naštos".

Bet kuriuo gi pozityviu pagrindu politikos

JUOZAS GIRNIUS (žr. Naujasis Židinys. - 1991. - Nr. 1. - P. 33-46) šį straipsnį pirmąsyk paskelbė DP stovykloseėjusiame "Mažajame židinyje" (1946, lapkritis-gruodis. - Nr. 11. - P. 13-20; 1947, sausis-

kovas. - Nr. 12. - P. 19-24). Autoriaus pasiūlymu perspausdiname jį anaipol ne dėl istorinės ar bibliografinės vertės. Šiandienėje Lietuvos situacijoje straipsnis atrodo dar aktualesnis negu bet kada anksčiau.

nepasaulėžiūriškumo reikalavimas išaugo iš aiškiai pasaulėžiūriškai apsisprendusių žmonių? Pačios pasaulėžiūros vidinės prigimties gilesnio įžvelgimo pagrindu. Pasaulėžiūrinių kovų iš politikos išjungimo minties pagrindas yra įsitikinimas, kad pasaulėžiūra yra *asmens* ir todėl tikrai *laisvo* apsisprendimo dalykas.

Pasaulėžiūra yra asmens, bet ne valstybės dalykas, nes pasaulėžiūrą ir tegali turėti asmuo, laisva dvasinė būtybė, susirūpinusi savo gyvenimo prasmė. Valstybei gyvenimo prasmės klausimas nekyta. Todėl kada kalbama apie valstybės pasaulėžiūriškumą, iš tiesų nemanoma, kad pati valstybė turėtų pasaulėžiūrą, o tik išreiškiama, kad vadovaujantieji valstybei asmens savo pačių pasaulėžiūrą siekia realizuoti valstybės gyvenime politikos priemonėmis. Pasaulėžiūrinės valstybės sąvoka vaizdžiausiai pasakyta taisykle: *cuius regio, eius religio*.

Tačiau šitas principas (o jis glūdi kiekvienoje pasaulėžiūrinėje politikoje!) yra pragaištingas ir politikai, ir pasaulėžiūrai. *Pragaištingas politikai*, nes įstumiama valstybę į bekompromisines vidaus kovas. Kai tarp kitų skirtingumų galima ieškoti kompromiso, tai tarp pasaulėžiūrinių skirtingumų kompromisas neįmanomas. Galima kompromiso ieškoti tarp interesų, bet ne tarp tiesos ir klaidos (o kiekviena pasaulėžiūra laiko save teisinga, o kitas - klaidingas!). *Kai politinė diferenciacija grindžiama pasaulėžiūriniais skirtingumais, tai tarpgrupiniai skirtingumai suabsoliutinami*.

Bet dar labiau valstybės supasaulėžiūrinimas *pragaištingas pasaulėžiūrai*. Valstybiniu autoritetu galima normuoti ūkinių ar socialinių santykių įtampą, bet neįmanoma tuo pačiu normuoti pasaulėžiūrų kovas. Tiesa ne autoritetiškai įsakoma, o tik laisvai atskleidžiama. "Laisvė yra tiesos esmė" (Martin Heidegger). Pasaulėžiūra yra ne išorinio prievartinio apsisprendimo, o tik laisvo vidinio apsisprendimo dalykas. Ir *niekas todėl labiau nekenkia pasaulėžiūrinės tiesos sklidimui, kaip pasišovimas ją vykdyti valstybės vardu politinėmis, vadlinasi, prievartinėmis priemonėmis*. Prievartinis tiesos skelbimas žinones ne į tiesą veda, o tik veidmainiauti verčia. Veidmainiauti žmogų priversti galima. Bet ar šitokiu tiesos sklaidimo metodu nesunaikinamas žmoguje patsai pirmasis tiesos priėjimo organas - dvasinio žvilgio laisvė? Verčiamas veidmainiauti žmogus tik užsispyrta. Ogi užsispyrimas yra pati tiesai atvirumo priešingybė - užsimerkimas šviesai neišvysti, užsikimšimas ausų tiesai neužgirsti. Ir vis dėlto užsispyrimas, kaip protestas prieš žmogaus

prievartavimą, net ir klaidoje likdamas, yra teisingesnis negu prievartinis tiesos skelbimas. Ta prasmė, kad užsispyrimas (tegu ir klaidoje) labiau liudija pagrindinę žmogaus dvasinio laisvumo tiesą negu prievartinis tiesos (tegu ir tikros!) sklaidimas. Todėl net ir klaidingas užsispyrimas virsta teisingu liudijimu, kad *žmogaus dvasios negalima administruoti* lyg kokio daikto ar kolchozo. Ir atvirkščiai, net ir teisingų nusistatymų prievartinis brukimas virsta neteisingu, nes pancigiančiu pagrindinę tiesą, kad žmogus savo dvasiniu pasauliu yra laisva būtybė ir kad todėl į žmogų tegalima laisvai apeliuoti, o ne prievartiškai jį apspręsti. Prievartinis tiesos skelbimas paneigia žmogaus dvasinį laisvumą, nes jis žmogų laiko iš šalies apsprendžiamu daiktu, o ne laisvai apsisprendžiančia asmenybe. Vienas tėra tiesos sklaidimo kelias, kuris atitinka žmogaus dvasinį laisvumą: *laisvas apeliavimas pačia tiesa*, o ne prievarta. *Tiesa neatskiriama nuo laisvės*.

Štai šitas įsitikinimas, kad prievartinis tiesos sklaidimas yra savyje prieštaringas, nes pancigias žmogaus dvasinio laisvumo tiesą, ir yra tas pozityvus pagrindas, iš kurio nepasaulėžiūrinės politikos mintis kilo aiškiai pasaulėžiūriškai apsisprendusiose asmenybose. Pasaulėžiūrinių kovų iš politinės arenos išjungimo pagrindas yra ne *pasaulėžiūrinis abejingumas*, o kaip tik iš pačios pasaulėžiūros prigimties plaukias reikalavimas pasaulėžiūrinę tiesos ieškojimo kovą laisvai kovoti, atsisakant politinės valstybinių institucijų pagalbos. *Intymus tiesos ir laisvės neišskiriamumas - štai versmė, iš kurios ištryško politikos nepasaulėžiūriškumo mintis*.

NEPASAUĖŽIŪRINĖS POLITIKOS PRASMĖ

Nepasaulėžiūrinės politikos prasmė - laiduoti pasaulėžiūrai įtakos į gyvenimą laisvę. Bet čia ir kykla klausimas: ar nėra pasaulėžiūrai sava siekti *visą* gyvenimą persunkti savais principais? Ar nenorima politikos nupasaulėžiūrinimu apriboti šį kiekvienai pasaulėžiūrai savą visuotinumą siekimą? Ar pasaulėžiūros išjungimas iš politikos nereikšmia apskritai pasaulėžiūros išjungimo iš viešojo gyvenimo? Ar nesiekama šituo būdu paneigti pasaulėžiūrai gyvenimo jėgos reikšmę, padaryti pasaulėžiūrą tikrai prievačiu asmenišką įsitikinimo dalyką?

Nebūtų didesnio nesusipratimo, kaip toksai dalyko supratimas. Skelbti nepasaulėžiūrinę politiką tėra

reikalauti valstybės pasaulėžiūrinio neutralumo. Reikalauti pasaulėžiūriškai neutralios valstybės betgi anaipol nereikia pasaulėžiūrą nuvertinti, paneigti jos įtaką viešajam gyvenimui. Atvirkščiai, *valstybės pasaulėžiūrinis neutralumas kaip tik yra reikalaujamas ne kitu tikslu, kaip laiduoti pasaulėžiūriniais veiksniais laisvą veikmę į viešąjį gyvenimą*, ir tai ne vienos išskirtinės pasaulėžiūros naudai. Gali šitoks atsakymas atrodyti paradoksiškas. Tai tačiau tereikia, kad reikia išsiaiškinti konkreti valstybės pasaulėžiūrinio neutralumo prasmė.

Jei asmuo sakytųsi pasaulėžiūriškai neutralus, tas reikštų, kad jis apskritai neigia pasaulėžiūros prasmę. Bet faktiškai pasaulėžiūra yra nepaneigiamas dalykas. Ir tariamas bepasaulėžiūriškumas (vadinasi, apskritai nepažiūriškumas) visada jau yra tam tikros pasaulėžiūros, nes tam tikro į save nusistatymo, išraiška - tegu tai būtų ir tokia pasaulėžiūra, pagal kurią žmogus teturi gyventi "gyvenimą diena iš dienos", nekeldamas savo gyvenimo prasmės klausimo.

Kada tačiau kalbama apie valstybės pasaulėžiūrinį neutralumą, tas nieku būdu nereikia, kad būtų neigiama pasaulėžiūros prasmė. Valstybės pasaulėžiūrinis neutralumas tereikia, kad valstybė nesiiima favorizuoti nė vienos pasaulėžiūros, nes vienos pasaulėžiūros favorizavimas savaime reikštų kitų pasaulėžiūrų defavorizavimą, vadinasi, sąžinės laisvės pažeidimą. Šia prasme *valstybės pasaulėžiūrinis neutralumas tėra politinė sąžinės laisvės principo išvada*. Tuščia būtų konstitucijoje įrašyti sąžinės laisvės teisę ir tačiau neieškoti sprendimo, kuris leistų sąžinės laisvei konkrečiai laisvai reikštis. Nepasaulėžiūrinė politika arba valstybės neutralumas pasaulėžiūrinės kovos atžvilgiu ir yra tasai vienintelis sprendimas, kuris įgalina sąžinės laisvės teisę praktiškai realizuoti. Pasaulėžiūrinę sąžinės laisvę gali laiduoti tik ta valstybė, kuri pati nesiangauzoja jokiai pasaulėžiūrai, nes iš principo laikosi nusistatymo, kad ne jos uždavinys kištis į pasaulėžiūrinę kovą. Vadinasi, reikalavimas iš valstybės pasaulėžiūrinio neutralumo kyla ne iš pasaulėžiūrinio abejingumo ar iš pasaulėžiūros ignoravimo, bet kaip tik iš pasaulėžiūros prasmę pozityviai vertinančio nusistatymo, iš nusistatymo laiduoti pasaulėžiūrai reikimosi laisvę. *Laiduoti pasaulėžiūrai praktiško reikimosi laisvę betgi ir yra lygu laiduoti pasaulėžiūriniais veiksniais laisvą įtaką viešajam gyvenimui*. Tad valstybės pasaulėžiūrinis neutralumas yra ne kas kita, kaip jos atsisakymas kultūrinį gyvenimą suvalstybinti, jį etatistiniu būdu diriguoti. Tinka valstybiniu autoritetu diriguoti ūkinį gyvenimą, de-

rinti atskirų ūkinių sluoksnių interesus bendrosios krašto gerovės ir socialinio teisingumo požiūriu. Bet netinka valstybei panašiai diriguoti ir kultūrinį gyvenimą, tikrąjį pasaulėžiūrinio reiškimosi lauką. Vienas yra dalykas ūkinė atskirų luomų bei profesijų įtampa, ir visiškai kitas dalykas - kultūrinė skirtingų pasaulėžiūrų įtampa. Pirmoji tėra *intereso* įtampa, antroji - *tiesos* įtampa. Galima arbitriškai spręsti interesų konfliktą, galimi kompromisai tarp darbininko reikalaujamo ir darbdavio siūlomo atlyginimo, bet neįmanoma panašiu būdu arbitriškai išspręsti skirtingų pasaulėžiūrų konfliktų. Klausimo, kuri pasaulėžiūra teisingesnė, kuria pasaulėžiūra grįsti jaunimo auklėjimas, neišspręsti nei neutraliu, nei interesuotų "specialistų" sprendimu, nei balsų dauguma. Neišspręsti pirmuoju keliu, nes pasaulėžiūrinių kovų atžvilgiu iš viso neįmanoma neutralus neinteresuotumas: kiekvieno sprendimas priklausys jo paties pasaulėžiūrinio apsisprendimo. Neišspręsti antruoju keliu, nes gali būti teisingas ir vienas protesto balsas, ir atvirkščiai, gali būti klaida ir vieningas visų nusistatymas. Ir todėl, jei nenorime praktiškai paneigti sąžinės laisvės, neturime kito kelio, kaip atsisakyti kultūrinį gyvenimą pavergti valstybei. *Sąžinės laisvė sąlygojama kultūrinio gyvenimo laisvės, o šioji savo ruožtu negali būti kitaip realiai laiduota, kaip valstybės įtakos kultūrinėms apraiškos (mokymui, jaunimo auklėjimui, mokslui, meninei kūrybai etc.) apribojimu tiktai formaline priežiūra (valstybės saugumo momentas) bei materialine parama*. Valstybė turi atsisakyti primesti kultūriniam gyvenimui vieną apspręstą pasaulėžiūrinę linkmę. Tai yra *valstybės pasaulėžiūrinio neutralumo prasmė*.

Šita prasme valstybės pasiryžimas likti pasaulėžiūriškai neutralia - tai Cezario atsisakymas reikalauti to, kas priklauso Dievui. Kultūrinis gyvenimas (kadangi kiekvienas kultūrinis reikšmasis visada lieka pasaulėžiūriškai sąlygojamas) tepriklauso laisvai žmogaus sąžinei. Natūralu, kad valstybė gali ir turi remti kiekvieną kultūrinę iniciatyvą - ar ji kiltų iš atskiro žmogaus, ar iš kultūrinių pasaulėžiūrinių bendruomenių. Bet pragaištinga, kai valstybė panori kultūrinį gyvenimą pajungti savo politikai. Kultūrinė iniciatyva gali išsiskleisti tik laisvoje atmosferoje, ne toje Cezario karalystėje, kurioje tiesos rūpestį visada nustelbia naudos medžioklė.

Taigi konkreti nepasaulėžiūrinė politikos prasmė yra ne kita, kaip kultūrinio gyvenimo laisvė, t. y. vienodų sąlygų laidavimas kiekvienos pasaulėžiūros

įtakai į viešąjį gyvenimą. Todėl nepasaulėžiūrinė valstybė negali pasaulėžiūriniam kultūrininkui (jei pavartoti šį tautologinį terminą) kelti baimės, nes ji yra patsai jo senojo ilgesio įsikūnijimas - kultūrinio gyvenimo išlaisvinimas iš Cezario prievartavimo. Nepasaulėžiūrinė valstybė gali baiminti tik tą, kuris nepasitikėdamas savosios pasaulėžiūros vidine tiesos jėga, nori atsiremti į prievartinę valstybės pagalbą. Tačiau kas norės naudotis valstybės jėga savai pasaulėžiūrinei tiesai skleisti, netruks iš laisvojo tiesos kario tapti valstybės vergu. Valstybės atstovaujama pasaulėžiūra nejučiomis, bet nuosakia logika virsta paprasta politinės agitacijos priemone. Trumpai tariant, pasaulėžiūriškai neutralios valstybės reikalavimas pagrįstas principu: Cezariui - kas yra Cezario, ir Dievui - kas Dievo. Politikai - kas politikos, kultūrai - kas kultūros. Politikai - kultūrinio gyvenimo laisvės laidavimas pasaulėžiūrinei tiesos ieškojimo kovai, kultūrai - šitos laisvės pozityvus naudojimas visam viešajam gyvenimui kultūrinti - žmoninti. Iš politiko pusės - atitraukimas savos prievartinės rankos nuo kultūrinio gyvenimo, vieną pasaulėžiūrą favorizuojant, antrą slopinant, nes šituo atveju valstybė iš tvarkos veiksnio darosi priespaudos ir tuo pačiu anarchijos veiksniumi. Iš kultūrininko pasaulėžiūrininko pusės - atsispyrimas inkvizicinei pagundai savąją pasaulėžiūrą darydinti politiniu veiksmu, nes šituo atveju pasaulėžiūra praranda savitą prasmę - užuot viešpatavusi politikai, kaip iš pradžių ryžosi, pati tampa politinės veiklos priemone.

Esame atskleidę, kad politikos ir pasaulėžiūros klausimas konkrečiai savyje slepia ne kitą, kaip valstybės ir kultūrinio gyvenimo santykių problemą. Teigti valstybės pasaulėžiūriškumą lygu reikalauti kultūrinį gyvenimą pavergti valstybei. Teigti valstybės neutralumą pasaulėžiūrinį kovų atžvilgiu lygu reikalauti kultūrinio gyvenimo laisvės. Kada svarstomas politikos pasaulėžiūriškumo ar nepasaulėžiūriškumo klausimas, reikalas eina ne apie tai, ar pasaulėžiūra privalo būti vertinama, ar ne (neigti pasaulėžiūrą principiškai reikštų iš viso neigti kultūrinį gyvenimą, nes kultūrinis gyvenimas neįmanomas be pasaulėžiūrinį pagrindų), o tik apie tai, ar pasaulėžiūrinė kova privalo būti kovojama jos pačios kultūriniais ginklais, ar svetimomis politinėmis priemonėmis. Taigi *politikos nepasaulėžiūriškumas reiškia ne pasaulėžiūrinės įtakos išjungimą iš viešojo gyvenimo, o tik jai svetimų politinių metodų ir priemonių išjungimą iš pasaulėžiūrinės kovos.*

Atrodo, kad kiekvienam, kuris supranta pasaulėžiūrinės kovos prigimtį, turėtų būti nepasaulėžiūrinės politikos mintis pakankamai išryškėjusi. Vis dėlto nepasitenkindami vien pozityviu klausimo nušvietimu, bandysime dalyką paryškinti, trumpai paliesdami priekaištą, kuriuo baiminamasi, kad kultūrinio gyvenimo nupolitinimas reiškiąs viešojo gyvenimo nudvasinimą.

Šitoji baimė dažnai išreiškiama nurodymu, kad nepasaulėžiūrinės politikos mintis nereiškianti nieko nauja, kaip tik *laisvamaninį* pasaulėžiūros *privatiškumo* principą. Iš tiesų betgi mūsoji valstybės pasaulėžiūrinio neutralumo mintis ir laisvamaninis pasaulėžiūros *privatiškumo* principas yra visiškai skirtingi nusistatymai.

Laisvamaninis teigimas, kad pasaulėžiūra esanti kiekvieno privatus dalykas ir todėl neturinti būti išnešta už sąžinės ribų, klastingai dviprasmiškas. Teisinga, kad pasaulėžiūra yra asmens, o ne valstybės dalykas. Tačiau neteisinga išvada, kad dėl to pasaulėžiūra turi likti tikrai sąžinėje - "viduje". Kelti pasaulėžiūrai tokį reikalavimą lygu iš viso paneigti pasaulėžiūros prasmę. Kokia gi būtų prasmė turėti pasaulėžiūrą, vadinasi, nusistatyti žmogiškojo gyvenimo prasmės atžvilgiu, ir tačiau pasitenkinti vien vidiniu nusistatymu? Pasaulėžiūra nėra tik vidinis žmogaus idealu gėrėjimasis, bet ir aktyvus šio idealo siekimas visu žmogiškojo gyvenimo pločiu. *Reikalauti, kad pasaulėžiūra liktų tikrai sąžinėje, yra lygu reikalauti, kad pasaulėžiūra liktų tikrai negyva raidė* - netaptų gyvenimo jėga.

Ryškiausiai pasaulėžiūrinės politikos ir laisvamaninio sąžinėje pasaulėžiūros "uždarymo" skirtingumas atsiskleidžia palietus bet kurį konkretų klausimą, pvz., jaunimo auklėjimą. Iš valstybės pasaulėžiūrinio neutralumo savaime plaukia kultūrinė pasaulėžiūrinų bendruomenių autonomija: valstybė atsisako auklėjimo monopolio pasaulėžiūrinų mokyklų naudai, nes neutralus auklėjimas nėra nei principiškai pageidaujamas, nei faktiškai įmanomas. Tuo tarpu laisvamaniniai pasaulėžiūros *privatiškumo* ideologai kaip tikrai kovoja už auklėjimo suvalstybinimą - valstybinę mokyklą, atpalaiduotą nuo religinės įtakos. Tokia vadinamojo laicistinio auklėjimo prasmė. Bet čia ir atsiskleidžia visas laisvamaninio laicizmo vidinis prieštaravimas ir klastingas sofistiskumas.

Vidinis prieštaravimas: oficialiai teigiama, kad valstybė gali likti pasaulėžiūriškai neutrali, o faktiškai valstybė įpareigojama tarnauti a-religinei, vadinasi, a-teistinei pasaulėžiūrai. Jei pasaulėžiūra yra asmens,

o ne valstybės dalykas (tą teisingai akcentuoja ir laisvamaniniai ideologai), tai tenka nuosakiai priimti ir išvadą, kad visa, ką esmiškai apsprendžia pasaulėžiūra, turi būti išskirta iš valstybės išimtinės kompetencijos. Palikti valstybei teisę monopoliskai diriguoti kultūrinį gyvenimą, kurio apraiškas iš esmės sąlygoja pasaulėžiūra, ir kalbėti apie pasaulėžiūrinę sąžinės laisvę yra ne tik tuščias, bet ir savyje prieštaringas dalykas. Tai lygu skelbti laisvę ir tačiau vykdyti prievartą. Imkime tą patį mokyklos klausimą: kaip ateistas tėvas negalės būti patenkintas katalikiškos pasaulėžiūros valstybine mokykla, nors jo vaikas ir būtų laisvas nelankyti tikybos pamokų, taip lygiai negalės būti patenkintas "neutralia" mokykla katalikas tėvas, net jei ji jo vaikui ir leistų lankyti specialias religinio auklėjimo valandas. Pasaulėžiūrinis auklėjimas yra ne vieno kurio mokomojo dalyko, o visos mokyklos linkmės dalykas, nes auklėjimas nevyksta vien kurio atskiro specialaus dalyko mokymusi, o visa mokyklos sukuriama dvasia. *Pagrindinė laisvamaninio laicizmo klaida yra prielaidoje, jog įmanomas kultūrinio gyvenimo atsiejimas nuo pasaulėžiūros.* Kuo gi pasaulėžiūriškai susietas fizikos ar biologijos dėstymas? - klausia laisvamaniniai "neutralios" valstybinės mokyklos gynėjai. Tiesa, kad pačių fizikinių ar biologinių faktų išdėstymas bus vienoks, ar juos dėstys ateistas, ar teistas mokytojas. Bet - čia ir yra visa klausimo esmė - tenka išdėstyti ne tik pačius faktus, bet ir atskleisti jų sąryšius, nes tik sąryšio atskleidimu atsiskleidžia ir pati faktų prasmė. Atseit, kiekvienas faktų dėstymas visada drauge yra ir jų interpretavimas, kaip jų prasmės išskleidimas. O atskirų faktų prasmė išsiskleidžia tik tai būties visumos šviesoje, konkrečiau tariant, tik tai pasaulėžiūrinio žvilgio šviesoje, nes pasaulėžiūra ir yra ne kas kita, kaip nusistatymas būties visumos atžvilgiu. Štai kodėl (kadangi kiekvienas mokymas yra ne tik faktų dėstymas, bet ir jų prasmės išskleidimas) net tokių "neutralių" dalykų kaip fizikos ar biologijos dėstymas niekada nėra neutralus, o visada apspręstas vienos ar kitos pasaulėžiūros. Ką esame pasakę dėl auklėjimo, lygiai galioja ir visoms kitoms kultūrinėms apraiškoms. *Kultūrinės veiklos neutralumas pasaulėžiūrinio atžvilgiu - iliuzija.*

Dėl to laisvamaninis valstybės pasaulėžiūrinio neutralumo skelbimas, kuris drauge skelbia kultūrinio gyvenimo suvalstybinimą, yra ne tik prieštaringas, bet ir klastingai sofistiskas. Vaidinamas objektyvus neutralumas, o iš tiesų neutralumo vardu valstybei

peršama sava pasaulėžiūra - lyg tik teizmas būtų pasaulėžiūra, privalanti likti "sąžinėje", o ateizmas būtų neutralus ir todėl turįs teisę tapti oficialiu valstybės nusistatymu. Iš tiesų, ar religinės, vadinasi, teistinės pasaulėžiūros iš viešojo gyvenimo išjungimas nėra tuo pačiu a-religinės, vadinasi, a-teistinės pasaulėžiūros įjungimas? Pasaulėžiūrinėje plotmėje neapsispręsti pozityviai už teizmą lygu savaime apsispręsti už ateistinį nihilizmą, nes ir bet koks šiuo klausimu susilaikymas iš tiesų yra ne neutralus, o jau neigiamas apsisprendimas. Negalima neutralumo išsaugoti, reiškiant abejingumą: "man nerūpi Dievas - dėl manęs gali būti, gali nebūti". Tokis nusistatymas faktiškai jau yra ateistinis nusistatymas: jei būtų prileidžiama Dievo galimybė (bent!), negalėtų jisai nerūpėti. Nėra jis, kuo būtų galima ir nesidomėti, kaip kuria nors mokslo problema, socialine teorija ar techniniu išradimu. Jei Dievas gali būti (jei dar nesama ateistiškai apsisprendus), rūpestis juo - pirmasai visų rūpesčių. Štai kodėl laisvamaninis valstybės neutralumo supratimas reikalavimu išjungti religines įtakas iš viešojo gyvenimo faktiškai yra ne kita, kaip valstybės suateistinimo reikalavimas. Ar nėra sofizmas priešingą pasaulėžiūrą "privatinti", o savąją, neutralia pakrikštijus, valstybinti? (Kad nebūtume netiksliai suprasti, paaiškiname, jog sofizmo terminu nebūtinai manome klastingą valią. Vartojame šį terminą visų pirma ne moraline, o logine minties vidinio nenuosakumo prasme.) *Teisingai laisvamaniai reikalauja pasaulėžiūrinio neutralumo politikoje, bet klaidingai mano, kad valstybės neutralumas gali būti laiduotas neutralia pasaulėžiūra.* Kaip anksčiau mokyklinio auklėjimo pavyzdžiu atskleidėme, neutrali pasaulėžiūra yra neįmanoma, nes pasaulėžiūrinėje plotmėje galioja ne abejingumas, bet apsisprendimo principas "arba - arba". Laisvamanine prasme laicistinė, iš religinės įtakos išsilaisvinusi mokykla ne mažiau pasaulėžiūrinė, negu bet kuri konfesinė mokykla. *Ateizmas nėra nieku neutralusis už teizmą.* Laisvamaninis laicizmas, kuris reikalauja ateistinės valstybės, lieka toje pačioje plotmėje, kaip ir klerikalizmas, kuris reikalauja teistinės valstybės. Tikrasis laicizmas tėra valstybės pasaulėžiūrinis neutralumas, kurį laiduoja ne ta ar kita tariamai neutrali pasaulėžiūra, o tik lojalus valstybės atsisakymas kištis į tai, kas priklauso laisvai žmogaus sąžinei, vadinasi, kultūrinio gyvenimo išlaisvinimas nuo etatistinio dirigavimo.

Taigi nepasaulėžiūrinės politikos mintis ir laisvamaninis laicizmas yra ne tik skirtingi, bet tiesiai

priešingi nusistatymai. Sutinkame, kad pasaulėžiūra yra asmens, o ne valstybės reikalas. Bet nesutinkame, kad todėl pasaulėžiūra privalo likti "sąžinėje" (ar bažnyčioje), nes pasaulėžiūra yra ne tik vidinis nusistatymas, bet ir šio nusistatymo objektyvavimas (aktyvus išreiškimas) kultūrinė veikla. Todėl prieš laisvamaninį kultūrinio gyvenimo suvalstybinimą ("suncutralinimą") teigiame kultūrinio gyvenimo laisvę, kaip pagrindinę sąžinės laisvės sąlygą. *Kultūra yra pasaulėžiūros ir tuo pačiu ne valstybės, o asmens dalykas.* Laisvamaninis kultūrinio gyvenimo valstybinimas - sąžinės laisvės paneigimas.

Sutinkame, kad valstybė turi likti pasaulėžiūriškai neutrali. Bet nesutinkame, kad valstybės pasaulėžiūrinis neutralumas gali būti laikomas tariamai neutralia pasaulėžiūra, nes tokia neutrali pasaulėžiūra iš viso neįmanoma. O savos pasaulėžiūros neutralia apskelbimas laisvamanių laicizmą paverčia į pasaulėžiūrinės valstybės reikalavimą. Todėl prieš laisvamaninį laicizmą, reikalaujantį laisvamaninės valstybės, *apeliuojame į tikrąjį laicizmą - valstybės neutralumą pasaulėžiūrinė kovų atžvilgiu.* Vicnu žodžiu, kai nepasaulėžiūrinės politikos mintis kyla iš visuotinio sąžinės laisvės rūpesčio, tai laisvamaninis laicizmas tenori klerikalinę valstybės pasaulėžiūriškumą pakeisti laisvamaniniu, klerikalinę prievartą - laisvamanine.

HUMANIZMAS - NEPASAULĖŽIŪRINĖS POLITIKOS PAGRINDAS

Taip išskleidę konkrečią nepasaulėžiūrinės politikos prasmę, galime kelti trečiąjį klausimą: kuria prasme ir pati nepasaulėžiūrinės valstybės koncepcija yra pasaulėžiūriškai sąlygota?

Iš karto šitas klausimas gali pasirodyti ne tik paradoksiškas, bet ir tiesiog savyje prieštaringas. Ar nėra sau patiems prieštaravimas atstovauti nepasaulėžiūrinės diferenciacijos politiniame gyvenime mintį ir betgi atvirai prisipažinti, kad ir pati šita mintis yra išaugusi iš tam tikros pasaulėžiūros?

Pačiau iš tiesų šituo atveju jokio sau patiems prieštaravimo nėra. Sau patiems prieštarautume tikrai tuo atveju, jei nepasaulėžiūrinę politiką suprastume ta prasme, kad norėtume apskritai išjungti pasaulėžiūros veiksnį iš viešojo gyvenimo. Nieko betgi nebūtų mūsų minčiai svetimesnio, kaip panašus jos supratimas. Mūsų nusistatymas kovoti už nepasaulėžiūrinę

politiką plaukia ne iš kita ko, kaip iš rūpesčio laiduoti pasaulėžiūriniam veiksmui laisvą įtaką ne tik "sąžinėje", vadinasi, privačiame, bet ir viešajame gyvenime. Atstovaujame nepasaulėžiūrinę politiką tik dėl to, kad valstybės nepasaulėžiūriškumą laikome būtinaja pasaulėžiūrinės laisvės sąlyga.

Grįždami prie iškeltojo klausimo, savo atsakymą į jį galime šitaip trumpai formuluoti: *sutinkame, kad kiekviena valstybės koncepcija yra pasaulėžiūriškai apspręsta, bet iš to dar neseka reikalavimas teikti valstybei pasaulėžiūrinio veiksmo prasmę.* Yra pasaulėžiūrų, pagal kurias tokia pasaulėžiūrinio veiksmo prasmė valstybei yra teiktina, ir yra pasaulėžiūrų, pagal kurias yra reikalautina, kad valstybė liktų pasaulėžiūriškai neutrali. Yra būtent pasaulėžiūrų, kurios teigia totalinį viso gyvenimo valstybei palenkimą, ir yra pasaulėžiūrų, kurios kultūrinį gyvenimą laiko asmens, o ne valstybės dalyku. Vadinasi, yra pasaulėžiūrų, iš kurių logiškai plaukia pasaulėžiūrinės valstybės teigimas, ir yra pasaulėžiūrų, iš kurių tuo pačiu loginiu nuosakumu plaukia nepasaulėžiūrinės valstybės mintis. Trumpai tariant, *yra neįmanoma pasaulėžiūriškai neutrali valstybės koncepcija, bet yra įmanoma pasaulėžiūriškai neutrali valstybė.* Štai todėl mūsų ieškojimas nepasaulėžiūrinės politikos pasaulėžiūrinio pagrindo nėra sau patiems prieštaravimas, o tikrai nepasaulėžiūrinės politikos minties filosofinės prasmės išskleidimas.

Pasaulėžiūriškai neutrali valstybės koncepcija yra neįmanoma, nes vienoks ar kitoks valstybės paskirties supratimas priklauso nuo vienokio ar kitokio žmogaus nusistatymo į savo padėtį pasaulyje, vadinasi, nuo vienokios ar kitokios pasaulėžiūros. Kiekvieną valstybės teoriją valdo pasaulėžiūrinis klausimas: kas yra žmogus? Kaip atsakysi žmogaus klausimą, taip atitinkamai atsakysi ir valstybės klausimą.

Kas yra aukštesnė vertybė - žmogus ar valstybė? Kuris yra patsai tikslas savyje ir kuris antrojo atžvilgiu tėra priemonė? Ar žmogus privalo tarnauti valstybei, ar atvirkščiai, valstybė privalo būti palenkta žmogaus tarnybai?

Pagal šio klausimo atsakymą iškyla du pagrindiniai valstybės supratimai - *personalistinis* ir *kolektyvistinis*. Personalizmui aukščiausioji vertybė yra žmogiškasis asmuo, kolektyvizmui - valstybinis kolektyvas. Pirmojo supratimu, tikslu savyje tėra žmogus, ir šio tikslo atžvilgiu valstybei tetenka priemonės vaidmuo. Atvirkščiai, antruoju supratimu, tikslu savyje yra valstybė, o žmogus tėra jos disponuojamoji priemonė.

Trumpai tariant, personalizmo principas - valstybė žmogui, kolektyvizmo principas - žmogus valstybei.

Tai, ką sociologiniu požiūriu vadiname personalizmu ir kolektyvizmu, politiniu požiūriu atitinka demokratinės ir diktatūrinės valstybės supratimas. Personalistinis žmogaus pirmumo prieš valstybę teigimas savaimingai išsiskleidžia demokratinio valstybės supratimu, ir atvirkščiai, kolektyvistinis valstybės pirmumo prieš žmogų teigimas nuosakiai veda į diktatūrą. Demokratinė valstybė savo paskirtimi laiko tarnauti žmogui. Diktatūrinė valstybė, teigdama savo absoliutiškumą, atmeta bet kokį savęs saistymą: užuot buvusi kieno iš šalies saistoma, diktatūrinė valstybė save pačią laiko bet kokio saistymo versme. Šia prasme demokratija yra iš esmės personalistinė, *diktatūra visada yra kolektyvistinė*.

Kada nurodome, jog demokratija ir diktatūra yra atitinkamai atremtos į personalistinį ir kolektyvistinį valstybės supratimą, tuo pačiu atskleidžiame, kad *demokratija ir diktatūra yra ne tik politinės, bet ir pasaulėžiūrinės sąvokos*, nes personalistinis ar kolektyvistinis nusistatymas tėra pagrindinio pasaulėžiūrinio apsisprendimo išraiška. Iš tiesų, kada keliamas klausimas, kas yra aukštesnė vertybė - žmogus ar valstybė, faktiškai yra sprendžiamas klausimas, kas yra patsai žmogus. Teigti žmogaus pirmumą prieš kolektyvą galima tik apsisprendus už *humanistinį* žmogaus supratimą, vadinasi, už sampratą, pagal kurią žmogus yra laisva dvasinė asmenybė, nes tik dvasinis pradus suteikia žmogui tą nelygstamumą, kuris žmogų daro patį sau tikslu. Jei paneigti žmoguje dvasinį pradą ir žmogų telaikyti vien biologine būtybe, tai bet kokia žmogaus nelygstamumo (pačiam sau tikslu buvimo) mintis būtų tuščia iliuzija. Biologiniame pasaulyje galioja ne individo nelygstamumo, bet rūšiai palenkimo bei jai tarnavimo principas. Laikant žmogų tikrai biologine būtybe, nuosakiai belieka išpažinti jo atveju ir tą patį kolektyvistinį principą, kurį skelbia visa biologinė tikrovė: individas nereiskia nieko - tesvarbu rūšis. Ir iš tiesų visi tie, kurie atstovauja kolektyvistinei diktatūrinei valstybės mūnčiai, faktiškai remiasi *ne kita, kaip materializmo* pasaulėžiūra (mūsų dienomis būdingiausias šių pasaulėžiūros atstovai - nacinis rasizmas ir marksistinis socializmas).

Išvada viena: kaip personalistinis valstybės supratimas pagrįstas humanizmu, taip kolektyvistinis - materializmu. Humanizmas - pasaulėžiūrinė demokratinės valstybės sampratos versmė, materializ-

mas - diktatūrinės. Trumpai tariant, *už politinio demokratijos ir diktatūros konflikto slypi pasaulėžiūrinis humanizmo ir materializmo konfliktas*. Kas pasaulėžiūriškai apsisprendžia už humanizmą, savaimingai siekia demokratinės valstybės idealo, kas betgi nepajėgia pakilti iš materializmo, tuo pačiu nepajėgia pakilti ir iki tikro demokratinio apsisprendimo (net jei pagal laiko madą ir skelbtųsi demokratu).

Vadinasi, abi pagrindinės politinės koncepcijos - ir demokratija, ir diktatūra - lygiai pasaulėžiūriškai apspręstos. Nepasaulėžiūrinė valstybės koncepcija yra apskritai neįmanoma. (Tiesie šisai konstatavimas drauge ir atsakymas tiems, kurie yra mums prieškaitstave, kad skelbti nepasaulėžiūrinę politiką reiškia užmiršti, jog pasaulėžiūra viską apsprędžia, neišskiriant nė valstybės koncepcijos.)

Tačiau iš to, kad pats valstybės supratimas yra pasaulėžiūriškai apspręstas, dar neseika, jog tuo pačiu visur lygiai būtų teikiama ir pačiai valstybei pasaulėžiūrinio veiksnio prasmė. Čia kaip tik atsispleidžia visas personalistinio (demokratinio) ir kolektyvistinio (diktatūrinio) valstybės supratimo radikalus skirtingumas. Būtent, *kaip iš personalistinio valstybės supratimo nuosakiai plaukia nepasaulėžiūrinės valstybės samprata, taip iš kolektyvistinio - pasaulėžiūrinės valstybės samprata*.

Nors dalykas ir savaimingai pakankamai aiškus, bet mūsųose šituo požiūriu vis dar neįsisąmonintas. Todėl ir tenka jis dar truputį paryškinti.

Kuria prasme personalistinis arba demokratinis valstybės supratimas reikalauja ją likti nepasaulėžiūriška? Personalizmas, sakėme, yra tas nusistatymas, pagal kurį žmogus yra pats sau tikslas ir pagal kurį todėl ne žmogus turi tarnauti valstybei, bet valstybė žmogui. Laikyti žmogų patį sau tikslu nereiskia, žinoma, paneigti bendruomeninį jo sąryšį. Žmogaus bendruomeniškumas ir tuo pačiu jo bendruomeninės pareigos yra nepaneigiamas dalykas. Tačiau personalistiniu supratimu yra lygiai nepaneigiamas dalykas ir tai, kad žmogus yra ir daugiau negu tik bendruomeninė būtybė. Bendruomenėje buvimas dar nereiskia viso žmogiškojo buvimo, ir bendruomeniniai tikslai dar neišsemia visų žmogiškųjų tikslų. Kaip dvasinio prado būtybė, žmogus turi ir savitą asmeninį tikslą išplėtoti savo dvasinę asmenybę. Ir būtent personalistiniu supratimu, pastarasis tikslas yra ne mažiau nelygstamai vertingas, kaip patsai žmogus. Šisai tikslas stovi anapus bet kokio autoritetinio iš aukščiau ad-

ministravimo. Bendruomenė gali daug kam, net gyvybės aukai žmogų įpareigoti. Tačiau jokių atveju bendruomenė negali žmogaus įpareigoti ten, kur vyksta jo asmeninio dvasinio likimo drama - pagrindinis žmogaus apsisprendimas, ką jis laiko tiesa ir savo būties prasme. Iš šito nusistatymo ir kyla principas: pasaulėžiūra yra asmens, o ne valstybės dalykas. Teigti šį principą ir yra lygu išpažinti tai, ką mes suprantame nepasaulėžiūrinę politiką: valstybė turi likti anapus pasaulėžiūrinių kovų. Kitais žodžiais tariant, valstybės nepasaulėžiūriškumas yra ne kas kita, kaip pasaulėžiūrinės laisvės principo politinė išvada. Štai kuria prasme iš personalistinio valstybės supratimo nuosakiai plaukia nepasaulėžiūrinės valstybės samprata: ne dėl to, kad šisai valstybės supratimas nebūtų pasaulėžiūriškai sąlygotas, bet tik todėl, kad šios valstybės sampratos pagrinde glūdinti humanistinė pasaulėžiūra yra žmogaus nelygstamo vertingumo ir tuo pačiu žmogaus dvasinio laisvumo pasaulėžiūra.

Štai kodėl kiekviena demokratinė partija iš esmės ir visada yra nepasaulėžiūrinė. Net ir tuo atveju, jei ji imtųsi atstovauti vienos aiškiai apspręstos pasaulėžiūros žmones (pvz., katalikus ar laisvamanius), niekada ji savo narių pasaulėžiūrinės ideologijos neįjungtų savo partinės programon. Ne dėl to, kad tie žmonės, kuriuos ji atstovauja, būtų atsisakę kovoti dėl savo pasaulėžiūros, o tik dėl to, kad pasaulėžiūrinę kovą jie laiko valstybei nepriklausančiu dalyku.

Kolektyvistiniu valstybės supratimu, atvirkščiai, pasaulėžiūra ir politika ne tik kad neišskiriamos, bet stačiai neišsivaizduojama, kaip iš viso galima jas skirti. Toksai *pasaulėžiūros ir politikos suplakimas yra nuosaki išvada tos pasaulėžiūros, kuria remiasi bet koks kolektyvizmas, būtent - materializmo*. Iš vienos pusės, pati pasaulėžiūros sąvoka materializme įgyja kitą prasmę, negu ji turi humanizme. Jei žmogų telaikyti biosocialine būtybe ir tuo pačiu paneigti žmogui asmeninius dvasinius tikslus, tai iš tiesų pasaulėžiūros sąvoka susiveda vien į nusistatymą konkrečiais politiniais, socialiniais bei ekonominiais klausimais. Taip suprasta pasaulėžiūra virsta iš tiesų tik politine programa. O tai, kas humanistinė prasme suprantama pasaulėžiūra, laikoma pragaištinga metafizika, nutolinančia žmogų nuo dienos reikalų. Pagal tai ir visas kultūrinis gyvenimas - ta humanistiniu supratimu laisvoji sąžinės sritis - stengiamasi, atpalaidavus nuo "metafizikos" (taip pravadžiuojama humanistinė pasaulėžiūra!), pajungti politikai, padaryti partinės programos propagavimo

arena. Iš antros pusės, materializme kitaip nusistatoma ir į pasaulėžiūrinės kovos metodą. Humanizme, teigiant žmogaus dvasinį laisvumą, prievartinis tiesos skleidimas laikomas nusikaltimu prieš patį pagrindinį humanistinį principą - nelygstamą žmogaus vertingumą. Tuo tarpu materializme, paneigus dvasinį žmogaus laisvumą, tikima, kad ir pasaulėžiūra gali būti taip pat prievartiškai įteigiama, kaip gali būti policiškai ieškomi mokesčiai ar kitos prievolės. Iš čia ir tas naivus pasitikėjimas propaganda, kuris charakterizuoja kolektyvistinę valstybę. Tiek naiviai tikima propaganda, kad tasai, kuris jai nepasiduoda, nuoširdžiai laikomas nepagydomu ligoniu, kuriam belieka paskutinasai propagandos vaistas - persiauklėjimas darbo stovykloje.

Suglaudžiant: tiesa, kad vienoks ar kitoks valstybės supratimas pagrįstas atitinkama pasaulėžiūra. Vienas klausimas tėra: kuris kuria? *Kolektyvistinė pasaulėžiūrinės valstybės koncepcija pagrįsta materializmu - pasaulėžiūros suvedimo į politiką ir prievartos pasaulėžiūra. Personalistinis nepasaulėžiūrinės valstybės reikalavimas pagrįstas humanizmu - žmogaus dvasinio laisvumo pasaulėžiūra.*

ASMENINIS PASAULĖŽIŪRIŠKUMAS IR POLITINIS NEPASAULĖŽIŪRIŠKUMAS

Kuria prasme politinis nepasaulėžiūriškumas gali būti tame pačiame žmoguje suderintas su asmenine jo pasaulėžiūra? Kaip tas pats žmogus vienu metu, reikšdamasis kultūriniam gyvenime, gali būti pasaulėžiūriškas, o antru metu, politikoje dalyvaudamas, gali tapti nepasaulėžiūriškas?

Į šitą klausimą atsakymas faktiškai duotas jau ankstesniuose svarstymuose. Šiuo kartu belieka jis specialiai išskelti.

Pirmiausia pasakytina, kad šitas klausimas tokiais žodžiais, kokiais anksčiau formulavome, tekyla tiems, kurie iš anksto atstovauja pasaulėžiūrinei politikai. Iš tiesų būtų prieštaringa teigti politikos nepasaulėžiūriškumą ir sykiu pateisinti asmeninį politikų pasaulėžiūriškumą tuo atveju, kai valstybei būtų teikiama totalinė viso gyvenimo palenkimo sau teisė, kurią jai pripažįsta pasaulėžiūrinės poliukos atstovai. Konkrečiau sakant, būtų neįmanoma reikalauti politinio nepasaulėžiūriškumo iš pasaulėžiūriškai apsisprendusio politiko, jei valstybei būtų pavedamos ir tos sritys, kurios

pačia savo esme yra pasaulėžiūriškai apsprestos. Tačiau nepasaulėžiūrinę valstybę nuo pasaulėžiūrinės tas ir skiria, kad ji savo kompetenciją apriboja tomis viešojo gyvenimo sritimis, kurios nėra su pasaulėžiūra susytos. Todėl yra *visai įmanoma atstovauti nepasaulėžiūrinei politikai ir tačiau asmeniškai būti aiškiai apsprestos pasaulėžiūros išpažinėju*.

Dar daugiau, ne tik įmanoma, bet ir *būtina turėti pasaulėžiūrą politikui* - ne mažiau kaip kad ir kiekvienam žmogui. Būtų tikras nesusipratimas (jo ženklų matyti ir pas mus!) manyti, kad neturįs pasaulėžiūros politikas galėtų labiau atstovauti nepasaulėžiūrinei politikai negu tasai, kuris aiškiai pasaulėžiūriškai orientuotas.

Pirma, apskritai neįmanoma žmogui būti be pasaulėžiūros. Būdamas laisvas, žmogus negali neapsispręsti, kuo jis nori būti, nes ir pats neapsisprendimas už jokią sąmoningai siekiamą žmogaus idėlą vis dėlto jau yra apsisprendimas ir būtent apsisprendimas už nesiekimą jokio aukštesnio žmogaus idealo, apsisprendimas už pasitenkinimą bėgančiais dienos malonumais, garbės medžiokle, valdžios aistra etc. Vienu žodžiu, nėra klausimo - turėti ar neturėti pasaulėžiūrą, o tėra klausimas - kokią.

Antra, kadangi pati nepasaulėžiūrinės valstybės mintis yra išaugusi iš tam tikros pasaulėžiūros, tai kaip tik nepasaulėžiūrinę politiką tegali atstovauti žmogus, nuoširdžiai šia pasaulėžiūra gyvenęs, vadinasi, tik nuoširdus humanistas.

Du pagrindiniai principai išskyla humanistinėje pasaulėžiūroje, kurie politiką įpareigoja ne mažiau kaip ir kiekvieną žmogų: idealistinis nusistatymas ir tolerantiškas nusiteikimas.

Būti *idealistiškai* nusistačiusiam politikui reiškia savo politinę veiklą laikyti tautai tarnyba, o ne tik pelninga profesija, karjeros priemone, garbės medžiokle, valdžios geismo patenkinimu ir pan. Stokojąs idealistinio nusiteikimo politikas nejučiomis virsta paprastu machiavelininku, kuris ne tautai tarnauja, bet ją paverčia savo užgaidų ir ambicijų verge.

Būti *tolerantiškai* nusiteikusiam politikui reiškia vadovautis žmogaus, bet ne vienminčio, atseit asmeninio žmogaus vertingumo, bet ne partinio jo savumo principu - vertinti žmones ne pagal tai, kiek jie savi, bet kiek jie objektyviai vertingi. Praradusi šią nusiteikimą, kiekviena partija, net jei ji formaliai ir būtų demokratinė, neišvengiamai virsta savanaudine klika, kuriai pagrindiniu siekimu, užuot tautos gerovės,

tampa valdžios vairo laimėjimas. O kai tokia klikinė nuotaika užkrečia ir kitas partijas, tai ir gauname tą partinių rietenų pamišimą, kuris demokratiją nusmukdo į anarchiją.

Todėl esame įsitikinę: *pasaulėžiūrinis apsisprendimas kiekvienam politikui yra ne tik įmanomas, bet ir būtinas*. Humanistinė pasaulėžiūra, iš kurios kyla nepasaulėžiūrinės politikos mintis, politiką ne partina, bet kaip tik visuotina - daro lygiai objektyvų visiems, ne tik "saviesiems". Šitas objektyvus visuotinumasis ir yra nepasaulėžiūrinės politikos pats esminis bruožas.

BAIGIANT

Galimas daiktas, kad perskaitęs šį pasisakymą, tūlas paklaus: ar čia neieškomi jau žinomi dalykai? Ar tai nėra senas demokratinis nusistatymas? Ar ta pačia tolerancijos prasme nėra nepasaulėžiūrinės ir mūsų partijos? Taip, nepasaulėžiūrinės politikos mintis yra ne nauja ta prasme, kad ji yra susyta su pačia demokratijos esme. Kai demokratinė valstybė skelbia, kad ji nori būti visiems, bet ne daliai, tuo pačiu ji išpažįsta savo nepasaulėžiūriškumą. Betgi nepasaulėžiūrinės politikos mintis yra nauja ta prasme, kad čia norima demokratinę valstybės nepasaulėžiūriškumo koncepciją išplėsti ir partinei diferenciacijai. Sutinkant su valstybės pasaulėžiūriniu neutralumu, yra nuosaku reikalauti ir partinę diferenciaciją atpalaiduoti nuo pasaulėžiūrinio pagrindo. Kol partinė diferenciacija sutaps su pasaulėžiūrine, tol grės pavojus pagal laimėjusios partijos pasaulėžiūrą ir pačiai valstybei daugiau ar mažiau įgauti pasaulėžiūrinio charakterio, nes šituo atveju visada yra gyvas pavojus nejučiomis laimėtą valdžią panaudoti pasaulėžiūrinei prievartai ir tuo pačiu nusikalsti demokratiniam valstybės visuotinumui principui. Kad šitas pavojus nėra nerealus, pakankamai prisimename iš mūsų pačių valstybinės praeities. Neateina mums mintis įtarti nedemokratiškumu nei krikščionis demokratų, nei valstiečius liaudininkus, tačiau nedrįstume ginti, kad vienių ir antrų laikotarpis visai būtų atitikęs demokratinės valstybės nepasaulėžiūriškumo reikalavimus. Neabejojame nei vienių, nei antrų gera valia, bet dalykų logika dažnai yra galingesnė ir už gerą valią: kai bet kuri partija yra pagrįsta viena tam tikra pasaulėžiūra, sunku jai atsispirti pagundai pasinaudoti turima valdžia ne tik savai politinei programai vykdyti, bet ir savo

ideologinei pasaulėžiūrai valdiškai propaguoti. Vicnu žodžiu, norint laiduoti tikrą valstybės nepasaulėžiūriškumą, yra būtina ir pačią partinę diferenciaciją atsieti nuo pasaulėžiūrinio pagrindo.

Pagaliau paskutinis pastebėjimas. Mūsų laikai reikalauja, kad visi, kurie atstovauja humanistinį žmogaus idealą, savo solidarumą *žmogaus* gynime labiau pajustų nei lig šiol. Sakėme, kad demokratija yra pagrįsta humanistine pasaulėžiūra. Yra krikščioniškasai, yra liberalistinis, yra ateistinis humanizmas. Bet nežiūrint skirtingumų, visiems yra bendra pagarba žmogui, plaukianti iš įsitikinimo žmogiškosios asmenybės nelygstamu vertingumu. Tuo pačiu jiems visiems lygiai yra bendras nusistatymas, kad valstybė neturi teisės sąžinę prievartauti. Šita prasme visi humanistinio žmogaus idealo išpažinėjai yra įsipareigoję pasaulėžiūrinėje kovoje atsisakyti prievartos - kovoti

pasaulėžiūrinę kovą kultūriniame gyvenime ir kultūrinės kovos ginklais. Deja, politinei diferenciacijai sutampant su pasaulėžiūrine diferenciacija, savaime pasaulėžiūrinė kova iš kultūrinės plotmės persikelia į politinę. To pasėka - pasaulėžiūriškai politinių kovų aistrose prarandama ne tik visų humanistų kultūrinio bendradarbiavimo galimybė, bet nublukinama ir pati humanistinė sąmonė. Šito akivaizdoje ir esame įsitikinę: yra būtina pačiam demokratinio idealo mūsų visuomenėje išsaugojimui atsisakyti senosios partinės diferenciacijos pasaulėžiūrinio pagrindu. Tai būtinoji humanistinių jėgų suspietimo sąlyga. Ne laikas šiandien humanistinio idealo saugotojams savo vidaus kovose užmiršti, kad visiems drauge gresia bendras priešas - aziatinis žmogaus prievartos siaubas. Žmogus šiandien yra rimtame pavojuje, ir visi, kurie dar juo tiki, turi *bendromis jėgomis* jį ginti.

PASKUTINIS REDAKTORIUS

VALENTINAS MARKEVIČIUS

Kazys Bauba. Kretinga, 1935 m.

Nuo jaunystės laikų bičiuliausi du Lietuvos kultūrininkai - Kazys Bauba ir Antanas Maccina. Studijuodami Vytauto Didžiojo universitete, jiedu dalydavosi džiaugsmiais bei rūpesčiais, nesyk ir kukliomis pajamomis. Jei šiandien be cento Antanas, jam padės

Kazys, o rytoj alkstančio Kazio neužmirš Antanas, gavęs honorarą už straipsnį ar vertimą žurnale.

Kartą eina bičiuliai gatve ir suka galvas, už ką pavalgyti. Nei vienas, nei kitas negavo atlyginimo, honorarai - dar prieš akis. Betgi va, ant Kauko arba Tūbelienės laiptų guli dešimt litų! Pirmiausia jiedu sušelpia elgetą - juk tas gyvas tik iš artimo gailiaširdystės! - o tada jau drožia į Ateitininkų valgyklą.

Apie filosofą Antaną Macciną - ir tame pačiame asmenyje poetą Antaną Jasmantą - daugelis ši tą žino, tuo tarpu apie kylančią ano meto Lietuvos inteligentijos žvaigždę Kazį Baubą pokario kartų žmonės beveik nieko nėra girdėję, nebent trafaretinį atsidūsėjimą: "O taip, taip, - paskutinis "Židinio" redaktorius..."

Nėra ko stebėtis - juk sovietinio ugnikalnio pelnai užklojo daugelio asmenybių atminimą. Kazys Bauba - tik vienas iš jų.

Prieš Pirmąjį karą Naujoji Vilnia vadinosi Novovileiskas. Tame miestelyje 1908 m. gruodžio 13 d. (naujuoju stiliumi - gruodžio 26 d.) geležinkelio revizoriaus Igno ir Julijos Baubų šeimoje gimė sūnelis Kazys. Kieko žaidimuose mažėlis lakstė paskui brolius - Viktorą ir Jurgį. Sesuo Aliodija ir gražioji namų gelė buvo visų džiaugsmas ir pasigėrėjimas. Iš viso Baubai turėjo 9 vaikus, tik ne visi spėjo paūgėti, kaip iškeliavo Anapilin.

Labai anksti gražią šeimą ištiko skaudi nelaimė: palikusi ketvirtą vaikučių, nuo džiовos pasimirė motina. Bet tėvas nepabūgo sunkumų ir leido vaikus į mokslus. Kazys baigė Pilviškių progimnaziją ir, nedrįsdamas prieštarauti tėvui, įstojo į Gižų (Vilkaviškio) kunigų seminariją. Kaip tik čia susipažino ir susidraugavo su jaunutėliu klieriku Antanu Maccina.

Tėvui persikrausčius į Kėdainius, Kazys pereina į

Kauno seminariją. Du draugai susirašinėja, laiškuose po keliolika puslapių svarstydami religijos, filosofijos, teologijos ir ... seminarijos tvarkos klausimus.

Taip jau atsitiko, kad vienas tų laiškų pateko seminarijos vadovybės rankosna. Po vasaros atostogų klierikų sąrašuose Kazio nebeliko. Panašiom aplinkybėm Gižų seminariją paliko ir Antanas Maccina. Jūdvių keliai vėl susijė Kaune.

Trejus metus studijavęs teologiją ir dvejus filosofiją, taigi baigęs penkis seminarijos kursus, Vytauto Didžiojo metais (1930) Kazys Bauba be jokių kliūčių perėjo į Universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrių, pagrindine specialybe pasirinkęs lotynų ir graikų kalbas, šalutine - pedagogiką ir psichologiją.

Tėvui tai buvo didelis smūgis, ir jis atsisakė sūnų materialiai remti. Tiesa, Kauno kunigų seminarijoje mokėsi dar viena jo viltis - Jurgis Bauba. Tačiau ir šiam nebuvo lemta tapti kunigu. Kariuomenėje krisdamas nuo kersinio, jis smarkiai susižalojo stuburą ir devynerius metus išgulėjo ant patalo. Kadangi 1933 m. mirė tėvas, o paskui ir sesuo Aliodija, Jurgio globa teko pasirūpinti Kaziui.

Studijuodamas Universitete, Kazys išvažiavo mokytojauti į Kretingos pranciškonų gimnaziją. Nuo jaunumės įsisukęs į veiklių visuomenininkų ratą, jis redagavo moksleivių žurnalą "Ateitis" (1931-1933 m. su pertraukom), rašinėjo į "Pavasari", "Ateities spindulius" ir kitur, priklausė ateitininkų literatų korporacijai "Šatrija".

1935 m. rugpjūčio 15 d. Kazys vedė tos pačios specialybės bendraketę Eleną Litvinaitę. Kukliose vestuvėse liudininkais buvo Antanas Maccina ir Adelė Dirsytė.

Kretingoje Kazys Bauba pelnė žmonių simpatijas ir pasitikėjimą. Visaregė tėvo Jono Kippo, garsiosios Jėzuitų gimnazijos direktoriaus, akis tuoj pastebėjo neeilinį organizatoriaus, žurnalisto, pedagogo talentą: 1936 m. Kazys pakviečiamas Kaunan į Jėzuitų gimnaziją. Kretingiškiškai nenorėjo paleisti mylimo mokytojo, puikaus paskaitininko ir pripažinto autoriteto, netgi siūlėsi surinkti kiek reikės pinigų, kad tik jis pasiliktu...

Nesunkiai Kazys suartėjo ir susidraugavo su žymiausiasiais Kauno intelektualais. Jo bute Prūsų (dabar Lietuvių) gatvėje dažnai lankydavosi Antanas Maccina, Zenonas Ivinskis, Ignas Skrupskelis, Stasys Yla, Jonas Grinius. Paprastas ir kiekvienam prieinamas, dvasios ir intelekto šviesa jis traukdavo įvairiausio amžiaus ir

išsilavinimo žmones. Niekam Kazys nesigirdavo mokąs rusų, lenkų, vokiečių, lotynų, graikų ir net hebrajų kalbas.

Artėjant sovietinės invazijos grėsmėi, nuo 1940 m. gegužės pradžios Kazys Bauba pakviečiamas redaguoti vieną solidžiausių žurnalų - "Židinį". Prisiminus, jog ankstesniais jo redaktorais buvo Vincas Mykolaitis-Putinas, Stasys Šalkauskis, Pranas Mantvydas ir Ignas Skrupskelis, galima įsivaizduoti, kokia atsakomybė prislėgė vos 32 metų sulaukusio pedagogo ir žurnalisto pečius. Anuomet tokių pareigų priėmimas reikė savotišką žengimą ant laužo. Kadangi Kazys buvo nepartinis, tolerantiškas įvairioms visuomenės srovėms, manyta, jog toks žmogus ir sukrėtimų laikotarpiu turėtų nukentėti mažiausiai...

Perimdamas pareigas iš Igno Skrupskelio, "Židinio" vedamajame Kazys Bauba pareiškė:

[...] Tiesa, kultūrinei kūrybai ypatingai nepalankios karo sąlygos negalės neatsiliepti ir mūsų žurnalui. [...] Tačiau viliamės, kad išsivadavęs iš triukšmingos bombonešių ir šarvuotųjų klaikumos, mūsų kultūrininkas bent protarpiais pasiges progos atsisėsti prie židinio, susikaupti ties nesunaikinamomis ir nenusiaubiamomis vertybėmis ir stebėti iš po karo griuvėsių kylantį pasaulį, kuriam atiduoti savo konstruktyvinę dalelę ir mes būsimė skolingi.

Deja, pirmieji naujojo redaktoriaus žodžiai 1940 m. gegužės-birželio mėn. "Židinyje" Nr. 5-6 buvo ir paskutiniai. Kaip ir derėjo tikėtis, atėjūnai uždarė žurnalą. Privati Jėzuitų gimnazija buvo pertvarkyta į 9-ąją vidurinę mokyklą. Per stebuklą Kaziui Baubai pavyko joje gauti mokytojo vietą. Sovietams išsinešdinus, jis paskiriamas šios mokyklos direktoriumi.

Nacių okupacijos metais perspėjamas dėl gresiančio pavojaus ir galimo suėmimo, Kazys atsikalbinėdavo tarsi naivus vaikas: esą žymesnių vadų ir organizatorių, o jis - tik paprastas pedagogas, cilinis mokyklos direktorius. Galbūt jis pats ir nesuprato, jog kaip inteligentiškos idėjų generatorius buvo daug pavojingesnis okupantams, negu kiti...

Atėjo lemtinga 1943 m. kovo 16 diena. Lygiai vienuoliktą valandą naciai suėmė daugel mūsų šviesuolių - visus vienu laiku, kad nespėtų perspėti vienas kito. Kartu su Baliu Sruoga, dr. Antanu Starkumi, kunigais Stasiu Yla bei Alfonsu Lipniūnu ir kitais į Štuthofą buvo išgabentas ir Kazys Bauba.

Kaune liko du maži vaikučiai: dukrelė Delija, gimusi 1940 m. gegužės 11 d., kai vokiečiai užėmė Olandiją, ir sūnelis Vitalis, išvydęs pasaulį 1942 m. rugpjūčio 6 d. Tą rytą žmona Elena buvo išvežusi juos pavėžinti Žaliakalnio gatvėmis, o Kazys ketino malkų paskaldyti. Grįžusi vyro neberado, apie suėmimą išgirdo iš kaimynų. Netrukus pasipylė likimo draugių skambučiai. Pirmą laišką iš Štuthofa Elena Baubienė gavo balandžio šeštą. Sulaukė ir dar dviejų - deja, jau paskutinių...

Apie Kazio Baubos dienas Štuthofa kun. Stasys Yla pasakoja knygoje "Žmonės ir žvėrys dievų miške" (1951):

Jis buvo labai simpatingas, draugiškas, paslaugus. Ypač kauniečių grupei liko neužmirštami jo pilni optimizmo, sąmojo įspūdžiai iš tų 10 dienų, keliaujant su juo per kalėjimus iki Štuthofa. Vieną vakarą Tilžės gestapo daboklėje buvo užsimezgęs nepaprastai įdomus pasikalbėjimas pasaulėžiūriniais klausimais. Bauba juos sprendė visu plačios kultūros ir išsilavinimo mastu. Tikrai Bauba buvo reto išsilavinimo ir dvasinės kultūros žmogus. Iš profesijos jis buvo klasikinių kalbų ir kultūros žinovas. Šalia to, jis buvo studijavęs filosofiją ir tris metus teologiją. Pedagogika ir psichologija jam taip pat buvo pažįstamos. Šalia klasikinių kalbų, jis mokėjo dar vokiečių, lenkų, rusų kalbas. Jaunam žmogui, turinčiam tada tik 35 metus, tai buvo didelis kapitalas ateities darbams. Kai minėtais vakarais iškildavo koks klausimas, ypač religinis, tyčia sakydavau draugams:

- Leiskit pirma pasisakyti direktoriui Baubai.

Žinojau, kad geriau aš nepajėgsiu į tuos klausimus duoti atsakymo. Ir reikėdavo man šitai patvirtinti su giliu nusižeminimu. Bauba kalbėjo kaip eruditas, suveddamas visas jam pažįstamas sritis tam vienam laukiamam atsakymui duoti. Jauną talentą ir didelę asmenybę palaidojo kacetas vienu ruselio smūgiu.

Ilgai mes negalėjome užmiršti jo. Pasigėsdavome jo ypač tuomet, kai iškildavo mūsų tarpe įvairūs klausimai ar konfliktai.

Dar vienas epizodas iš Kazio Baubos gyvenimo Štuthofa labai vaizdus ir iškalingas. Po pažinties su čekų rašytoju Jan Timlis prasidėjo graži šių vyrų dvasinė draugystė. Jiedu nuolat diskutuodavo kultūros ir meno klausimais, Kazys netgi buvo išmokęs Janą lietuviškai dainuoti "Ant kalno karklai siūbavo..." Čeko pagarba bičiuliui buvo tokia didelė, jog anas net užleido šiam savo vietą raštineje, pats pasirinkdamas sunkų darbą už lagerio sienų, kur kiekvienas stabtelėjimas kainuodavo lazdu krušą per nugarą...

Gegužės 22 d. - Elenos Baubienės vardadienis. Nekantraudama ji laukė vyro pasveikinimo. Po dviejų dienų, gegužės 24-ąją, laiškiniukas atnešė jos pačios laišką su užrašu ant voko: "Adresatas miręs, laiškas gražinamas siuntėjui".

Jau vėliau, nuėjusi į gestapą, Elena Baubienė iš suvokietėjusio Klaipėdos lietuvių Jurkšato išgirdo, jog 1943 m. gegužės 14 d. 22 val. 50 min. Kazys Bauba miręs nuo širdies raumens nusilpimo.

Vokiškai pedantiška apgaulė galėjo turėti prasmę nebent patiems naciams.

Tėvas Jonas Lauriūnas SJ* išsaugojo keletą mėgėjiškų nuotraukų su 1944 m. gegužės 14 d. data. Tą dieną Kauno Jėzuitų namų koplyčioje slapta susirinkę abiturientai paminėjo buvusį savo direktorių. (Iškilmingas pamaldas rengti bažnyčioje pabijota: artėjo frontas, atmosfera buvo įtempta.) Mišias aukojo tėvas Karolis Garuckas, vienas iš ministrantų - būsimasis kunigas Jonas.

Tai buvo vienintelis viešesnis Kazio Baubos paminėjimas. Ilgiems dešimtmečiams paskutinio "Židinio" redaktoriaus vardas nugrimzdo tylyn...

*Žymus pamokslininkas, religinės raštijos darbininkas, pagrindžio spaudos ir "Katalikų pasaulio" bendradarbis, staiga miręs š.m. liepos

26 d. Linkmenyse, palaidotas liepos 29 d. Kaune, Petrašiūnų kapinėse. - Red.

Religija

BAŽNYČIA: DIEVO NAMAI AR ŽMOGAUS NAMAI?

XI Tautų draugystės konferencijoje, vykusioje 1990 m. Riminyje (Italija), lalyvavęs kardinolas Josephas Ratzingeris perskaitė pranešimą Bažnyčios reformos klausimu. Ši tema tebelieka aktuali nuo Vatikano II Susirinkimo laikų, nes tuomet pasiūlytos reformos, nors ir lauktos, nebuvo sutiktos su išuotiniu pritarimu. Jos netgi sukėlė esibaigiančią diskusiją tarp "reformatorių" ir "konservatorių", t. y. tarp manančių, kad reformos turi eiti toliau, ir įsitikinusių, kad jau įgyvendintos permainos lažnyčiai tik pakenkusios. Kardinolo Josepho Ratzingerio pranešimas, su uriuo čia supažindinama, - tai savitas akingo Katalikų Bažnyčios atstovo ožiūris į keletą galimų Bažnyčios reformos aspektų.

Bažnyčia šiandien ne tokia, kokią įsiazduojame savo svajonėse, todėl neiaža pastangų dedama tam, kad ji bent riartėtų prie mūsų vizijų. Norime, kad ažnyčia būtų vieta, kurioje galėtume alizuoti savo valios laisvę, įveikti savo botumą, įgyvendinti tai, kas neįmanoma tose gyvenimo srityse. Kaip politiniame venime siekiame sukurti geresnį pa-ulį, taip religiniame gyvenime norisi kurti tobulesnę Bažnyčią, kuri ir yra enas iš geresnio pasaulio kūrimo etapų. ai būtų Bažnyčia, kupina žmoniškumo, olybės ir geranoriškumo, vieta, suvicjanti visus visų labui.

Reformos iliuzija

Kaip tokią reformą atlikti, kaip

padaryti, kad ji būtų sėkminga? Sakoma, tereikia pradėti. Ir taip kalba dažniausiai tie, kurie yra naiviai įsitikinę, jog praeities kartos buvo arba pernelyg baikščios, arba pernelyg tamsios, kad tokioms reformoms ryžtųsi. Mes gi esame ir drąsūs, ir išmintingi, todėl nepaisysime kliūčių, kurias daro vadinamieji reakcionieriai ir "fundamentalistai".

Pirmas žingsnis tokioje reformoje

Joseph Ratzinger

būtų aiški konstatacija, kad dabartinė Bažnyčia nėra demokratiška: ji dar nerealizavo laisvės ir demokratijos idealų, atsisadusių politiniame gyvenime prieš keletą šimtmečių. Taigi, atrodytų, pats nekalčiausias dalykas būtų pagaliau imti ir įgyvendinti Bažnyčioje tuos demokratijos principus, sumoderninti šią, iki šiol gerokai apleistą Bažnyčios gyvenimo sferą. Tai padaryti galima, pereinant nuo autoritarinės Bažnyčios, kokia yra dabar, prie Bažnyčios-bendrijos. Šitaip visi

galėtų tapti krikščioniškojo gyvenimo kūrėjais, o ne pasyviais tokio gyvenimo dalyviais. Bažnyčia neturi būti kažkas mums "primesta" iš viršaus. Mes patys privalome tapti tais, kurie "kuria" Bažnyčią ir kuria ją kaskart naujai. Taip Bažnyčia pagaliau taps MŪSŲ Bažnyčia, o mes - jos atsakingais subjektais. Bažnyčios forma bus diskusijų, susitarimų ir sprendimų rezultatas, o diskusijų objektu galės tapti kiekvienas klausimas, susijęs su tikėjimu ar morale.

Tokių sikių padariniai matomi jau šiandien, kuriant naujas, supaprastintas "tikėjimo formuluotes", kalbant, kad ir liturgija turėtų nepriklausyti nuo kokių nors išankstinių schemų ir prisitaikyti prie vietos, situacijos, bendruomenės poreikių bei mentaliteto, taigi, tapti mūsų pačių kūrybos išraiška.

Suprantama, šiame kelyje atsiranda sunkiai įveikiama kliūtis - Šventasis Raštas, kurio visiškai atsisakyti negalima, o taip propaguojama laisvoji teksto interpretacija taip pat turi ribas, juoba kad to teksto nėra tiek daug, kad būtų galima laisvai rinktis.

Įsivaizdavus, kad Bažnyčia tampa tokia, kaip kalbėta, iškart kyla klausimas: kas turi teisę į galutinį sprendimą tokioje bendruomenėje ir koku pagrindu apskritai sprendžiama?

Politiniame gyvenime demokratijos principas aiškus: rinkėjai renka savo reprezentantus, kuriems ir priklauso sprendimo teisė. Tačiau tokia sistema nėra universali. Viena vertus, reprezentantas žino tik bendriausius rinkėjų norus, kita vertus, jis sprendžia tik tas problemas, kurias Konstitucija leidžia

spręsti atstovaujantiems organams.

Šioje sistemoje nepavyksta išvengti tokios problemos, kaip mažumos teisė. Mažuma, kartais kiekibiškai gana didelė, turi paklusti daugumai. Be to, rinkėjas nėra garantuotas, kad kiekvienu konkrečiu atveju jo atstovas tiksliai atspindės rinkėjo norus, tad ir daugumos nuomonė atstovaujamuose organuose nėra garantija, kad tai tikra rinkėjų valia. Neretai daugumos nuomonė yra kompromisas, kuris saugo sistemą, nes visiškas mažumos nuomonės nepaisymas sistemą gali lengvai suardyti.

Visa, ką nusprendžia ar sukuria žmogus, kitas žmogus gali panaikinti ir sugriauti. Visa, kas yra vienu žmonių simpatijos ir pasigėrėjimo objektas, kitiems gali visai nepatikti. Visa, ką sukuria viena laisvės samprata, kita gali paneigti.

Bažnyčia, besiremianti daugumos nuomone, tampa grynai žmogiška. Bažnyčia, sumenkinta tiek, kad tėra tik mūsų sprendimų, nuomonių ar intuicijos rezultatas. Vietoj tikėjimo atsiranda nuomonė. "Tikiu" mūsų lūpose tuomet reiškia ne daugiau kaip "mes manome". Bažnyčia, kurią sukūrėme mes patys, yra mūsų pačių išraiška, kuri gali kitiems nepatikti. Tokia Bažnyčia jau niekada nebus idealas.

Tikros reformos esmė

Aktyvistu galima vadinti tą, kuris siekia viską susikonstruoti pats pagal sau priimtą ir gerai suprastą modelį. Aktyvistas yra visiškai priešingybė tam, kuris garbina. Aktyvistas savo veikloje praranda Paslaptį, todėl jo veiklą visada riboja proto galimybės. Juo daugiau dalykų Bažnyčioje priklauso nuo mūsų sprendimų, juo labiau ji tampa ribota dėl mūsų žmogiškųjų galių ribotumo. O juk Bažnyčia yra ne mūsų veiklos produktas, bet tai, kas mums duota, kas pranoksta mūsų protą ir vaizduotę, kas yra "daugiau už mūsų širdis".

Taigi, reforma nėra Bažnyčios kūrimas ar perstatymas mums įdomiu ir naudingu stiliumi, bet tik pertvarkymas ar net pašalinimas tų žmogiškųjų konst-

rucijų, kurios remia tai, kas mums duota, ką keisti neturime jokių galimybių.

Šią mintį gali pailiustruoti gerai žinoma istorija apie tai, kad Mikelandželas jau netašytame akmeniniame luite matydavo būsimąjį kūrinį, o jo kaip skulptoriaus darbas, anot šventojo Bonaventūro, buvo tik pašalinti iš luito viską, kas nereikalinga, ir šitaip gauti *kilnią formą*.

Tai ir yra modelis tikrai Bažnyčios reformai. Aišku, kiekvienoje epochoje Bažnyčiai reikia tam tikrų ją remiančių žmogiškųjų struktūrų. Jos nėra joks blogis, o pradiniam etape netgi tampa būtinybe. Tačiau žmogiškosios struktūros nėra amžinos, jos sensta ir turi būti keičiamos ar net naikinamos kaip nebereikalingos, kad vis aiškiau išryškėtų Bažnyčios esmė - jos *kilnioji forma*. Tiksliai taip reformuojant Bažnyčią ji virsta tokia bendrija, kokios trokštame, kurioje vieno "aš" neprieštarauja kito "aš", kurioje nėra vienas individas nėra priešiškas kitam, nes visi žvelgia viena kryptimi. Juk kiekvienam skiriamas Tėvo žodžiai vyresniajam sūnui: *tu visuomet su manimi, ir visa, kas mano, yra ir tavo (Lk 15, 31)*.

Tad pamėginkime sukonkretinti reformos esmę. Supriešindami aktyvistą su garbintoju, pasisakėme pastarojo naudai. Kas gi slypi tame supriešinime? Aktyvistas, kuris visada ką nors veikia, savo veiklos reikšmę kelia aukščiau visko. Tai riboja jo horizontą tuo, kad viskas, ko negalima veikti ir ko negalima pasiekti, neegzistuoja. Jis nebegali suvokti ko nors didesnio už savo galimybes. Šitaip aktyvistas, absoliutindamas savo veiklą, kuria kalėjimą sau pačiam.

Tuo tarpu garbinimas to, kas nesuvokiama ir nepasiekama, paruošia žmogų tikėjimui, atveria horizontus Amžinybei ir Begalybei. Ir tiksliai kas neturi sienų ir ribų, yra pakankamai erdvi mūsų prigimčiai ir mūsų buičiai. Šiuolaikinis mokslas neretai uždaro mus į pozityvizmo kalėjimą, pasmerkdamas pragmatizmui. Vadovaujantis mokslo tiesomis, galima daug pasiekti, galima skristi į Mėnulį ir dar toliau, bet ir tada neįmanoma peržengti paprasto gali-

mybių barjero. Tokio tipo laisvės absurdiškumą Albert Camus perteikė imperatoriaus Kaligulos portretu; viskas jam galima, bet kiekvienas pasiekimas tik paryškina galimybių ribas. Jis norėjo Mėnulio. Šiandien tam tikra prasme galima turėti ir Mėnulį, tačiau jis tebus paprasčiausias Žemės palydovas, o išsilapinimas Mėnulyje nė žingsniu nepriartins laisvės ir pilnatvės, kurių taip trokštame.

Galutinis išvadavimas, kurį Bažnyčia gali mums duoti, yra paremtas tikėjimu, leidžiančiu peržengti empirinių žinių ribas. Tai reiškia, kad Bažnyčia turi būti tarpininke mūsų tikėjime, bet ne savitiksliu.

Šiandien net tarp aukštųjų Bažnyčios atstovų gajus įsitikinimas, kad žmogaus krikščioniškumo matas yra jo išitraukimas į Bažnyčios gyvenimą. Atsirado populiaru vadinamoji "bažnytinio aktyvumo terapija", kuomet kiekvienam žmogui stengiamasi priskirti kokį nors kad ir nedidelį darbelį bažnytinėje bendruomenėje. Tai reiškia, kad norint būti Bažnyčios nariu, reikia ką nors veikti jos organizaciją labui. Betgi nesunku pajusti, kad veikla tokioje bendruomenėje iš tikrųjų visiškai nereikalauja, kad tas veiklus žmogus būtų... tikintis! Ir atvirksčiai, kai gyvenantis pagal Dievo žodį ir sakramentus nedalyvauja įvairių bažnytinių komitetų veikloje, nesidomi Bažnyčios politikos naujovėmis, nevaikšto į tikinčiųjų susirinkimus, kur sprendžiami ūkiniai klausimai, jis vis tiek lieka krikščionis.

Turime siekti, kad Bažnyčia taptų ne žmogiškesnė, o dieviškesnė: tik tuomet ji taps tokia, kokios trokštame. Todėl viską, kas Bažnyčioje žmogaus sukurta, turime laikyti pagalbiniais dalykais, tar naujančiais tam, kas svarbu ir esminga.

Laisvos valios išraiška Bažnyčioje negali būti daugumos žmonių valios išraiška. Laisvos valios pasireiškimo esmė yra ta, kad niekas negali primesti savo valios kitam, ir visi pripažįsta savo priklausomybę nuo Žodžio ir Viešpaties valios. Šventimai ne duoda teisę vykdyti bendruomenės valią, o įpareigoja paklusti tam, kieno vardu kalbama ir veikiama. Juo

daugiau yra atsakomybės Dievui, juo mažiau tikėtina, kad vienas žmogus pavergs kitą ir ribos jo laisvę. Turi galioti principas: *Viešpats yra Dvasia. O kur Viešpaties Dvasia, ten ir laisvė (2 Kor 3, 17).*

Juo daugiau kuriame naujų struktūrų (organizacijų, biurų, komitetų), juo mažiau vietos lieka Dievui, juo mažiau vietos lieka laisvei. Todėl šiandien mes privalome taip keisti Bažnyčią, kad joje

neliktų nebūtinų struktūrų, kad aiškėtų jos autentiškas vaizdas. Jis leis atsirasti laisvės pojūčiui visiškai nauju, iki šiol nerealizuotu būdu.

E. V.

TARP MENO TRAUKOS IR NORO TURĖTI

- Aš pardaviau paminklą su kryžiumi, - sako jis, apsimestiniu kuklumu dangstydamas bebalsį triumfo riksmą.

- Kur? Mažąjį marmurinį? - klausiu, neprarasdamas vilties.

- Didįjį, - dar romiau atsako Heinrichas ir įsispitrija į mane.

- Negali būti? Didįjį kryžių iš švediško granito su dvigubu cokoliu ir bronzinėmis grandinėmis?

- Tą patį. O gal mes turime dar kokį kitą?

Erich Maria Remarque.
Juodasis obeliskas.

Įvadas : situacija

- Labas vakaras...(?)

- Labas vakaras. Bendra pažįstama mums davė jūsų dailės galerijos adresą. Sakė, jog galime kreiptis... esame pirmą kartą šioje šalyje...

- Taip? O ko jūs norėjote?

- Mums sakė, jog galime kreiptis...

- Aš pakviesiu galerijos vadovą... prisėskite, palaukite...

- Labas vakaras. Jūs ieškote manęs?

- Labas vakaras. Bendra pažįstama mums davė šios galerijos adresą...

- Apgailėstauju, bet tos moters aš nepažįstu. Jūs apsirikote, o gal ji ką nors supainiojo: čia - galerija...

- Taip, būtent galerija! Ji dar sakė, kad vadovauja trys vyriškiai, kad atidaryta šių žiemą ir kad renka paveikslų kolekcijų kitų metų parodai Karakase. Mes norėjome...

- Im... nusileiskime į kavinę - už durų vyksta koncertas, manau, pasišnekėti geriau bus ten...

Jureko monologas

Štai jau trys paros, kaip mes bendraujame... Labai džiaugiuosi tave pažinęs. Nesirūpink, man niekur nereikia eiti, tu neatitrauki manęs nuo darbų, neatimi, kaip tau atrodo, brangaus laiko - aš išsiuosiu...

Ką norėjau tau pasakyti?.. Niekada į mane nesikreipk "jūs". Pamišk, jog esu už tave dvigubai, o gal ir daugiau vyresnis. Tai neturi reikšmės. Esame iš vienos gildijos - menininkai, todėl turime vienas kitą vadinti "tu". Tai pirmiausia norėjau pasakyti.

Tu teisingai pastebėjai, jog visa, kas vyksta mano-mūsų galerijoje, skatina viena priežastis - svajonė estetizuoti mūsų gyvenimą. Tu gerai žinai, ir man nėra ko sakyti, jog kai aplink purvas, kataklizmai, veidmainyste persunkta kasdienybė, nežinomybė, kai esi vienas, neturi kur prisiglausti, kur nueiti etc., norisi šviesos, jaukumo, stabilumo. Tai patys banaliausi, netgi miesčioniški norai, bet mes pabandėme juos įgyvendinti - čia, šioje patalpoje, kuri vadinasi GALERIJA.

Mes tryse savo rankomis per keletą metų sutvarkėme patalpas, kuriose - tu nežinai - buvo mano dirbtuvė. Man jau nieko nebereikia, niekada ir nereikėjo - nei garbės, nei pasisekimo, nei pinigų... Kad tik atsirastų vieta, kurioje būtų GERA. Gera dieną, gera vakare - visada gera.

Man ne tiek svarbu eksponuojamo meno kokybė, kiek tai, jog žmonės nori čia ateiti ir ateina. Tu pastebėjai, jog galeriją lanko įvairi publika. Vieni ateina pažiūrėti, kiti pirkti, tretį - PABŪTI.

Kultūra

Bendrauju su tais žmonėmis, iš klausau juos, kiek galiu - patariu ir, patikėk manimi, patiriu džiaugsmą. Keista? Aš neidealizuoju, aš taip gyvenu, tai mano gyvenimas - gyvenimas, kokio siekiu, kokio noriu, be kurio NEGALIU. Man nebeįdomu kurti, man įdomu gyventi.

Taip, esame priversti pardavinėti. Bet tai ne pagrindinis tikslas, o tik priemonė ir viena sąlygų dieną, vakare, naktį susitikti su žmonėmis, bendrauti, klausytis geros muzikos, gurkšnoti gerą vyną - pabėgti nuo sumaišties ir savo buvimu ją NAIKINTI. Aš noriu kurti sąlygas gražiam gyvenimui.

Mes specialiai mažiname kūrinių kainas: žmogus turi turėti teisę nusipirkti kūrinių. O tai, ką čia rodome ar parduodame, blogiausiu atveju būna vidutinis menas, bet jis skirtas ir pircinamas žmonėms. Tai darome sąmoningai, nes mes tik PRADĖJOME formuoti skonį. Sutik, kad nelengva: reikia pagrindo, nuo kurio atsispyrus būtų galima eiti toliau. Gal po dešimt penkiolikos metų čia atsiras kitoniškos pakraipos ir kokybės kūrinių, bet tai ateitis... Juk žinai, kad "naujųjų laukinių" atsiradimą paskatino galerininkai, nesugebėję verstis iš nebeperkamo conceptualaus meno. Jiems pavyko grąžinti paveikslą šiuolaikinėn kultūros vertybių hierarchijon. Mums tenka irgi verstis - tapyba, piešiniai, akvarelė. Nesuprask manęs klaidingai. Aš ne prieš naujas meno formas, bet turiu visai kitą tikslą: lavinti skonį, estetizuoti būti ir kurti tokias aplinkybes, kad susitikę tam tikroje gyvenimo atkarpoje galėtume sakyti vienas kitam "tu".

Apibrėžimai

I. *Galerija* (pr.) - būstinė, kur parodiškai sudėti meno pavciksiai. (TŽŽ, Klaipėda, 1936.)

II. *Galerija* (pr. *galerie*) - patalpa nuolatinei pavcikslių parodai. (TŽŽ, Vilnius, 1969.)

III. *Galerija* (it. *galleria*) - dailės muziejus arba jo skyrius. (TŽŽ, Vilnius, 1985.)

Laiškelis: realybė

Buvau trumpam užklydęs į Vilnių - gaila, jog nepavyko susitikti. Mieste, apie kurį tiek daug girdėjau nuo pat vaikystės, išties dieną praleidau vienas - vaikščiodamas, žiūrėdamas, galvodamas. Nuostabus senas miestas.

Turiu valandėlę laisvo laiko, tad noriu pasidalyti su tavimi įspūdžiais, kuriuos patyriau, kuriuos išsivežu. Manau, atleisi, kad kalbėsiu apie tai, kas man pasirodė svarbu.

Aš vaikščiojau po miestą, mačiau rūščius žmonių veidus - suvargusius, pilkus, per anksti susenusius. Mačiau tuštumą, mačiau abejingumą, viską mačiau - tai nenuslepama, nes man pažįstama. Tačiau kai ko nesuprantu... Aš stengiausi, kiek leido laikas, lankytis tik ten, kur turėjo būti šilta. Ir žinai, išsivežu šaltį; galbūt man nepasisekė, bet taip jau atsitiko. Aš norėjau PAMATYTI tai, kas man įdomu - bet verčiau būčiau nebandęs! Graudu, kad tenka apie tai kalbėti.

Tu norėjai mane įtikinti, jog šis tas keičiasi; niekas nesikeičia: žmonės nesikeičia, keičiasi tik ideologija, o kiekviena ideologija turi prievartos. Tiek to... Pakalbėkime apie tai, ką galima padaryti.

Aš užsukau į visas mano kelyje pasitaikiusias galerijas, ir pagalvok - niekas man neištarė: "Laba diena!" Aš niekam nebuvau reikalingas, niekur nebuvau laukiamas. Tu pasakojai, jog Vilniuje atsidarė daug privačių meno galerijų. Nesąmonė, nieko panašaus! Tu giliai

klysti: tai ne galerijos, arba aš nieko nesuprantu... Ar tu žinai, kas yra galerija? Paaiškinsiu, kad ateityje neapsiriktum, kai reiškiniui reikės parinkti pavadinimą. Klausyk: galerija - tai ne tik sukabinti ant sienų pavciksiai. Ji užgimsta iš aistros, iš meilės, bet tik ne iš racionalaus apskaičiavimo - noro pralobti ar prekiauti meno kūriniais, kai aplink visko stinga. Aš taip kalbu, nes susidūriau tik su prekyba, plėšikiška prekyba. Aš klausiau, kas nustato kūrinių kainas. Ir man buvo atsakyta: "Autoriai". Supranti? Tavo vadinamosios galerijos neturi nuosavų kūrinių, jos net ne komiso parduotuvės, jos skolinasi darbus, tikėdamosi tik parduoti. Atkreipk dėmesį - parduoti! Ką tai reiškia? Reiškia, tai ne galerijos, tai salonai, daug salonų. Tu gali paprieštarauti, sakydamas: ten vyksta nekomercinės parodos. Aš tau atsakysiu paprastai: kas iš to? Kas toliau? Nieko! Šios parodos bus užmirštos tą pačią dieną, kai salonas užsidarys, nes ten darbai tik sukabinami ir nukabinami. O patekę į galeriją, jie gyvena: jie fiksuojami, kataloguojami ir patenka į visuotinę meno kūrinių apyvartą. Žlugus galerijai, lieka informacija - lieka istorija, lieka atmintis. Kas po kelerių metų liks iš salonų "Langas", "Vartai", "Bokštas"? Nieko - tuščia vieta. Geros patalpos dar nieko neraiškia. Rimčiausios Europos galerijos įsikūrusios užkampiuose, tenkinasi nedidelėmis patalpomis, bet jose vyksta svarbiausios meno pasaulio įvykiai. O čia - ką jau kalbėti - pardavinėjami ne tik meno kūriniai (jei galima juos taip vadinti), bet ir buitiniai rakandai! Tai nerimta. Nė viena solidi galerija nenorės bendradarbiauti su parduotuve.

Atleisk, bet man skaudu, kad galima taip iškreipti gražią idėją - turėti meno židinį. Ką gi, toks gyvenimas, ir nieko čia nepadarysi, kaip rašė Kurtas Vonnegutas. Sudiev! - Jerzy.

Herkus Kunčius

**SU KOKIU MENU
NORĖTUSI SUSITIKTI
BAŽNYČIOJE**

Laimė, praėjo tie laikai, kai Bažnyčia, o pirmiausia jos hierarchai, atvirai reikė oficialų neprielankumą šiuolaikinei dailėi. Naują pliuralistinį požiūrį Bažnyčia aprobavo Vatikano II Susirinkime, pripažinusi vietą bažnyčioje tiek moderniai, tiek įvairių tautų bei regionų kūrybai.

Vis dėlto praktiniame gyvenime ne visada išsaugoma toji įvairias menos sroves toleruojanti pažiūra. Kunigai, pratę priartinti vyraujančiai nuomonei, atiduoda pirmenybę kūriniams, kurie liudija, švelniai tariant, ne itin išlavintą meninį skonį bei estetinį jautrumą. Jie abejingi bažnyčios estetiniam pavidalui, kadangi toje srityje nenusimano. Daugelio kunigų meninis skonis tradiciškas, net konservatyvus. Dėl to labiausiai kalta švietimo sistema, ypač dvasinių seminarijų mokymo programos, nesuteikiančios galimybių pažinti meną, nutylinčios šiuolaikinės dailės problemas, nemokančios tos dailės pamatyti ir suprasti. Tad kunigai retai imasi iniciatyvos remti ir skatinti modernios bažnytinės dailės kūrėjus. Iki šiol sakralinio meno parodas, neretai vykdamasias prie bažnyčių, rengdavo patys dailininkai, nesyk turėję įveikti jų sumanymo atžvilgiu skeptiškai nusiteikusių dvasininko pasipriešinimą. Tačiau surengti Pirmąjį Lenkijos sakralinės dailės konkursą ėmėsi Poznanės šv. Roko bažnyčia, o sumanė ir pradėjo organizuoti jaunas kunigas Pawel Biedziak. Konkurse dalyvavo tik aukštųjų meno mokyklų studentai. Bandyta nustatyti, kiek jauniausioji, dar tebestudijuojanti kūrėjų karta angažuota religinei dailėi. Tebesitęsiančios sakralinio meno krizės sąlygomis rūpėjo atkreipti į šią sritį jaunosios dailininkų kartos dėmesį, paskatinti jų kūrybingumą, suteikti įkvėpimo. Konkurso de-vizu buvo frazė iš Vatikano II Susirinkimo Liturginės konstitucijos VII skyriaus: "kad [...] būtų tikrai tinkami,

Pagal straipsnį "Przegląd powszechny" (1991, Nr. 2) parengė E. A.

puošnūs ir gražūs dieviškųjų dalykų ženklai ir simboliai”.

Kokie buvo patikrinimo vaisiai? Kiekybiniu požiūriu konkursas, vykęs Poznanėje 1990 m. spalio 20 d., nebuvo įspūdingas. Dalyvavo 20 dailininkų, pristatiusių 50 darbų. Be abejo, tokie skaičiai nerodo ypatingo susidomėjimo sakraliniu menu. Darbų lygio būta nevienodo. Vyravo tapyba ir grafika, buvo smulkiosios plastikos, gobelenų, vitražų. Tačiau visai neatnešta konkurso sąlygose numatytų bažnytinių drabužių, indų, kitų liturginių reikmenų. Nepaisant rengėjų pasiūlymų, niekas nepristatė kūrinių, sukurtų naudojantis, pavyzdžiui, fotografijos technika, ką jau kalbėti apie bandymus pritaikyti šviesą, elektroniką, kinetinius objektus. Nuosaiki plastikos atitiko tradicinę techniką. Įprasti religinės dailės siužetai - Kryžiaus kelio scenos, šventųjų atvaizdai ir kt. - išsitero jau kurį laiką galiojančios, nors bažnyčios vidun retai tepatenkančios stilistikos ribose.

Konkurso tema - kūriniai, skirti bažnyčioms. Tradiciškai bažnytinės dailės sąvoka (dažnai vartojama pakaitomis su apibūdinimu “sakralinė dailė”) taikoma labai siaurai ir vienaprasmiškai. Manoma, jog ši dailė, tarnaudama aiškiai nustatytiems tikslams, turi savus plėtotės dėsnius, privalo būti kodifikuojama temų ir formų srityje, kad ją kuriančius dailininkus sąžinė įpareigojanti paklusti Bažnyčios autoritetams, kuriems priklauso sprendžiamąjį balsą teisė. Žymiai platesnė prasmė teikiama religinės dailės sąvokai. Pripažįstama, kad religinės dailės stilistinė bei teminė autonomija iš principo neribota. Dailininko teisė kurti netgi labai individualius, netradicinius religinius vaizdinius neneigiamai - juk jie skirti asmeniniam išgyvenimui. Aptartasis sąvokų prasmės išsiskyrimas galutinai išryškėjo XIX a. pabaigoje, Bažnyčiai ryžtingai atsiribojus nuo moderniosios dailės, bet meninėje praktikoje ir disputuose jis pradėjo ryškėti dar Renesanso laikais ir suaktualėjo Kontrreformacijos periodu.

Diskutuojant apie šiuolaikinės sakralinės dailės formą ir pobūdį, nūnai galima

susimąstyti, ar nenublanko aptartieji skirtumai, kuomet taip pasikeitė Bažnyčios santykis su šiuolaikine dailė ir jos kūrėjais, pati dailė, pagaliau religingumas, teikiantis dailėi peno. Šiuo klausimu nuomonės skiriasi, aiškiau galutinio sprendimo kol kas nėra. Atrodo, jog oficiali nuomonė, kurią pirmiausia skelbia Bažnyčios atstovai, atitinka tradicinę pažiūrą, pagal kurią bažnytinis menas tiek paskirties, tiek formos požiūriu toliau suprantamas labai siaurai ir specializuotai. Tuo tarpu kuluaruose vykstančiose diskusijose ši tema kelia vis daugiau klausimų. Kaip vertinti konkurso rezultatus sąvokų piniavoje ir tokioje situacijoje, kurią jaunieji kūrėjai labiau junta negu suvokia? Norint atsakyti į šį klausimą, reikia turėti omenyje, kad rengėjai sąmoningai pasiūlė konkurso dalyviams būtent individualų, asmenišką požiūrį į bažnytinės dailės kūrinių. Reklaminiame plakate buvo teigiama, kad konkursas skirtas menui, su kuriuo norėtusi susitikti bažnyčioje. Tokia galutinė konkurso temos formulė. Ne tie kūriniai, kurių tikisi iš jaunosios kartos menininkų Bažnyčia, o tie, su kuriais jauni žmonės geistų bendrauti šventovėje. Pagal Liturginę konstituciją jie turėtų būti tinkami, puošnūs ir gražūs, bet dailininkui pačiam tenka rasti pavidalą, atitinkantį šias nevienareikšmes sąvokas. Šitaip konkurso dalyviams suteikta iki tol retai pasitaikiusi proga patiems spręsti, kas vertinga ir pritaikoma bažnyčios vidui, kas gali deramai išreikšti ir atspindėti antgamtinę tikrovę tikinčiųjų bendruomeni.

Konkurso žiuri nesirėmė *a priori* priimtais kriterijais, vienareikšmiškai nustatančiais šiuolaikinės bažnytinės dailės formą ir turinį, bet vertino kūrinių meniskumą ir prasmę. Atkreiptas dėmesys į paskirtį, į pritaikomumą. Nesyk svarstyta, kurion sakralinės erdvės dalin turėtų patekti tas ar kitas kūrinys, kad išryškėtų visi jo privalumai. Būtent todėl neigiamai įvertintos įdomios, bet pernelyg mažos statulėlės: išties sunku įsivaizduoti, kad jos neprarastų poveikumo bažnyčios vidaus erdvėje.

Po konkursinės geriausiųjų kūrinių

parodos žiūrovai svarstė, ar tikintieji irgi būtų pakankamai liberalūs, ar pritarių pasiūlytų projektų įgyvendinimui savo bažnyčiose. Į taip pateiktą klausimą atsako serija tolesnių klausimų. Ar būtina klausti tikinčiųjų nuomonės, ar jų pritarimas privalomas, bažnyčiai įsigyjant meno kūrinių? Kas ir kada puikių meno kūrinių palikusiais laikais paisė nuomonės tų, kurių dauguma neturėjo jokios meninės nuovokos? Šiais laikais sunku pripažinti geru mūsų visuomenės estetinį skonį. Tad ar gali ji spręsti apie dailę, kuri yra aristokratiška (žinoma, turint omenyje dvasines savybes)?

Konkurso proga surengtas susitikimas tema “Kunigas - dailininkas: neišsprendžiamas konfliktas?” Meninių pažiūrų skirtumai, dažnai supriešinantys kunigus ir menininkus, ypač išryškėja tada, kai jiems tenka bendradarbiauti statant arba dekoruojant bažnyčias. Tokia padėtis sakralinei dailėi ne į gera, o daugelis tyrinėtojų mano, kad tai viena iš ilgametės jos krizės priežasčių. Jau kelio metai minėtasis konfliktas išsilieja abipusiais kaltinimais, bandymu versti vienas kitam atsakomybę dėl bažnytinės dailės padėties. Dailininkams dažniausiai prikišamas elementarių religinių žinių stygius, abejingumas tikėjimui, pažiūra į bažnytinį užsakymą kaip į “chaltūrą” arba formos eksperimentą. Toks grynai “menininkiškas” santykis su darbu Bažnyčiai liudija, kad dailininkui nerūpi tikinčiųjų reikmės, nesvarbi kūrinių paskirtis, kad jo darbas netekęs dvasinio turinio, tinka daugiau kaip papuošimas ar pamokymas. Tokie kūriniai pernelyg subjektyvūs, neturi universalios, visiems suvokiamos prasmės. Savo ruožtu nemaža dailininkų nepaiso kunigų pastabų ar nurodymų, žiūri į juos nepalankiai, geriausiu atveju - iš aukšto. Manoma, kad menas, taip pat ir sakralinis, remiasi pačiu menu, egzistuojančiu autonomiškai, todėl nepriklausomu. Kunigai kaltinami abejingumu dailėi, ypač bažnyčiai, neišsilavinimu šioje srityje ir iš to kylančia nekompetencija, jiems prikišamas kategoriškumas ir autoritarizmas.

Apie tai kalbėta susitikime, kuriame,

nors daugelis buvo specialiai kviešti, deja, dalyvavo vos keli kunigai. Ką gi, tai tėra eilinis argumentas, jog kunigai tikrai abejingi bažnytinei dailei, jog juos įtraukia kiti, jų įsitikinimu - daug svarbesni reikalai. Tokia situacija, tiesą

sakant, susiklosto ne pirmą sykį. Taip atsitinka visose sakralinei dailei skirtose konferencijose ar simpoziumuose.

Poznanės konkursas - pirmas tokio pobūdžio renginys Lenkijoje. Reikia tikėtis, kad ir ne paskutinis. Konkurso

ketinama rengti kas dvejus metus pakaitomis su sakralinės muzikos konkursu, taip pat orientuotu į akademinę aplinką. Kad tik nestigtų nesavnaudžiško įkarščio, lydėjusio pasiruošimą 1990-ųjų metų konkursui.

Renata Rogozinska

LENKIJA: BAŽNYČIA IR ANTIABORTINIAI ĮSTATYMAI

Lenkija vis labiau praranda konservatyvaus katalikiško krašto imidžą. Daugelį metų tapatinusi savo tautiškumą su katalikybe ir gynusi Bažnyčios teises, Lenkijos visuomenė staiga pasirodė tokia sekuliarizuota, kad bet kokia įstatymų leidimo iniciatyva, kylanti iš Katalikų Bažnyčios ar jos remiama, dabar susilaukia nemažos visuomenės dalies protesto, dėl Bažnyčios "kišimosi" ir bandymo "primesti" katalikiškąją ideologiją tautai, kurios nariai savęs katalikais gal ir nelaiko. Praėjusiais metais sąmyšį visuomenėje ir parlamente sukėlė Bažnyčios remtas pasiūlymas grąžinti religijos pagrindų dėstymą į mokyklas, nors pradžioje atrodė, kad dėl to niekam neturėtų kilti abejonų. Šiomet tokiu kontraversiniu klausimu tampa vadinaimojo antiabortinio įstatymo projektas. Bažnyčia, visą laiką ryžtingai protestavusi prieš negimusios gyvybės žudymą, vėl atsiduria kritikos taikinyje.

Aišku, įstatymą priima arba jo projektą atmeta parlamentas. Jo narių pasisakymuose šiuo metu atsispindi tokios pat nuomonės, kaip ir visuomenėje. Į diskusiją dėl šio įstatymo įsijungė įvairių ideologinių ir pasaulėžiūrinių orientacijų žmonės. Jų požiūriai dažnai visiškai skiriasi, o emocijos neretai tampa svarbesnės už logika paremtus argumentus.

Suprantama, Bažnyčios pozicija aiški ir nekintama. Kun. Wladyslawas Piwowarskis, aktyviai dalyvaujantis diskusijose, pažymi (Lad, 1991, Nr. 2),

kad pokalbiai šiuo klausimu su Bažnyčios atstovais paprastai prasideda priminimu, jog Bažnyčiai nederėtų kištis į valstybės veiklą, o vėliau pereinama prie teiginio, kad "civilizuotame" pasaulyje jis jau seniai išspręstas abortams palankiu būdu.

Anot Wladyslawo Piwowarskio, tai grynas nesusipratimas. Besiplečiantis gyvybės apsaugos judėjimas vis aiškiau rodo, kad šitaip "išspręstus" klausimus artimiausiu metu teks spręsti iš naujo. Gyvybės vertė vis labiau suprantama, ją ginti imasi vis įtakingesnės organizacijos, visuomenė vis aiškiau suvokia, kad gyvybė yra svarbiausias visuomenės ir valstybės turtas. Tuo tarpu Lenkijoje atsikurianti demokratija formuoja atmosferą, kuri blogesnė, negu šeštame dešimtmetyje, kai abortai tapo legalizuoti. "Superkatalikiškoje" valstybėje svarbiausias visuomenės ir šalies turtas tampa visai nesvarbus. Atrodo, kad Lenkijai reikės savo kailiu patirti visa, ką patyrė Vakarų valstybių piliečiai po abortų legalizavimo. Mat mitas apie moterų sveikatingumo kilimą, kūdikių mirtingumo mažėjimą, mistinę laimę ir gyvenimo komfortą tebėra labai gajus. Masinės informacijos priemonės čia nelabai gelbsti: jų propaganda daugiausia ateistinio-liberalinio pobūdžio. Tai ne vien ilgamečio komunistų valdymo palikimas, bet ir noras, prisidengus spaudos laisve, kritikuoti visas tradicines ir visuotinais gerbiamas vertybes. Ypač gausu pastaruoju metu rašinių ir laidų medicinos temomis, kuriuose stengiamasi parodyti, kiek kančių ir vargų atneštų abortų draudimas. Priešingos orientacijos propa-

Visuomenė

ganda, kurios dabar taip gausu Vakaruose, Lenkijoje kol kas labai kukli.

Gydytojas Pawelas Opalinskis, Varšuvos medicinos akademijos klinikos ginekologas, 1990 m. lapkričio mėnesį atvirame laiške Lenkijos Respublikos seimui išdėstė savo požiūrį į šią problemą ir jos atvaizdą masinės informacijos priemonėse. Gydytojas teigia, kad proabortiniuose rašiniuose daugiausia dėmesio skiriama išimtiniais, neretai išgalvotiems ar tiesiog kriminaliniams atvejams. Šitaip susiklosto klaidingas vaizdas, kad alternatyva abortui visada yra arba moters mirtis, arba kriminalinis nusikaltimas.

Remdamasis trisdešimtmečio darbo patirtimi, Pawelas Opalinskis daro visiškai priešingą išvadą: didelis abortų skaičius didina moterų ir kūdikių mirtingumą, trumpina vidutinį jų amžių, atsieina nemažus pinigus. Blogiausia atveju, jeigu antiabortinis įstatymas nebus priimtas, autorius siūlo, kad pagal įstatymą kiekvienai moteriai prieš operaciją būtų pateikiama pasirašyti dokumentą, kuriame glaustai išaiškinama, kaip tai atsilieps moters fizinei sveikatai, kokia bus jos dvasinė būseną ir ką rodo kitų šalių patirtis šioje srityje.

Kita tema, noriai eksploatuojama masinės informacijos priemonėse, yra įvairių apklausų ir visuomenės nuomonės tyrimų duomenys, dažnai pateikiami be šaltinių nuorodų. Šiandien Lenkijos laikraščiuose galima rasti ir skaičių, rodančių, jog vos ne visi lenkai pritaria abortams, ir visiškai priešingų duomenų. Tokiais skaičiais seniai niekas nebetiki, bet nė

vienas ilgesnis straipsnis ar radijo laida be jų niekaip neįsiverčia. "Skandėlių demokratijos" apologetai siūlo ir abortų problemą spręsti referendumu. Tokio referendumo projektą pasiūlė deputatė Izabella Sierakowska (Nowe Relacje, 1990, Nr. 24). Bandytas spręsti negimusios gyvybės apsaugos klausimą apklausos ar referendumo būdu, Bažnyčios atstovų nuomone, labai pavojingas vien todėl, kad balsų dauguma siekiama primesti ne tik įstatymo, bet ir moralės normų galiojimą. Kadangi tokio referendumo pasaulyje dar nebuvo, jo šalininkai nesutaria dėl detalių: ar jame turi dalyvauti visi gyventojai, ar tik auginantys vaikus, gal tik moterys, o gal ir vyrai. Kiekvieną siūlymą autoriai sugeba savaip argumentuoti. Komentuodamas šitaip pareikštos liaudies valios neklamumą, kun. Władysławas Piwowarskis kandžiai pastebi, kad iš 193 primatų rūšių 192 rūšys yra šiaip jau normalios beždžionės, o viena rūšis - *Homo sapiens* - skiriasi nesunku įsivaizduoti, kokiai daugumos nuomonei ji turėtų paklusti...

Be audringų ir dažniausiai nekonstruktivių diskusijų antiabortinio įstatymo klausimais, netrūko ir demonstracijų gatvėse. Dažniausiai demonstruodavo moterys, reikšdamos įsitikinimą, kad tik jos turi teisę tarti paskutinį žodį. Ilgi ir net atsibodę aiškinimai, kad kūdikis nėra moters organizmo dalis, laikomi persenusia ideologija. Ginekologas Paweł Opałinski siūlo naujų palyginimų: be abejojimo, kiekvieno automobilio savininkas turi teisę stumtelti savo mašiną į bedugnę, bet jeigu joje yra keleivis, tai bus žmogžudystė. Pastebima, kad moters "teisę" į abortus linkę ginti tie, kas turėtų rūpintis jos sveikatos ir buitinių sąlygų gerinimu. Kai moterys prašo paiginti kūdikio auginimo atostogas, valstybė mainais siūlo abortą.

Situaciją vykusiai apibendrino vienas aktyviausių antiabortinio įstatymo šalininkų senatorius Walerianus Piotrowskis (1991 m. sausio 25 d. seimo posėdis).

Visų pirma, senatoriaus nuomone, visuomenė nebesuvokia ryšio tarp etikos ir teisės. Teisinėje valstybėje teisė turi

neprieštarauti konstitucijai, o ši turi remtis prigimtinė teise, t. y. žmogaus prigimtimi. Mūsų dienomis daugeliui politikų nelengva tuo remtis, kai į pirmą vietą keliami ekonominiai ar geopolitiniai faktoriai arba remiamasi... žmogaus teisėmis. Tai keistas paradoksas: juk žmogaus teisės taip pat kilusios iš tos pačios žmogaus prigimties. Vadinasi, kažkur padaryta klaida: nukrypta nuo to, kas laikoma prigimtinė teise. Greičiausiai neteisingai suprasta žmogaus teisė apsispręsti, kai apsispręsti neįmanoma: teisė žudyti kitą žmogų negali būti įtraukta į žmogaus teisių sąrašą, nors kai kam tai atrodytų naudinga ar ekonomiškai pagrįsta.

Antras dalykas - tai deklaruojamos ir realios pasaulėžiūros neatitikimas. Lenkijoje religingumas turi ryškų tautinį ir manifestacinį pobūdį. Tokia tendencija ypač išryškėjo komunistinės diktatūros metais, kai priklausymas Katalikų Bažnyčiai buvo tapatinamas su opozicija komunizmui. Iš tikrųjų žmonių pažiūros nebuvo jau tokios prokatalikiškos, ir kai atsirado galimybė laisvai reikšti savo įsitikinimus, pasirodė, kad lenkai anaipol ne tokie, kokiais juos laikė pasaulis: teorija (prisipažinimas kataliku) atitrūkusi nuo praktikos (abortų, skrybių, nevedybinių lytinių santykių pateisinimas). Nere-tai tenka susidurti su fraze: "Kaip katalikas, esu nusistatęs prieš abortus..." Tai dar vienas nesupratimas: ne katalikybė sumanė kovoti prieš negimusios gyvybės žudymą. Pasaulyje nėra tokios teisinės sistemos, kilusios iš prigimtinės teisės, kuri pateisintų žmogaus žudymą.

Antiabortinio įstatymo likimas Lenkijoje vis dar neaiškus ir sunkiai prognozuojamas. Gali būti, kad išėjus iš spaudos šiam žurnalo numeriui, jis bus jau priimtas, bet gali atsitikti ir taip, kad kaip nelabai svarbus sulauks rudens ir naujų seimo rinkimų. Žinant dabartinių ir būsimų deputatų nuostatą, galima manyti, kad ir kitoje seimo kadencijoje nuomonės šiuo klausimu mažai kuo skirsis nuo dabartinių. Tai gali reikšti, kad žmogaus prigimčiai prieštaraujantys įstatymai galios dar ne vienerius metus.

E. V.

JUGOSLAVIJA - EUROPOS PAKLYDIMAS

Skaitydamas Europos žemėlapi, kiekviename jo centimetre gali rasti karų, sandėrių ir taikos traktatų, tautų draugystės ir nesantaikos pėdsakų. Ir tikriausiai nėra nė vienos valstybės, kurios egzistavimas dabar ar netolimoje praeityje nebūtų kėlęs teisinių abejonių arba kaimynų pretenzijų.

Jugoslavija prisimenama, kalbant apie Vidurio ir Rytų Europą, tačiau ji niekada nebuvo tipiška Rytų bloko valstybė. Beje, blokui ji formaliai ir nepriklausė. Jugoslavija visada siejama su Balkanų problemomis, tačiau jos vakarinė dalis - tai veikiau Alpės ne tik geografinė, bet ir istorinė prasme.

Jugoslavija - savitas reiškinys, stebinant aspiracija sujungti į vieną gabalą tiek daug tautų, religijų, papročių, įsitikinimų, o dar labiau - pasiryžimu ieškoti veiksnio, kuris jungtų visą tą margumą į kiek apibrėžtesnę visumą.

Federacijos beieškant

Jugoslavija - dviejų tendencijų kovos rezultatas: kovos tarp noro įtvirtinti ir išvystyti tautinį identitetą ir siekimo savotiškai homogenizuoti tautų darinį, paveiktą prieštaringos istorijos, Vakarų, Bizantijos ir islamo kultūrų. Šiandien dar sunku spręsti, kuri tendencija nugalėjo ar ncišvengiamai nugalės. Teoretikai kol kas formuluoja bendresnius klausimus: ar federacinė valstybės forma yra natūralus visuomenės raidos produktas, ar veikiau voliuntarizmo padarinys ir ar pliaralistinė demokratija, kilusi iš tautinio valstybingumo, neprieštarauja unitarinės daugia-tautės valstybės kūrimo tendencijai?

Pasaulyje rasime vos keletą valstybių, kurios savo vienijimosi pagrindu pasirinko netautinį faktorių. Žymiausia tarp jų, aišku, Jungtinės Amerikos Valstijos, kurių pavadinime ir teisiniuose dokumentuose nėra išskirta nė viena tauta. JAV teisinis pagrindas niekam nekelia abejonių, ir jų neskausminga konvergencija į unitarizmą atrodo visai natūrali.

Šveicarija kiek kitokia. Būtent aiškiai apibrėžtas atskirų kantonų tautinis charakteris leidžia jai išlaikyti decentralizaciją.

Senovės Roma ar Austrija-Vengrija savo istorijos pabaigoje taip pat nebebuvo tautinės valstybės, tačiau jų kūrimasis prasidėjo nuo vienos ar kelių tautų, išlaikiusių dominuojančią poziciją.

Vargu, ar nuo tautiškumo galėjo "atsiriboti" valstybė, vadinama Sovietų Sąjunga, nes jos ideologai jau pačioje pradžioje numatė federalizmo kaip struktūros stipnumą ir laikinumą.

Serbų, chorvatų ir slovėnų karalystė, vėliau pasivadinusį Jugoslavija, lyg ir suko netautinės valstybės keliu, bet tolesnė įvykių eiga parodė, kad ji nesivysto taip, kaip JAV ar Šveicarija, veikiau pasirinko SSRS modelį.

Tautiškumo sąvoka daugeliu atveju puikiai nujaučiama, nors iki šiol jos nepavyko tiksliai apibrėžti. Kiekvienos tautos tautiškumas juk turi ir visiškai individualių elementų.

Jeilio universiteto istorijos profesorius Ivo Banacas puikiame esė "Politiniai pokyčiai ir tautiniai skirtumai" pažymi, kad ir XX a. pabaigoje lieka neaišku, ar čekybė yra tai, kas charakterizuoja tik Čekiją, ar ir čekiškai kalbančių Moraviją; ar Lenkija labiau lenkiška dabar, atgavusi Sileziją, bet netekusi rytinių teritorijų; ar Vengrija Austrijos-Vengrijos sudėtyje buvo tikra, ar tokia ji tapo tik po Trianono sutarties, gerokai apkarpius valstybę. Galiausiai ar Serbija taps netikra be Kosovo, kur mūsų dienomis 90 % gyventojų sudaro albanai¹.

Šiandien jau be abejonės galima pasakyti, kad jugoslavai netapo ir nebetaps panašūs į amerikietį ar vėlyvosios Romos pilietį: kiekviena tauta, atsinečusi į Jugoslaviją savo istorinę patirtį, kaip pasirodė, nepanoro jos atsakyti vardan vienijančio tikslo. Beve svarbiausia šiandien tai, kad nepavyko

ištrinti ribos, kuri skiria ta pačia kalba kalbančius chorvatus nuo serbų, ir kuri 395 metais, imperatoriui Teodosijui mirus, galutinai atidalijo Vakarų ir Rytų Romos imperijas. Rytinėje dalyje liko dabartinė Serbija, Juodkalnija, Makedonija, Kosovas ir Voivodina, vakarinėje - Slovėnija. Chorvatija ir keisčiausias federacijos darinys - Bosnija su Hercegovina. Kiek tautų gyvena šiandienėje Jugoslavijoje? Net į tokį paprastą klausimą vienareikšmiškai atsakyti neįmanoma.

Serbai - didžiausia dabartinės Jugoslavijos tauta, išlaikiusi savo kultūroje bizantiškąją tradiciją. Turakai, kelis šimtus metų valdę Serbiją, sugebėjo išnaikinti jos pasaulietinį elitą, bet nesunaikino Bažnyčios, todėl ir antiturkiški sukilimai visada turėjo savitą religinį pobūdį. Išsivadavusi iš Osmanų imperijos, Serbija sickė tapti stipriausia Balkanų valstybe, bet tam priešinosi kaimynai. Išliko nesantaika su Bulgarija, didžiausiu Serbijos konkurentu Balkanuose, ir Albanija, daugiausia - dėl Kosovo.

Juodkalniečiai - tie patys serbai, tačiau Serbijai atitekus turkams, išlaikę visiškai ar dalinai nepriklausomą valstybę. Pagal dabartinę trauktuotę, Serbija ir Juodkalnija - dvi serbų valstybės, skirtingais keliais atėjusios į federaciją.

Šiandien girdėti priekaištų, kad dėl to serbai turi dvi vietas federacijos taryboje, du balsus aukščiausio lygio forumuose.

Albanų dauguma gyvena Kosove ir Makedonijoje. Albanų ir serbų versijos Kosovo klausimu labai skiriasi. Pirmieji tvirtina buvę čia autochtonais, serbai sako, jog būtent Kosove yra Viduramžių serbų valstybės šaknys. Vėliau, atėjus turkams, musulmonai albanai buvę čia apgyvendinami tam, kad palaužtų serbų tautinę dvasią. Kol Tiranoje viešpatavo prostalininis režimas, Kosovo albanai jautėsi laisvesni nei tautiečiai už sienos, tačiau dabar tendencijos jungtis prie Albanijos stiprėja, o serbai šito nickaip negali leisti.

Makedonai, Belgrado valdininkų tvirtinimu, savita tauta su savo kalba, kultūra ir istorija, valstybinį statusą galutinai gavusi Jugoslavijos federacijoje, o

anksčiau savo likimą siejusi su Didžiąja Serbija.

Visai kitaip kalbama Sofijoje. Nėra makedonų tautos, lygiai kaip nebuvo ir nėra moldavų tautos. Niekas niekados neparašys bulgarų-makedonų kalbos žodyno, nes tai viena kalba. Tik Belgrado imperinės užmačios atkurti Didžiąją Serbiją su Juodkalnija, Kosovu, vengriškėmis ir bulgariškėmis žemėmis daro makedonus "tauta". Beje, pirmąkart Jugoslavijos pavadinime (Serbų, chorvatų ir slovėnų valstybė) makedonai neminimi.

Vengrai, gyvenantys Serbijos šiaurėje, kovoja už išlikimą, ir, deja, negalima tvirtinti, kad jų padėtis gera. Voivodinos (*Vajdasago*, kaip sako patys gyventojai) vengrai nėra taip diskriminuojami, kaip Rumunijoje, bet pretenzijų Belgrado valdžiai ir čia nestinga. Vyksta diskusija: ar šie vengrai autochtonai, ar Austrijos-Vengrijos vengriškosios dalies ekspansijos padarinys. Besiskiriantys nuo ortodoksų serbų savo tikėjimu (Jugoslavijos vengrai yra katalikai arba kalvinistai), jie linkę solidarizuotis su chorvatais ir jaučiasi atitekę serbams lyg atsitiktinai, lyg ir ne visai teisėtai.

Chorvatai, atsidūrę Romos, o ne Bizantijos įtakoje, liko ištikimi katalikybei, tačiau iki pat XX a. neturėjo savo valstybingumo. Chorvatai laiko save labiau civilizuotais už serbus, savo tautiškumą sieja su Austrijos-Vengrijos vakarinių tautų tradicijomis ir yra netoli austrų, vengrų, čekų, slovakų ar net italų, bet labai toli nuo serbų, nors kalba ta pačia kalba.

Musulmonai - dar nesubrendusi Jugoslavijos problema, ji duos karčių vaisių tikriausiai po keleto ar keliolikos metų.

Nieko geriau nesugalvojęs, maršalas Tito teritoriją, kurioje susimaišę gyvena katalikai, ortodoksai ir musulmonai, kalbantys viena kalba, pavadino Bosnijos ir Hercegovinos respublika. Šio regiono istoriją, pasinaudojęs Drinos tilto įvaizdžiu, geriausiai perteikė Ivo Andričius, pelnęs Nobelio premiją². Islamą turkų laikais

²Andričius I. *Drinos tiltas*. - V., 1965.

¹Banac I. *Political Change and National Diversity* // *Daedalus: Journal of the American Academy of Arts and Sciences*. - Winter 1990. - P. 141-160. •

priėmę slavai šiandien linkę rašyti ne kirilica, o lotyniškais raidėmis, ir tai juos suartina su chorvatais, tačiau ryškėja ir tautiškumo užuomazgos. Kur pasuks Bosnija ir Hercegovina, kurioje fiziškai neįmanoma išvesti sienų tarp tautų, kultūrų ir tikėjimų, šiandien nesiryžta prognozuoti nė nuovokiausi politikai.

Slovėnai - homogeniškiausia ir tautiškai aiškiausia save apibrėžusi tauta. Jie, turintys savo kalbą ir istoriją, yra dar labiau į Vakarus nei chorvatai, o politiškai aiškiai orientuojasi į Italiją ir Austriją. Slovėnija naujaisiais laikais neturėjo valstybingumo, bet niekada neatsisakė jo siekių, o santykinai plati autonomija leido išsaugoti tautiškumą. Tačiau Slovėnijos sienos buvo išvedinėjamos mažai paisant tautos valios. Prieš Antrąjį pasaulinį karą vakarinė dalis priklausė Italijai, o karui prasidėjus, jai atiteko ir Liubliana. Tuo tarpu šiaurę prisijungė Trečiasis Reichas. Šiandienėje Austrijoje gyvena keliasdešimt tūkstančių slovėnų.

Kas gi galėjo pasiryžti iš tokio mišinio kurti valstybę?

Balkaniškasis sprendimas

Išsivadavę iš Osmanų imperijos įtakos, Balkanai XX a. pradžioje išties tapo parako statine, įžiebusia Pirmąjį pasaulinį karą. Karo padariniai pakeitė Europos veidą, turėjo jie pakeisti ir Balkanus.

Jugoslavijos susikūrimą skatino du politiniai faktoriai, laikyti reikšmingais amžiaus pradžios Europoje. Viena, "šventas" tikėjimas, kad vienybėje slypi jėga, ypač gyvas mažose, savo valstybingumo neturėjusiose tautose. Neatsitiktinai slovakai susiejo savo likimą su čekais, prie serbų ir chorvatų aljanso prisijungė slovėnai. Antra, didelė valstybė Balkanuose turėjo būti stabilizuojantis faktorius: būdama stipri, ji neleisianti kilti lokaliam karui kaimynystėje, o viduje sureguliuosianti tautinius santykius.

Todėl serbų, chorvatų ir slovėnų karalystės atsiradimą ir jos gyventojai, ir didžiųjų valstybių vadovai sveikino kaip labai teigiamą reiškinį.

Tačiau Jugoslavijos valstybė,

nepaisant didelių vilčių ir šiokių tokių tarptautinių pastangų, nebuvo stipri. Tarpukario laikotarpiu didžiausiu nesėkmių kaltininku laikyta monarchija, o ne tautų nesuderinamumas. Aišku, buvo pastebimas Serbijos noras dominuoti ir jungti aplink save kitas tautas. Tai kėlė chorvatų priešiskumą ir slovėnų saviizoliaciją, tačiau Antrasis pasaulinis karas atėjo greičiau, negu spėjo subręsti vidiniai valstybės prieštaravimai. Jugoslavijos okupacija ir jos perdalijimas Hitlerio bei jo satelitų naudai buvo veikiau išorinių jėgų veikimo, o ne vidinės situacijos padarinys. Tačiau karo metu pradėję formotis tautiniai santykiai turėjo lemiamos reikšmės tolesnei šalies raidai.

Karas Jugoslavijoje pareikalavo nemaža aukų. Serbai neteko 487 000 žmonių (6,9 % visos tautos), chorvatai - 207 000 (5,4 %), Bosnijos musulmonai 86 000 (6,8 %), o Jugoslavijos žydai - net 78 % savo tautiečių.

Kolvyko karas, maršalas Tito stengėsi derinti atskirų tautų aspiracijas ir žadėjo nekartoti prieškarinės valdžios klaidų. 1942 m. išleistoje rezoliucijoje nacionaliniu klausimu buvo rašoma: "Mūsų nacionalinio išsivadavimo kova nebus tokia ryžtinga ir sėkminga, jeigu Jugoslavijos tautos joje matys tik pergalę prieš fašizmą, bet ne pergalę prieš visa, kas buvo būdinga seniesiems režimams, pergalę prieš tuos, kurie slėgė ir tebeslegia Jugoslavijos tautas. Sąvoka "nacionalinio išsivadavimo kova" liks tik fraze ar net apgavyste, jeigu ji neturės bendros jugoslaviškos prasmės - tautinės prasmės kiekvienai atskirai tautai, jeigu Jugoslavijos išsivadavimas nereikš drauge chorvatų, slovėnų, serbų, makedonų, albanų, musulmonų ir kitų išsivadavimo, jei nereikš laisvės, lygybės, brolybės visiems Jugoslavijos žmonėms"³.

1943 m. buvo suplanuota, kad busimoji Jugoslavija turės 8 kraštus (respublikas), kurių sąrašas visada buvo skelbia-

³Tito J. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnoslobodilačke borbe* // Sabrana Djela. - Belgrade, 1982. - T. 13. - P. 99.

mas ne alfabetine tvarka, o pagal griežtą, nuo monarchijos laikų išlikusią hierarchiją: Serbija, Chorvatija, Slovėnija, Makedonija, Juodkalnija, Bosnija ir Hercegovina. Tąsyk buvo paminėti dar Sandžakas ir Voivodina, bet po 1945 m. jų statusas pakito: Sandžakas liko padalytas tarp Serbijos ir Juodkalnijos, o Voivodina "degraduota" į autonominį rajoną Serbijos sudėtyje. Kosovo kaip atskiros respublikos statusas (to dabar nori albanai) tuomet visai nebuvo aptarinėjamas ir jo priklausomybės Serbijai niekas nekvestionavo.

Pažymėtina, kad pats Tito ne kartą deklaravo, jog sovietinis federacijos modelis Jugoslavijai nepriimtinas, tačiau praktiškai išėjo taip, kad Jugoslavija liko vienintele pasaulio federacija, mėgdžiojusia TSRS struktūrą ir ... kartojusia jos klaidas.

Nacionalistų valdomos Chorvatijos ir Serbijos valstybės netapo tautų pasididžiavimu, nors buvo remiamos ganėtinai stipriai. Istorikai teigia, kad Tito ideologai, vienydami Jugoslaviją po komunistų sparnu, vykusiai pasinaudojo gana populiariomis panslavizmo idėjomis. Galimybė sukurti galingą pietinių slavų naciją, atmiešta idėjų apie kiekvienos tautos nepriklausomą vystymąsi, atvedė į pergalę Antrajame pasauliniame kare. Tada dar nebuvo aišku, kuri tendencija - unitarizmo ar atskirumo - nugalės.

Pokario klystkeliai

Manoma, kad posūkį į unitarizmą pirmaisiais pokario metais lėmė objektyvios priežastys: tebesitęsiantis partizaninis karas ir tarpnacionaliniai vaidai, šalies ekonomikos silpnumas ir nedraugiška TSRS politika. Tai buvo traktuojama kaip laikina priemonė, tačiau galiausiai paaiškėjo, kad laikinoji situacija tampa permanentine.

Būdamas chorvatas, Tito suprato savo tautos ideologiją: chorvatai nebuvo priešiški federacijai, bet drauge siekė išlaikyti savo tautinės valstybės tęstinumą. Tai reiškė, kad negalima citi unitarizmo linkmę pernelyg toli: chorvatai bus

pirmieji, kurie tokią federaciją sugrįš.

Slovėnai net ir karo metais buvo labiausiai nepriklausomi. Savo teritorijoje Slovėnijos partizanai veikė dažniausiai atskirai nuo centrinės Tito vadovybės. Be to, ši tauta buvo per maža, kad taptų vienijančiu veiksmu. Beliko serbai, kad ir kaip keista, visiškai nenorėję tapti savoje valstybėje "Vyresniuju broliu". Karo metais dauguma serbų veikiau simpatizavo antikomunistams četnikams nei komunistams, todėl serbų unitarizmas labiau lieté Juodkalniją, Makedoniją, Kosovą ir Voivodiną, negu Chorvatiją ir Slovėniją.

Šiandien kaip tik serbai labiausiai neapkenčia Tito tautinės politikos, užkrovusios jiems atsakomybę už visus nesuderinamų tautų tarpusavio konfliktus.

Serbai netapo Jugoslavijos rusais. Tarybų Sąjungoje *Homo sovieticus* buvo pradėtas formuoti iš rusų (ar bent jau rusakalbių) migrantų, tuo tarpu serbai nebuvo labai patiklūs didžiųjų statybų dalyviai ir partijos užduočių vykdytojai ir visada pasiliko tik serbais.

Dabartinį serbų nacionalizmą stimuliuo ir tai, kad formalus rūpinimasis ne-gausiomis tautomis ir autonomijomis didžiausią tautą lyg ir nustūmė į socialinio gyvenimo foną. Nebūdami tokia gausi tauta kaip rusai Tarybų Sąjungoje, serbai veikiai pasijuto diskriminuojami, todėl visai natūraliai pradėjo reikalauti iš centrinės valdžios sprendimų ne pagal schemą "kiekvienai tautai po lygiai", bet pagal schemą "kiekvienai respublikai pagal gyventojų skaičių". Tai reiškė, kad Serbija buvo ir liks didžiausia.

Nebalkaniškasis Jugoslavijos sparnas taip pat nerimo. 1957 m. slovėnas Edvardas Kardeljis (antras žmogus po Tito Jugoslavijos politiniame gyvenime) parašė naują įžangą savo studijai "Slovėnų nacionalinio klausimo raida"⁴, pirmąkart paskelbtai dar 1939 m. Čia jis griežtai pasmerkė bet kokius mėginimus

subiurokratinti nacionalinį klausimą ir atmetė galimybę kurti mistinę jugoslavų naciją, pabrėždamas, kad tikrai tautų bendrija, o ne kažkokia jugoslavų tauta turi ateities perspektyvą šiame regione.

Aštuntame dešimtmetyje tapo visiškai aišku, kad unitarinės tendencijos nepasiteisino. 1974 m. konstitucijoje buvo bandyta lyg ir grįžti atgal (padidintos autonomijų teisės), bet dabar jau priešinasi stiprus serbų nacionalizmas. Daugelis pranašavo, kad Jugoslavija suskils iškart po Tito mirties.

Ilgametis šalies vadovas mirė 1980 m.

Užtrukęs epilogas

Pranašystės neišsipildė, ir Jugoslavija pradėjo antrą dešimtmetį po savo charizminio lyderio, vienintelio vienijančio faktoriaus, mirties. Albanų bruzdėjimai Kosove, tiesa, kilo jau 1981 m., tačiau ne tik serbai, bet ir kitos Jugoslavijos tautos vertino juos veikiau kaip destrukciją, nei kaip tautinio išsivadavimo siekimą.

Kitų tautų viduje kokio nors gyvesnio judėjimo neatsirado. Nebuvo nė rimtesnio preteksto jam atsirasti: negalima sakyti, kad kuriai nors tautai būtų grėsęs nutautimo pavojus ar genocidas.

Žymiai didesnė problema buvo de-graduojanti Jugoslavijos ekonomika. 1980 m. skola užsieniui siekė 18 mlrd. dolerių, infliacija - 40 %, o nedarbas - 12 %⁵. Tokiai šaliai kaip Jugoslavija šie rodikliai buvo labai blogi. Ekonominės reformos programa, priimta 1983 m., rėmėsi bendra Jugoslavijos rinka ir turėjo skatinti privačią iniciatyvą, tačiau atvedė į visišką ekonomikos chaosą.

Jugoslavijos komunistų sąjunga šioje situacijoje sustiprino ekonominę kontrolę ir centralizaciją, o kaltę dėl nesėkmių suvertė politiniams oponentams. Jau 1985 m. vienas reformos autorių Kiro Gligorovas pripažino, kad programa sužlugo. Nedarbas išaugo iki 15 %, infliacija - iki 100 %, o gamybos augimas siekė vos 1 %⁵. Jugoslavijos komunistų sąjun-

gos XIII suvažiavimas 1986 m. vyko nervingoje tarpusavio kaltinimų atmosferoje. Galima teigti, kad tautiniai nesutarimai partijoje buvo jaučiami stipriau, negu visuomenėje. Pvz., Kosove dėl riausių kalta liko ne antikomunistinė opozicija, bet vietiniai albanų komunistai. Serbiškoje partijos dalyje prasidėjo mazo-chistinė tariamo serbų persekiojimo kampanija.

Įtakingiausia institucija, stimuliuojanti serbų nacionalizmą, tapo Serbijos meno ir mokslo akademija. 1986 m. memorandumu buvo konstatuota, kad šalyje susiformavo antiserbiška koalicija, o partijos politikos trumparegiškumas situaciją dar labiau sukomplikavo. Antikomunistinė opozicija Serbijoje, vadovaujama kontraversiško lyderio Vuko Draškovičiaus, pasakė dar daugiau: tai Serbijos komunistų lyderiai "sukūrė" serbų tautinių mažumų problemas ir išprovokavo tarpnacionalinius susirėmimus, kad, remdamiesi serbų nacionalizmu, išsilaikytų valdžioje. Stebint dabartinę Serbijos prezidento komunisto Slobodano Miloševićiaus politiką, atrodo, kad taip ir yra. Chorvatijoje netgi juokauti, kad serbai pradėjo spręsti Chorvatijos atsiskyrimo problemą anksčiau, nei ji iškilo patiems chorvatams.

Komunistų įtaka šiandienėje Serbijoje išties didelė, tačiau nereikėtų jų politikos tapatinti su visų serbų nuostata. Ortodoksų Bažnyčia, kurios įtaka Serbijoje tebėra stipri, pabrėžia, kad svarbiausias klausimas yra visų serbų susitelkimas, pracinės skriaudų ir ginčų užmiršimas⁶. Autoritetingas serbų rašytojas Dobrica Ćosičius teigia, kad jugoslavizmas nėra serbų interesų prioritetas: jei kas nenori likti federacijoje, tegul gyvena vienas ir laimingas.

Atrodė, jog visi žinojo, kad Jugoslavijos laukia nelengvos permainos, tačiau niekas nenorėjo prisiimti atsakomybės už chaosą.

Persilaužimas įvyko 1988 m., kai du

⁴Religija razdvaja Srbe i Hrvatate // Novosti. - Belgrade. - 3 Aug. 1989. - P. 16.

⁵Gagnon Jr. V.P. Yugoslavia: prospects for Stability // Foreign Affairs. - Summer 1991. - V. 70. - P. 17-35.

⁶Predlog srpskog crkvenacionalnog programa // Glas Crkve. - 1989. - T. 5. - Nr. 3. - P. 11.

slovėnų žurnalistai atskleidė Belgrado planus, kuriuose buvo numatyta suimti apie 200 Slovėnijos intelektualų ir panaudoti armiją galimiems protestams malšinti. Kaip atsakas pradėjo kurtis nckomunistinės partijos ir politinės organizacijos. 1990 m. sausio mėnesį Jugoslavijos komunistų sąjungos XIV suvažiavime slovėnai išėjo iš salės. Taip suskilo Jugoslavijos komunistai, o slovėnas Mijanas Kučanas, vėliau atsiribojęs nuo komunizmo, tapo Slovėnijos prezidentu.

Slovėnijos rinkimuose, pirmuose demokratiniuose rinkimuose po Antrojo pasaulinio karo, nugalėjo antikomunistinė koalicija DEMOS. Pa-

vyzdys užkrėtė ir kitus: komunistai liko valdžioje tik didžiausioje ir mažiausioje respublikoje - Serbijoje ir Juodkalnijoje.

Slobodanas Miloševićus, vadovavęs ne tik Serbijos parlamentui, bet ir federaliniam susirinkimui, veikiau kiršino tautas nei taikė, tad birželio pabaigos manifestai Chorvatijoje ir Slovėnijoje negalėjo būti netikėti.

Natūralu klausti: kas gi bus rytoj? Ar šis Europos paklydimas atves į kokią nors priimtina politinę realiją? Iš prognozių galima būtų sudaryti ištisą tomą, detalizuojant kiekvieną regioną, atsižvelgiant į jo praeitį ir dabartį. Tačiau istorijoje ne visada lemia objektyvūs veiksniai.

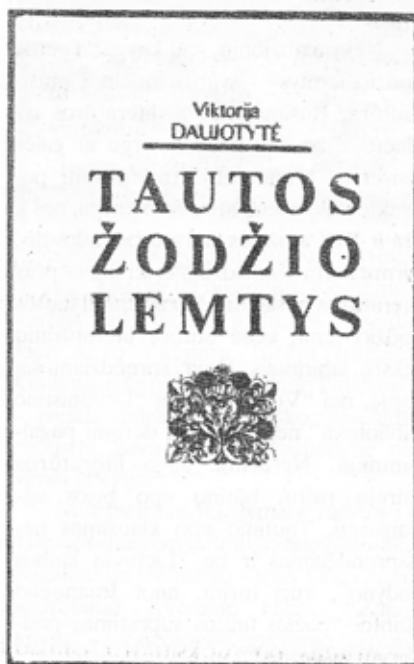
Svarbiausias objektyvus veiksnys tai,

kad Jugoslavija yra Europoje: kad ir ko norėtų šalies vadovai, įmanomas tik europietiškas problemos sprendimas. Šiandienė Europa nelinkusi keisti sienų prieš vyriausybės valią, bet nelinkusi ir būti savo kontinento tautų kalėjimu. Šiandienė Europa beveik neturi tautinių mažumų problemų, nes išmoko jas spręsti. Šiandienė Europa nepripažįsta pseudotautų ir gerbia tarptautinę teisę bei tradiciją. Šiandienė Europa mano, kad geriau bloga valdžia, kuri nešauda, negu gera, kuri šauda...

Buvusiai Jugoslavijai teks derintis prie europietiškos manierų.

Egidijus Vareikis

UŽMIRŠTŲ ŽODŽIŲ ŠVIESA

[literatūros paslaptis besigilinantys skaitytojai sulaukė Viktorijos Daujotytės monografijos "Tautos žodžio lemtys"¹. Knygos dėmesys sutelktas į XIX a. literatūros panoramą, iki šiol, deja, deramai neatskleistą. Regis, ir tokio poreikio - atvira siela pasinerti į praėjusio šimtmečio kultūrinės-literatūrinės veiklos sukurius - nejausta. Iš aukšto žvelgė į to meto kūrėjų pastangas ne tik cilinis skaitytojas, bet ir dažnas filologas, iš gausaus XIX a. šviesuolių būrio išskirdamas nebent didžiuosius kūrėjus, dėl kurių autoriteto

¹Daujotytė V. *Tautos žodžio lemtys*. - V.: Vaga, 1990. - 282 p. - 8 000 egz. - 1 rb 50 kp. (Toliau nurodomas tik puslapis.)

niekas neabejojo, o kitų kūrybą palydėdamas skeptišku žvilgsniu. Nedažnas lituanisto duonelę ketinąs krimsti studentas gali pasigirti perskaitęs Simono Daukpto raštus ar išvardyti bent dešimt "Aušros" bendradarbių. Monografija "Tautos žodžio lemtys" pirmiausia ir žavi autorei būdingu nevienpusišku mąstymu, gebėjimu lyginti, gretinti, atminti, surasti, priminti, įvardyti, atpažinti, atkreipti dėmesį. Taip nuo XIX a. literatūros nuimamas nepelnytas skepsio ir nemelilės šydas. Reikia pastebėti, kad ir laikas XIX a. literatūros aktualizavimui dabar labai tinkamas: anuomet pradėto spręsti tautinės savimonės kūrimo ir tautinės kultūros konsolidavimo problemos šandien kaip niekad svarbios.

Žvalgydama XIX a. literatūros panoramą, autorė kelia sau du uždavinius: tai "tautinio epo problema, regima per XIX amžių, ir lyrikos, nacionalinės literatūros rūšies, brendimas, "judėjimas" į Maironį, kuris užbaigia lietuvių lyrikos formavimosi etapą" (p. 8). Abi problemos nėra lengvai sprendžiamos, o viltis išspręsti pirmąją kai kam gali pasirodyti net utopiška. Tačiau literatūrologės dėmesys pirmiausia krypsta ten, kur jos kolegų dar nesižvalgyta.

Niekas negali neabejodamas tvirtinti, tačiau nickas negali ir paneigti lietuvius turėjus jei ne ištiesas herojines giesmes, tai bent jau tautinio epo fragmentus. Skatinama prielaidos, jog mūsų kultūroje epo būta, Viktorija Daujotytė XIX a. literatūros kūrėjų darbuose ieško svarbiausio tautos teksto nuolaužų. Pirmiausia šiuo aspektu nagrinėjami XIX a. didžiųjų kūrėjų darbai. Ne visi jie sulaukė deramo literatūros tyrinėtojų dėmesio. Tik Kris-

tijonas Donelaitis rūpestingiau analizuotas, tačiau iki Daujotytės nė vienas jo kūrybos tyrinėtojas nėra atkreipęs dėmesio, kad "Metus" galima perskaityti ir kaip krikščionišką žemdirbių epą, turintį savo herojus ir antiherojus, kurie pasižymi dorybių pertekliumi arba jų stoka. Autorė mano, jog į epo plotmę "Metus" pakylėja Donelaičio spręsta tautos ir tautiškumo problema, kurią būrų dainius "koncentruoja į tautos turimą išmintį" (p. 57). Nesistengdama daryti galutinių išvadų, literatūrologė bene pirmoji atkreipė dėmesį į Adomo Mickevičiaus pastangas aktualizuoti lietuvių tautinio epo likimą. Šias pastangas ji regi Mickevičiaus "Gražinos" autoriniuose paaiškinimuose, kur poetas primena, jog svarbi lietuvių stiprybės pracityje liudininkė yra *dawna piosenka litewska o koniu Kiejsuta* (p. 66). Daujotytė įtikinamai parodo, jog nederėtų abejoti poeto nuoroda, kad ši daina - vertimas. Kadangi tokių dainų ieškoti pradėta per vėlai, Daujotytė neatmeta prielaidos, jog Mickevičiaus klausytasi istorinių-herojinių lietuvių dainų, kurių tuomet dar galėjo būti išlikusių. Savo teiginį, kad liaudyje dainos apie Birutę, Kęstutį ir jo žirgą buvo itin svarbios, autorė paremia pirmąsyk įžvelgtu įdomiu sutapimu tarp Mickevičiaus ir Maironio, cilėraštyje "Lietuvos dainos" liudijusio: "Tada dainuota žalią rūtą, / Kęstučio žirgą ir Birutę". Knygoje atsargiai užsimenama, jog "Kęstučio žirgas ir Birutė tikriausiai yra Maironio paminėti dainų pavadinimai" (p. 66). Teiginyje nemaža subjektyvumo, tačiau Birutės ir Kęstučio motyvas XIX a. literatūros kontekste tikrai labai reikšmingas, dominęs ne tik

minėtus poetus, bet ir Silvestrą Valiūną, Dionizą Pošką, Mečislovą Davainį-Silvestraitį, Juozapą Ignotą Kraševskį, Karoliną Praniauskaitę. Autorės teigimu, "atkaklus istorinių ar istoriškai nepaaiškinamų, į priešistorę nuinančių dalykų kartojimas leidžia galvoti apie epo nuotrupų lyrinį pildymą, plėtojamą" (p. 97). Atrodo, jog literatūrinė nuojauta padėjo Viktorijai Daujotytei apčiuopti pagrindinio tautos kultūrinio teksto, kurį galima vadinti ir didžiuoju tautos gyvenimo kodeksu, fragmentą. Šį fragmentą bene pilniausiai bus užfiksavęs Silvestras Valiūnas, kuris "ėmėsi gairinti ir iš dalies kurti lietuvių (o gal tik žemaičių) tautinį epą" (p. 57). Gaila, kad monografijoje žemaičių epo problema toliau neplėtota, nors čia tyrinėtojams, regis, atsiveria nemažos perspektyvos.

Antano Baranausko pastangos išgirsti "senųjų žodelių" gaidą knygoje siejamos su epiniu užmoju atskleisti tautos dvasią, kurios sklaidos poetas ieškojo ne istorinėse realijose, bet gamtoje, gebančioje sujungti, priglausti, paguosti visus nuskriaustus, kenčiančius, vargstančius.

Antroje knygos dalyje autorė svarsto, "iš kokių paskatų formavosi lyrika, savarankiška lietuvių literatūros rūšis, epo priešprieša, nesiekianti išsamumo, telpanti į akimirką" (p. 117). Aptariant XIX a. lyriką, grįžtama prie Antano Baranausko ir Maironio kūrybos, todėl neišvengta pasikartojimo - juk abiejų poetų epinis užmojis akivaizdus ir lyriškuose kūriniuose. Įdomi ir savita Antano Strazdo kūrybos interpretacija, tačiau abejonių kelia teiginys, jog "poetas galėjo būti epo tradicijos perteikėju, bet su ja tiesiog nesusitiko" (p. 130). Pirmasis mūsų lyrikas įkvėpimo sėmėsi ne iš heroizmo paženklintos praeities, būtinos epo atramos, bet iš skaudžiai jo sielą žeidusios kasdienybės. Strazdo giesmiškumas neturi epui privalaus didingumo ("Ko taip smūtniai labai giedi?"), jo herojus "sunkioj pražuvęs nevalioj"... Buitiškoji Strazdo orientacija negalėjo sugerti savin būtiškosios epo problematikos.

Įdomūs, informatyvūs knygos skyriai, analizuojantys visai nenagrinėtas ar ma-

žai mūsų literatūros tyrinėtojus iki šiol dominusias temas. Kalbėdama apie žemaitiškai rašiusių poetų likimą, Daujotytė atkreipia dėmesį į svarbią problemą: dabar leidžiama žemaičių kūryba taip sudarkoma, jog atrodo, "kad poetas nesugebėjo silabiškai ciliuoti" (p. 154). Redaktoriams reikėtų dėmesingai įsiklausyti į pagrįstą literatūrologės nuostatą: "Žemaičių poetų kūryba turėtų būti leidžiama tik jų autentišku pavidalu" (p. 151). Perdėtas žemaitiškų raštų literatūrinimas kėsina į kūrinio dvasią, skurdina senosios mūsų poezijos žodyną ir garsyną.

Monografijoje bene pirmąsyk atidžiau nagrinėjama XIX a. poezių kūryba. Regime, kaip nedaug težinome apie pirmąsias mūsų kultūros darbininkes, kaip mažai iki šiol joms dėmesio skirta (net "Versmių" serijos rinkinyje "Lietuvių baladė" neatsirado vietos Uršulės Tamošūnaitės kūriniams "Žirgabalis" ir "Sypsalė"). Daujotytė išsamiai aptaria "Aušros" reikšmę lietuvių lyrikos kelyje: nors "tarp pagrindinių "Aušros" poetų nebuvo nė vieno tokio talento, kuris būtų pajėgęs tikrai meniškai sublimuoti atskirus, poetiškus minties ir emocijos blyksnius, tokius svarbius lyrikai" (p. 185), tačiau likimiškai svarbi mūsų kultūrai jų pozicija, išsakyta Silvestro Gimžausko:

Mes ne Litvomanai, mes
Lietuvomyliai,
Ant tyčių negalim, kad būtum
nebyliai².

Žinomi ir bevardžiai poetai ruošė dirvą Maironio lyrikai, bet patys liko tarsi už mūsų kultūros ribų. Ypač tai pasakytina apie anoniminių cilėraščių autorius, kurių deramai negrąžino mūsų kultūros akiratinė 1982 m. "Versmių" serijoje išleista rinktinė "Giesmė muzikėlio".

Nagrinėdama XVII a. vidurio giesmės "Čėse karionių arba vainų..." tekstą, literatūrologė įvelgia "įdomią kontaminaciją - galimą seną epinio kalbėjimo apie

Lietuvos žemę, jos vargus ir antgaminius stebuklus tradiciją perima krikščioniškoji giesmė" (p. 194). Taip knygoje susiejus visus kultūrinius klodus, nuosekliai per einama prie neištyrinėtos mūsų raštijos srities - religinių giesmių ir religinės poezijos ištakų analizės. Monografijos skyrius "Religinės poezijos punktyras", be abejo, yra tik įžanga į šios temos analizę; literatūros tyrinėtojai, iki šiol apeidavę religinę kūrybą, ne kartą turės prie jos grįžti.

Nekyla abejonių, kad knyga "Tautos žodžio lemtys" - svarus indėlis į mūsų kultūrą. Būsime XIX a. literatūros tyrinėtojai be šios knygos vargu ar galės išsiversti. Monografija turėtų būti parankinė kiekvieno liuanisto knyga, nes ji yra ir XIX amžiaus literatūros vadovėlis, pirmą kartą atskleidžiantis iki šiol slėptus literatūros puslapius. Noras įminti tautos žodžio lemtį vedė autorę literatūrinių tekstų labirintais. Deja, sprendžiant šią mįslę, nei "Versmės", nei "Lituanistinė biblioteka" negalėjo būti derami pagalbinkai. Neturime savo literatūros kūrėjų raštų, būtinų epo bylos užbaigimui. Tautinio epo klausimas neišsprendžiamas ir be "Lietuvių kalbos žodyno", kurį turint, anot Imanuelio Kanto, "pačios tautos supratimas pasidarytų aiškesnis"...

Aldona Kruševičiūtė

TOS TOLIMOS ŽALIOS PIEVOS

Tai piemens knygiaus istorija*. Krikščioniškų šalių kalendoriams tebeskaičiuojant devyniolikto šimtmečio metus, dvigalviame caro ereliui juodais sparnais tebevešinant ir taip vėsią latvių žemę, nedideliame pietų Latvijos užkampely (iš tiesų - tai pasaulių pasauly), Neretos valsčiuje netoli Lietuvos, po gerų ūkininkų Valašinių, Arinių, Šausmanų ganyklas, po Štulvio, Šeškubalio ir kitus

*Jaunsudrabinis J. *Žalioji knyga*: Apakymų romanas: Jaunimui / Iš latvių k. vertė H. Čigriejus. - V.: Vytury. 1990. - 430 p. - 7 000 egz. - 2 rb 30 kp.

²Sietynas. - V., 1988. - Nr.1. - P. 109.

kemsynus gano gyvulius įstabus rašytojas. Tai kas, kad dar tik būsimasis. Piemenims kartais tenka didelės užduotys. Dovydas vien savo tikėjimu turėjo nugalėti Galijotą, o šis piemenukas nuo Palietuvės - įveikti didelį vargą, pilko gyvenimo monstrą, savo varganą kasdienybę paversti poezija.

Nuo piemens iki įžymaus rašytojo ir Latvijos dailininkų draugijos pirmininko, pagaliau iki tremtinio - toks Janio Jaunsudrabinio gyvenimo kelias. "Žalioji knyga" - tik nedidelio gyvenimo tarpsnio (paauglystės ir pirmosios jaunystės) - prisiminimai. Septynios ganiavos vasaros, aštuoniasdešimt apsakymų. Tokia statistika, kurios rėmuose paauglys virsta bernu, drovus, sunkiai nuo motinos atitraukęs vaikiukas - šauniu vaikinu.

Vaikystėje bei paauglystėje mes gal mažiausiai galvojame apie save. Bent jau mažiausiai savimi domimės ar gėrimės. Nėra dar dėl ko. Bet koks platus - kad ir ligi artimiausio miestelio ar kaimo - mūsų pasaulis, kiek jame įdomių žmonių! Į juos - visas mūsų dėmesys, tai jie vėliau - mūsų sąmonės ir atminties patikimiausiam kamputy. Kai reikia, be vargo juos susirandi ir šnekiesi su jais kaip vakar šnekėjais. Kaip to komedijanto paveikslų dėžė - "kiekvienas kaip gyvas". Tik atsi-

versk "Žaliąją knygą".

"Žalioji knyga" - tai "Baltosios knogos" tąsa. Tik "Baltąją" Janis Jaunsudrabinis rašė nutolęs nuo savo vaikystės per trejetą dešimčių metų, o "Žaliąją" - kai ji, ta vaikystė, jau buvo tikrai už kalnų (rašytojas gimęs 1877 m., "Baltoji knyga" išleista 1914-1924, "Žalioji knyga" - 1959 m.). Rašė "Žaliąją" tremtyje, svietimoje vokiečių žemėje, dar labiau gėrėdamasis pračities spalvomis ir garsais, nes tieji už didelių nuotolių buvo dar brangesni. Tai nereiškia, kad "Žalioji" geresnė už "Baltąją". "Baltoji" yra neaplenkiamas žanro šedevras. "Žalioji" tik rodo, koks neišsenkantis mūsų jaunų dienų prisiminimų šaltinis. Kaip Sruogai "Giesmės viešnelei žydriajai" buvo pribėga sužvėrėjusiame koncentracijos stovyklų pasaulyje, taip Jaunsudrabinui "Žaliojoj" vaikystės vizija iš pilkos vienumos ir svietimo krašto šalčio vedė į žalią žemę. Ši knyga - tai realybės poezija. Yra ir tokia poezija, beje, gan dažnai daug subtilesnė ir daug švaresnė už kitokias, spalvingais rūbais apsitačiusias, garsesniais balsais bei eiliuota kalba bylančias. "Žalioji" (kaip ir "Baltoji") - sugrįžimas į nebeįmanomą laiką. Tai Rilkes *daiktas*, kuris nežino, kas yra pracinamybė. Tai sugrįžimas į Latviją, kurios nebėra, bet kuri yra ir bus visada. Marcelis Proustas prisimena savo seną tetą, kuri nubudusi po sapnų švyti: taip ji dėkoja Dievui, kad iš Jo malonės gyvenimas ne toks žiaurus kaip sapnas. Gyvenime visko būna, bet tai gyvenimas, ir žmogus leistas į jį, kad kiek įmanydamas žmoniškiau gyventų. Žmogus gula ir kelias, rengias ir valgo, dirba ir švenčia savo dienų tėkmėje, kuri paprastai vadinama kasdienybe, o žvilgterėjus giliau, suspindi ir stebuklo spalvom. Jaunsudrabinui, rodos, reikėjo tik pirštu pastūmėti neužsklęstas duris į patį brangiausią pasaulį. Ši knyga dar kartą parodo, kokia brangi yra tiesa ir nesimaivanti literatūra. Bėga gyvenimas, ir viskas jame vertinga; vertinga yra fantazija, mes džiaugiamės jos spalvomis ir žaisme, betgi kokių pagyrų turi susilaukti paprasčiausia tiesa, kurią laiko miglos ar nedidelės "pataisos" paverčia aukščiau-

sio laipsnio kūryba! Modernizmo brūzgynuose ir tankumynuose Jaunsudrabinis mums rodo žalią ir saulės užlietą laukymę.

"Žalioji knyga" - amžinas paminklas sveikam kaimiečio žemdirbio protui, nesuktai išminčiai, kur maža vietos vingriems samprotavimams, o daug - užuojautai ir supratimui. Tai tinka ir aprašytiems žmonėms, ir pačiam autoriui. Ūkininkai, ūkių šeimos, ubagai, žydai, perėjūnai, karciviai, amatininkai, seniai ir senės, išpuikos, tylūnai - neapsakomo ilgumo galerija, ir visi jie yra ne pasaulio šio monai; palikdamas juos ne tik su dorybėmis, bet ir su ydomis, autorius palieka juos gyvus.

"Žalioji" (kaip ir "Baltoji") - namų knyga. Apie namų būtinumą, jaukumą ir šilumą. Namų adoracija, pačiam neturint savų namų, kai kraustydamasis pas kitą šeiminišką jau iš anksto žinai, kad tavo lova "ir vėl stovės prie durų". Ne savo namus dažnai pavadinti savo namais vien todėl, kad juose pagyventa, kad ten pastovėjo tavo lova, ant kurios galo kabėjo varganos išbristos tavo naginės, gali tikrai labai nepikta širdis. O Riekstinių vienkio - savo vaikystės kiemo - rašytojas kitaip kaip "mūsų namais" nevadina. Tai jaudina, ypač kai žinai, kad autoriui lemta bus mirti ne tik ne savo namuose, bet ir ne savo žemėje.

Noromis nenoromis šią knygą lygini su Juozo Baltušio "Parduotomis vasaromis". Visai nenoriu mūsų rašytojo atminimo ižeisti ar meninę kalbinę jo novelių romano vertę sumenkinti: baisiai jau mes greitai apsigręžti ir niekinti tuos, kurie nebegali mums atsikirsti. Ir vis dėlto sunku susilaikyti neparodžius į žymiai skaistesnę šviesą, sklindančią iš "Žaliosios". Tai "tyčinė" geranoriškumo, gėrio ieškojimo šviesa. Randam "Žaliojoj" ir vargo, ir socialinės neteisybės, ir dar visokių dalykų - kas buvo, tai buvo, - bet visa turi savo ribas. Žmonių nuovargis po plušios dienos "grimzta į jaukią ramybę", o virš visų vaidų bei nesutarimų švytuoja susitaikymo gaisas. Aš nuo tavęs skiriuosi ne tuo, ką tu turi, o aš neturiu; paprasčiausiai aš esu Janis, o tu esi Pėteris...

Pripažįstama teisė teisti, bet per mažai galvojama apie teisiančiojo dorinę atsakomybę. Todėl svarbi lieka "Sietyno" nuostata: "kultūra apibrėžiama ne tiek laiko bei erdvės, kiek dvasinėmis-moralinėmis kategorijomis" (VI, 258).

Gręždamasis į praeitį ir joje ieškodamas atramos ateičiai, "Sietynas" didelį dėmesį rodo Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei, rasdamas ten moralės ir politikos jungtį, pasiekiančią ir Vincą Kudirką, pirmuosius sąmoningus žmogaus, tautos ir tėvynės ryšius. Daugiausia čia padaryta Dariaus Kuolio.

Antroji atrama - tragiškosios Vytauto Mačernio kartos poetų likimai. "Sietynas" čia labiausiai nujaučia savo mokytojus - nesutiktus, prarastus. Gili "Sietyno" vaga išvartyta (didžiausios čia Virginijaus Gasiliūno pastangos) atidengiant rezistencijos kovose žuvusių Broniaus Krivicko ir Mamerto Indriliūno kūrybą, literatūrinę veiklą, skelbiant atsiminimus. Užpildoma didelė mūsų sąmoningosios kultūros spraga. Kazys Bradūnas teisingai sako, kad "Sietyno" puslapiuose "pastaruoju metu rodytas ir rodomas dėmesys Mamertui Indriliūnui, Broniui Krivickui ir jų literatūriniam palikimui yra viena reikšmingų atodangų primirštuose mūsų kultūros klotuose" (X, 48). Į "Sietyną" kviečiami ir tos pačios kartos poetai žemininkai - Kazys Bradūnas, Henrikas Nagys, Alfonsas Nyka-Niliūnas. Žemininkų dvasinis laisvumas, atvirumas pasauliui ir kartu ištikimybė savo kalbai, žemei, kultūrai iš tiesų tebėra patrauklus ir šiandien. Bet "Sietynas", atrodo, nebėra taip stipriai susijęs su žeme (Darius Čiuplinskas, "Metmenyse" (58) aptaręs "Sietyno" moralinį pasaulėvaizdį, iš esmės teisingai sako, kad tas pasaulėvaizdis yra grynai miestiškas: "žemė, kaimas šiuose tekstuose beveik neminimi"). Nestabilioje dvasinėje situacijoje kad ir nesąmoningai ilgimasi programiškumo, užsiangažavimo, teikiančio tvirtumo iliuziją. Neviltis negali atsverti nevilties. Ir todėl "Sietyno" dėmesys žemininkams, o ne bežemiams.

Pagal pasaulėjautą "Sietynui" arti-

mas liberalizmas, bet daugiau kultūrinis, dvasiškai provokuojantis - Vytauto Kavolio, Algirdo Juliaus Greimo, Donato Saukos. Aukštasis "Sietyno" pasaulėžiūros lygmuo - krikščionybė. Ką "Sietynui" pavyko išpešti iš galvočiausių mūsų dabarties žmonių, reikšmingiausia laikyčiau šią Vytauto Kavolio mintį apie lietuvių tautos charakterį: "Nuo XVIII amžiaus išvelgiama vidinį emocinį minkštumą, "ašaromis pasrūvančią sielą", kuri stiprybės suranda ne vidiuose principuose, bet arba socialinių atsakomybių rutinoje, arba kolektyviniame sąjūdyje, bet be tų rutinų ar sąjūdžių lieka individualiai silpna, neryžtinga, nepajėgianti savęs patikimai valdyti" (III, 161). Be ritualų, rutinų, sąjūdžių lietuvių dvasia iš tiesų individualiai silpna. Ir kol kas ji nestiprėja, nors ir grūdinama kolektyvinių užsipuldinėjimų bei viešų pasmerkimų. Savikritiška, blaivi įžvalga bent kiek atsveria romantizuotą istorinio lietuvių - kenčiančio, kovojančio, heroizuoto - mitą, kurio atšvaitų, deja, nestinga ir "Sietyne".

Vienybės, bendrumo ir individo laisvės bei individualios atsakomybės problema iš esmės eina per visus "Sietynus". Žmogiškąjį šios problemos pagrindą sudaro kultūrinis liberalizmas, o metafizinį skliautą - krikščionybės nuostatos. Teoriniuose svarstymuose tos sandūros atrodo gražios, prasmingos, bet realybė kartais jas grubiai politizuoja ir karikatūrina. "Sietynas" realybės ginasi, bet ji vistiek prasiveržia, verčia taikyti savus, greit kintančius matus.

Dešimto numerio pratarmėje, apšviestoje kruvinos sausio pašvaisėtės, vėl atpažįstame metafizinę Lietuvos viziją: "Lietuva pasaulio žemėlapyje randasi kaip iš ūkanų gaubstomos praeities nyrantis kraštas, kuriame "apnuoginta širdimi" pulsuojantis žmogiškumas pragmatinio išskaičiavimo ir formalaus racionalizmo stingdomi demokratijai galėtų priminti jos pirmą pradę esmę - tą žmoniškumo imperatyvą, kurį ji įteisino ir kurį galiausiai pamiršo arba vis labiau miršta". Gražu, bet juk regime Lietuvoje ne tik

žmoniškumą, ne tik politikos moralią šviesą, bet ir vis labiau neįžvelgiamas ūkanas. Vis mažiau reikalaujame iš savęs ir vis daugiau iš pasaulio.

"Sietynas" gražiai skatino ir formavo Lietuvos Atgimimo dvasinę strategiją. Gal todėl pastebimos ir "Sietyno" sąsajos su Jono Basanavičiaus "Prickalba" ("... tamsi, neperžengiama ūkana apsiautė mūsų linksma senovėje žemė; visokie vargai ir sunki o ilga verguvė iš atminties mūsų paminėjimus laimingesnio ir nevargingo gyvenimo"). Ne kartą minimas "Sietyno" Vincas Kudirka, budintis ir viršelyje, bet "Aušros" metafizinio lygmens ir "Varpo" skaidriančio racionalumo jungtis nebeatrodo pasiekiamą ar siektina. Dešimtas "Sietynas" didina šio leidinio kryžkelės nuojautą.

"Sietyną" galima būtų suvokti kaip kolektyvinio sąjūdžio dalį - nė viena jo pratarmė nepasirašyta, neautorizuota, pabrėžiama bendra pozicija, bendra atsakomybė. Programiškai teigiama, kad "vienybė ir bendrumas joku būdu neslopina asmenybės raiškos. Vėl atgyjantis bendruomenės dinamizmas - tai kiekvieno kūryba, išvedanti iš vienatvės ir įprasminanti asmenines pastangas" (III, 15). Sakytume, kad tai pirmojo arba ankstyvojo tautos Atgimimo iliuzija, kuri vis labiau išsisklaido. Per jėgą siekiamas bendrumas neišganyt mūsų individualumo. Tik iš sąžiningų, garbingų individualumo pastangų stiprės mūsų visuomenės dvasinis dinamizmas.

Gal todėl jaučiama arba nujaučiama, kad "Sietynas" natūraliai slopsta, kad jo patrauklus kolektyvizmas turi virsti individualiomis asmenybinėmis nuostatomis: kam toliau artti LDK istorijos dirvonus arba iš dvasingo stratego tapti pragmatišku politiku, kam leisti Broniaus Krivicko, Mamerto Indriliūno knygas, rašyti apie šią kartą monografiją, kam romaną ar dramą, kam puoselėti krikščioniškosios kultūros daigus.

Viktorija Daujotytė

PAKELIUI Į BRANDĄ?

Atėjo metas pratęsti ankstesnę rūgštą recenziją¹: garbingu vardu pakrikštytas kūdikis gerokai užtelėjo ir pasickė vadinamąjį paauglystės amžių. Būtent taip norėtusi apibūdinti liepos mėn. pabaigoje pasirodžiusį "Logos" antrąjį numerį*. Be abejonės, jis visais atžvilgiais kur kas geresnis už pirmąjį: kruopščiau parengtas, medžiaga įvairesnė, mažiau apmaudžių klaidų, tiesiog pavyzdinė poligrafija. Įdėmus skaitytojas taip pat atkreips dėmesį į pasikeitusią žurnalo tarybą.

Kaip ir dera tokiaime amžiuje, žurnalo koncepcija (ir pozicija!) kol kas tik formuojasi. Aiškiau išvelgti trukdo vertimai ir perspaudai. Turiu omenyje ne tik šį numerį, bet ryškėjančią bendresnę tendenciją. Juk perspaudas pateisinamas tik retais atvejais, o vertimas turi būti motyvuotas ir tinkamai parengtas. Kita vertus, akivaizdus originalių straipsnių (jų negali pakeisti recenzijos-referatai, kaip šiame numeryje) stygius niekais verčia leidinio net tokio kaip "Logos" - įtaką visuome-

nei.

Žurnalo "svorio centras" yra enciklikos "Redemptoris mater" (1987) bei kelių jos komentarų publikacija. Ypač įdomus ir dalykiškas kardinolo Josepha Ratzingerio komentaras. Jis vertingas mums ne tik radikalaus feminizmo kritika ar specifiniais mariologijos aspektais, bet dar plačiau - kaip tam tikros Šv. Rašto hermeneutikos pavyzdys (ypač skyrelis "Skaityti Bibliją kaip visumą"). Norėtusi pažymėti ir palyginti gerą vertimą (vertė Mindaugas Butkus). Kun. Vytauto Sidaro komentaras labiau atitinka šį žanrą, labiau interpretuoja patį enciklikos tekstą, paryškindamas sąsajas su Vatikano II Susirinkimu. Būtų iš tiesų gera ir kituose "Logos" numeriuose radus naujų oficialių Vatikano dokumentų².

Manytum, jog nevykęs sumanymas spausdinti monografijas mažais trupinėliais, ypač ketvirtainyje. Juo labiau, kad šias knygas žadama išleisti būsimoje "Logos" bibliotekėlėje. Tad Magnani bei Heschelio tekstai veikia yra užuomina (ar nuoroda) į lietuvių skaitytojui naujus autorius, negu realus jų koncepcijų pristatymas. Magnani egzistencialistinių variacijų suvokimą apsunkina ne itin sklandus vertimas, o galiausiai viskas pakimba ore, nes nėra tęsinio. Heschelio tekstas supintas iš gražių metaforų ir filosofinių banalybių. Galbūt tai antraeilė šio garsaus autoriaus knyga (jis ir žinomas pirmiausia kaip Pranašų interpretatorius), galbūt jai reikalingas išsamesnis dalykinis komentaras, tačiau publikacija palieka neužbaigtumo įspūdį. Chasidizmas ir apskritai žydų mistika tebėra mums *terra ignota*.

Visai kitaip atrodo Aleksandro Menio knygos ištrauka bei Laimutės Jakavonytės straipsnis apie šią iškilią krikščionybės figūrą. (Beje, tėvo Aleksandro žudikai iki šiandien tebėra nežinomi.) Autorė tekstui dar pridėjo paaiškinimus, kurie neabejotinai padės mažiau išprususiam skaitytojui. Tik vienuoliktoje išnašoje minimos alegorijos

pavadintos ne XV a. dominikono Benjaminio vardu; tai aluzija į XVII a. puritonų pamokslininką ir dvasinį rašytoją Johną Bunyaną. Ir pagaliau tik itin nuovokus skaitytojas supras, kodėl Augustinas yra "autopsichoanalitinės "Širdies filosofijos" pradininkas".

Tiesiog kurioziškai atrodo italų autoriaus straipsnio "Apsisprendimo valanda" pristatymas Prano Dovydaičio premijai. Pirmą, straipsnis pats savaime yra moraliai pasenęs. Diskusijos dėl visuotinio katekizmo projekto pažengė gerokai toliau (ypač po 1990 m. Vyskupų Sinodo), o Valente minimi autorių tekstai jau išspausdinti *in extenso* ir su papildomais komentarais³. Antra, jeigu premija gali būti paskirta užsieniečiui (nors jos tikslas - skatinti lietuvių autorius, be to, "gražiai debiutavusius"), tai tik už *originalų* (t.y. specialiai parašytą) straipsnį. Tuo tarpu čia turime prieš metus paskelbto straipsnio vertimą. Galima rasti šimtus dar geresnių straipsnių įvairiomis kalbomis, išversti juos ir autoriams padalyti minėtąją premiją. Pagaliau Dovydaičio premija, jeigu neklystu, skiriama už straipsnį iš filosofijos srities, o pastarasis straipsnis turi su ja mažai ką bendra.

Šiame numeryje taip pat pradėtas spausdinti kun. Česlovo Kavaliausko "Teologijos žodynas", pasirodęs savilaidoje dar aštunto dešimtmečio viduryje. Kaip ir visus savilaidinius leidinius, jį reikia ypač atidžiai redaguoti. Kai kurie straipsneliai (Analogija, Antžmogis) parašyti kito autoriaus. Leidžiant žodyną atskira knyga, matyt, verta jį kiek pataisyti ir atnaujinti. Savo ruožtu ne mažiau įdomi būtų jo atsiradimo ir plitimo istorija. Juk drauge tai katalikų teologijos Lietuvoje istorija!

Belieka tikėtis, kad trečio numerio recenzijoje bus galima konstatuoti tolesnę "Logos" brandą, ir ilgainiui jis iš tiesų taps solidžiu religijos, filosofijos ir meno žurnalu.

Antanas Gylys

*LOGOS: Religijos, filosofijos ir meno žurnalas / Leidėja-redaktorė Dalia Marija Stančienė. - Vilnius, 1991. - Nr.2 (sausis - kovas). - 240 p. - 10 000 egz. - 5 rb.

¹Gylys A. "Logos" prisikėlimas? // Naujasis Židinys. - 1991. - Nr.2. - P. 60-61

²1989 m. pasirodė Tikėjimo mokslo kongregacijos parengtas raštas apie dogmų inter-

pretaciją. Kol kas neteko nieko skaityti apie jį lietuviškoje spaudoje.

³The Universal Catechism Reader: Reflections & Responses / Ed. by Thomas J. Reese. - San Francisco, 1990. - 237 p.

KRIKŠČIONIŠKOSIOS DEMOKRATIJOS BELAUKIANT

Lietuvos Nepriklausomybės Sąjungos laikraščio "Nepriklausoma Lietuva" antrasis šių metų numeris, pažymėtas liepos 10 d. data, skiriamas Leono XIII socialinės enciklikos "Rerum Novarum" šimtosioms metinėms paminėti ir Lietuvos krikščioniškosios demokratijos istorijai prisiminti*. Dvylikoje laikraščio

puslapių skaitytojas randa nemažą išliekamąją vertę turinčių vėsk. Vincento Brizgio knygos "Žmogus realiame gyvenime" fragmentų, perspausdintą bostoniškos "Lietuviškosios enciklopedijos" straipsnį "Krikščionys demokratai Lietuvoje", Antano Rudžio studiją "Krikščionių demokratų ideologijos kilmė Lietuvoje" ir keletą kitų straipsnių, tiesiogiai susijusių su krikščioniškosios demokratijos kilme ir raida Lietuvoje.

Galima pagirti redaktorių Valentino Zaborską ir Nepriklausomybės sąjungos pirmininką Viktorą Petkų (jis yra ir Krikščionių demokratų sąjungos lyderis), kad pagaliau atsirado leidinys, ėmėsis plačiau propaguoti lietuviškosios krikščioniškosios demokratijos paveldą ir ideologiją. Tokią propagandą reikėjo pradėti jau seniai. Atrodytų, labiau jos buvo galima tikėtis iš palyginti gausios Lietuvos krikščionių demokratų partijos spaudos, tačiau ši iki šiol daugiau domisi bendromis katalikų gyvenimo aktualijomis, negu politiniais klausimais.

Pateiktoji medžiaga - savotiškas krikščionių demokratų istorijos šaltinių rinkinys. Tik labai jau neįprastai jis atrodo laikraštyje. Ar ne labiau derėtų išleisti jį atskira knygele? Juoba, kad stokojant iliustracijų ir kitos vaizdinės medžiagos, ilgi tekstai atrodo pernelyg nuobodžiai. Kita vertus, visiems tiems, kurie nėra

nuolatiniai "Nepriklausomos Lietuvos" skaitytojai, nelengva susigaudyti, kad šis numeris skirtas būtent partijos istorijai. Pirmas puslapis netgi klaidina: galima pamanyti, kad visa medžiaga susijusi su 100-osiomis "Rerum novarum" metinėmis, tuo tarpu iš tikrųjų apie jas kalbama tik įžanginiame Viktoro Petkaus rašinyje.

Medžiaga šiek tiek perkrauta pasikartojančių faktų. Galbūt perspausdinant vertėjo išleisti besidubliuojančias vietas?

Gaila, kad šiandien stokojama autorių, gebančių parašyti originalių straipsnių iš krikščioniškosios demokratijos nūdienos ar istorinių apžvalgų. Vis dėlto norisi tikėtis, kad "Nepriklausomos Lietuvos" leidėjai neužbaigs krikščioniškosios demokratijos istorijos tarpukario Lietuva: juk ji tęsiasi ir antisovietinėje rezistencijoje, ir dabartinėje Lietuvos Respublikoje. Stebint Lietuvos politinį gyvenimą, aiškiai matyti, kad yra nemaža žmonių su krikščioniškosios pakraipos politiniais įsitikinimais. Tačiau jie neretai stokoja žinių apie krikščionių demokratų veiklą Lietuvoje ir pasaulyje, apie jų politikos teorinius pagrindus. Būtent šių potencialių krikščioniškosios demokratijos rėmėjų labai pradėtą darbą reiktų tęsti.

Vidas Vakarlis

*NEPRIKLAUSOMA LIETUVA /
Leidžia Lietuvos Nepriklausomybės Sąjunga;
redaktorius Valentinas Zaborskas. - 1991, lie-
pos 10. - Nr. 2(5). - 12 p. - 4 000 egz. - Kaina
nenurodyta.